

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Příručka pro práci s nadanými žáky

Jan Šťáva
Magdalena Novotná
Miroslav Janda
Gabriela Věchtová
Jiří Dan
Jana Škrabánková

Ostrava 2012

Publikace vznikla v rámci projektu OP VK reg. č. CZ.1.07./1.2.00/08.0126 „Rozvoj poradenských služeb pro mimořádně nadané žáky SŠ se specifickými vzdělávacími potřebami“

Autoři

Jan Šťáva, Magdalena Novotná, Miroslav Janda, Gabriela Věchtová, Jiří Dan,
Jana Škrabánková

Editoři

Markéta Janíková, Roman Zajíc

VŠB – Technická univerzita Ostrava 2012
ISBN 978-80-248-2673-8

Obsah

Slovo úvodem	1
1. NADANÍ ŽÁCI A STUDENTI V ČESKÉM VZDĚLÁVACÍM SYSTÉMU	2
(Jan Šťáva)	
1.1. Legislativa možných přístupů škol a učitelů k nadaným žákům	3
1.1.1. Zákon 561/2004 Sb. (Školský zákon)	4
1.1.2. Vyhláška 73/2005 Sb.	4
1.1.2.1. Vzdělávání žáků mimořádně nadaných	5
1.1.2.2. Společná a závěrečná ustanovení	6
1.1.3. Vyhláška 48/2005 Sb.	7
1.2. Nadaní žáci a studenti v současné české škole	7
1.2.1. Jaké problémy může mít dítě s nadáním?	9
1.2.2. Jak hledáme nadané dítě? Jak mimořádně nadané dítě diagnostikujeme?	9
1.2.3. Varianty vzdělávání nadaných dětí:	10
2. IDENTIFIKACE NADANÝCH	12
(Magdalena Novotná)	
2.1. Modely nadání	13
2.2. Znaky nadaných	16
2.3. Typologie nadání	17
2.4. Škály behaviorálních charakteristik nadání	18
2.4.1. Škály pro hodnocení behaviorálních charakteristik nadaných žáků – pro učitele (J. S. Renzulli, 1971)	18
3. NADANÍ A POTŘEBY JEJICH VZDĚLÁVÁNÍ	25
(Miroslav Janda, Gabriela Věchtová)	
3.1. Individualizace přístupu k nadaným	25
3.2. Modelové koncepce nadaných	26
3.2.1. Modely vysvětlující vysoké nadání	26
3.3. Pojetí nadání	27
3.3.1. Inkluze	27
3.3.2. Jak to bylo? Od kdy se datuje zájem o nadané?	28
3.3.2.1. Měřitelnost nadání a inteligence	28
3.3.2.2. Kritéria identifikující typ a stupeň nadaných	29
3.3.3. Kvantifikace nadaných	30
3.3.3.1. Počet nadaných v populaci	31
3.4. Tematická zpráva České školní inspekce 2008	32
3.5. Kde hledat oporu	33
3.5.1. Stručný přehled některých důležitých institucí, kde lze nalézt metodickou pomoc při péči o nadané děti:	34
3.6. Vzdělávání mimořádně nadaných žáků na gymnáziích	36
3.7. Pozice nadaných ve vybraných zemích	39
3.7.1. Velká Británie	39
3.7.2. Spojené státy americké	40
3.8. Závěr	41
4. VYUŽITÍ PSYCHOLOGIE PŘI PORADENSKÉ PRÁCI S MIMOŘÁDNĚ NADANÝMI STUDENTY	43
(Jiří Dan)	
4.1. Faktory nadání	44
4.1.1. Možnosti podpory nadaných žáků a studentů	45
5. ROLE PEDAGOGA PŘI PÉČI O NADANÉ ŽÁKY (specifikováno pro střední školy)	48
(Jana Škrabánková)	
5.1. Typologie pedagogů podle W. O. Döringa	48
5.2. Typologie pedagogů podle E. Luka	49
5.3. Typologie pedagogů podle E. Vorwickela	50
5.4. Strategie vzdělávání nadaných žáků	63

5.5.	Umíme učit nadané žáky?	63
5.6.	Specifika přírodovědně nadaných žáků.....	64
5.7.	Model logické struktury edukačního procesu pro nadaného žáka.....	68

Slovo úvodem

Vážení rodiče, přemýšleli jste nad tím, proč Vaše dítě někdy zlobí, i když nemá důvod? Proč je občas neposedné, netrpělivé, nepříjemné, jiné než ostatní děti jeho věku? Proč musíte na rodičovských schůzkách poslouchat, že vyrušuje ve vyučování, nenosí domácí úkoly, nepodtrhuje výsledky matematických příkladů, dívá se z okna či zdánlivě neposlouchá paní učitelku nebo pana učitele a dokonce jim odmlouvá? Jistě ano. Hledali jste také odpovědi a pravděpodobně jste dospěli k názoru, že takové chování je „dědičné“, že dnešní svět je jiný, škola je také jiná, mediální výchova vážne a někteří kamarádi také nejsou v pořádku. Chceme Vám položit otázku: „Souhlasíte s výše uvedenými možnostmi případného vzniku nekázně Vašeho dítěte?“ Věříme, že do jisté míry ano.

Existuje ale možnost, že vše je jinak. Napadlo Vás někdy, že potíže, které ve škole i mezi vrstevníky Vaše dítě má, mohou být způsobeny jeho nadáním? Že vyrušování a neposlušnost mohou být jen „voláním o pomoc“, které nezkušený nebo neinformovaný rodič nebo pedagog neslyší?

Není samozřejmě vždy pravidlem, že nadaný žák je zároveň žákem problémovým. Většina nadaných jedinců své nadání zná a umí s ním pracovat. Tímto úvodem jsme jen chtěli poukázat na fakt, že se nadání může projevat i negativním přístupem žáků ke školnímu prostředí a k povinnostem, které musí plnit. Z toho zřetelně vyplývá význam role pedagogů při výuce nadaných žáků, která musí být podporována Vámi, jejich rodiči. Protože jen společným úsilím všech zúčastněných stran může dojít k rozvoji nadání Vašich dětí.

V této metodické příručce máte možnost seznámit se s problematikou nadání blíže. Dozvíte se, jaká legislativní opatření v České republice ošetřují přítomnost nadaného žáka ve třídě, jaké jsou možnosti, metody a postupy při diagnostikování nadání a jakou roli hrají v péči o nadané žáky jejich učitelé.

Věříme, že Vás naše příručka osloví a zaujme natolik, že než začnete na své dítě zvyšovat hlas, alespoň Vám bleskne hlavou: „Netrestám génia?“

Doc. PaedDr. Jana Škrabánková, Ph.D.

1. NADANÍ ŽÁCI A STUDENTI V ČESKÉM VZDĚLÁVACÍM SYSTÉMU

(Jan Štáva)

Problematika výchovy a vzdělávání mimořádně nadaných žáků (studentů) je významná především proto, že mimořádně nadaní žáci mají své specifické vzdělávací potřeby, ale je významná také proto, že rozvoj nadání těchto jedinců má podstatný význam pro celou společnost. Nejčastěji je nadání definováno jako soubor schopností, které umožňují jedinci dosahovat výkonů nad rámec běžného průměru populace. Množství žáků s mimořádným nadáním se odhaduje na 2 až 3 %. Mimořádně nadaný žák může disponovat jedním, ale i několika druhy nadání.

V mnohých státech světa jsou řešeny otázky koncepce péče o nadané děti a žáky různě. Většina států řeší především problematiku včasné identifikace nadání, v některých zemích se přistupuje k vytváření integračních modelů péče o žáky s nadáním (např. Finsko, Japonsko, Velká Británie, Německo, Švýcarsko atd.), v jiných jsou vytvářeny speciální školy pro nadané (např. USA, Slovensko, Izrael). Mnohé další kombinují oba uvedené způsoby. Česká republika se přiklání k integračnímu modelu a současně umožňuje akceleraci ve vzdělávání (předčasný nástup do školy, přeskokování ročníků) i vznik speciálních skupin v rámci školy, které umožňují postupovat ve výuce rychleji s prvky obohacování učiva a spolupráce s dalšími stupni vzdělávání.

Systém péče o nadané a mimořádně nadané jedince v našem státě byl oficiálně schválen přijetím školského zákona 561/2004 Sb., vyhláškami č. 72 a 73/ 2005 Sb. Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy a v roce 2004 přijetím dokumentu Koncepce péče o nadané žáky ve školských poradenských zařízeních pro období 2004 – 2008. Cílem bylo vytvořit podmínky pro práci s nadanými žáky ve školách a vytvořit systém péče o nadané žáky ve školských poradenských zařízeních s podporou integračního vzdělávacího modelu.

V současné době byla přijata nová **Koncepce péče o mimořádně nadané děti a žáky pro období let 2009-2013** vychází ze zásad inkluzivního vzdělávání a současně respektuje některá specifika pro práci s nadanými žáky, která vyžadují vysokou míru kreativity a didaktických schopností pedagogů.

Mezinárodní srovnávací studie zaměřené na vytváření koncepcí vzdělávacích a podpůrných programů pro nadané žáky **doporučují zejména:**

- ❖ Respektovat při vytváření vzdělávacích programů a systémů péče o nadané široké spektrum druhů nadání.
- ❖ Zahrnovat do procesu identifikace nadaných více kritérií než pouze psychologické faktory, které se orientují na identifikaci prostřednictvím standardizovaných testů.
- ❖ Vytvářet výukové standardy s ohledem na vysoké intelektové požadavky a moderní učební přístupy s podporou poradenských systémů.
- ❖ Při vytváření výukových standardů respektovat princip flexibility a přístupnosti.
- ❖ Vytvořit způsoby hodnocení efektivity vytvořených vzdělávacích programů.

Nová koncepce se zabývá také dalšími opatřeními, která je ještě třeba pro zajištění vzdělávacích potřeb nadaných a přiměřeného rozvoje jejich osobnosti realizovat. Zejména je potřebné rozšířit stávající systém identifikace nadaných o jejich cílené vyhledávání učiteli škol, zajistit učitelům v oblasti péče o nadané dostatečné vzdělávání (pregraduální i postgraduální); zajistit dostatek didaktických postupů a materiálů pro vlastní vzdělávání nadaných žáků ve školách, popř. i mimo školu.

Péče o mimořádně nadané žáky je součástí vzdělávání v běžných školách všech typů, je založena na modelu integrace těchto žáků, kdy podmínky pro realizaci vzdělávání jsou dány v Rámcovém vzdělávacím programu (dále jen RVP) pro předškolní vzdělávání, v RVP pro základní vzdělávání, v RVP pro gymnázia a v RVP pro obory středního odborného

vzdělávání, dále v zákoně č.561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, a v Informaci ke vzdělávání dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných zabezpečující realizaci ustanovení §17 zákona č. 561/2004 Sb., a třetí části vyhlášky č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných (Věstník MŠMT, sešit 12/2006).

Podpora nadaných žáků ve vzdělávání si vyžaduje spolupráci všech školských subjektů státních i nestátních neziskových organizací, resp. maximálně možné propojení stávajících aktivit těchto subjektů do funkčního systému.

1.1. Legislativa možných přístupů škol a učitelů k nadaným žákům

Je velmi jednoduché zničit sebedůvěru kteréhokoliv dítěte a obzvláště to platí o talentovaných, nadaných a schopných dětech. Jejich zážitky ze vztahu s učiteli, vrstevníky a rodiči jsou často kritické. Všechny děti - bez rozdílu, zda jsou nadané, bystré, průměrné či podprůměrné - si zaslouhují mít šanci na šťastný a spokojený život. Nadané děti doslova žijí po znalostech a je životní nutností tuto potřebu rozpoznat co možná nejdříve, a to tak, aby rodiče a učitelé mohli těmto dětem poskytnout množství nejrůznějších příležitostí pro rozvoj jejich nadání a talentu. Dobrá škola se bude snažit najít výjimečně schopné děti a vyjít vstříc jejich očekáváním a potřebám. Je velmi jednoduché zničit sebedůvěru kteréhokoliv dítěte a obzvláště to platí o talentovaných, nadaných a schopných dětech. Jejich zážitky ze vztahu s učiteli, vrstevníky a rodiči jsou často kritické a je velmi důležité rozpoznat určité signály, které dávají tušit, že obtížně zvládnutelné, nešťastné či znuděné dítě má v sobě uschovaný talent. Vytváření podmínek pro vzdělávání mimořádně nadaných dětí, žáků a studentů je uloženo školským zákonem a specifikováno prováděcím předpisem k tomuto zákonu – **vyhláškou č. 73/2005 Sb.**, o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.

Nové předpisy umožňují řediteli školy – v souladu s trendem individualizace a diferenciací vzdělávacího procesu – přeřadit mimořádně nadaného žáka do vyššího ročníku bez absolvování předchozího, ale nově také vytvářet skupiny pro mimořádně nadané žáky, ve kterých se v některých vyučovacích předmětech vzdělávají žáci různých ročníků. Vzdělávání mimořádně nadaných žáků se může uskutečňovat podle individuálního vzdělávacího plánu, jehož rámcový obsah je vymezen ve vyhlášce č. 73/2005 Sb.

K vytváření vhodných podmínek, forem a způsobů práce pro žáky nadané a mimořádně nadané přispívá systém poradenských služeb. Konkrétní poradenské úkoly škol a školských poradenských zařízení ve vztahu k mimořádně nadaným žákům jsou vymezeny školským zákonem a podrobně rozpracovány ve vyhlášce č. 73/2005 Sb. a ve vyhlášce č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních.

Školy, které potřebují metodickou a konzultační pomoc v oblasti identifikace mimořádného nadání a specifik vzdělávání mimořádně nadaných žáků, se mohou obracet na metodiky péče o nadané. Skupinu těchto metodiků, jejíž činnost je koordinována Institutem pedagogicko-psychologického poradenství ČR, tvoří 21 psychologů – pracovníků pedagogicko-psychologických poraden ve všech 14 krajích (jména těchto odborníků a kontakty na ně mohou školy najít na www.ippp.cz). IPPP ČR rovněž připravil a realizuje systém vzdělávání pedagogických pracovníků škol a školských zařízení, kteří se věnují vzdělávací a další péči o mimořádně nadané děti, žáky a studenty.

1.1.1. Zákon 561/2004 Sb. (Školský zákon)

§ 1 Obecná ustanovení - Předmět úpravy

Tento zákon upravuje předškolní, základní, střední, vyšší odborné a některé jiné vzdělávání ve školách a školských zařízeních, stanoví podmínky, za nichž se vzdělávání a výchova (dále jen "vzdělávání") uskutečňuje, vymezuje práva a povinnosti fyzických a právnických osob při vzdělávání a stanoví působnost orgánů vykonávajících státní správu a samosprávu ve školství.

§ 17 Vzdělávání nadaných dětí, žáků a studentů

- (1) Školy a školská zařízení vytvářejí podmínky pro rozvoj nadání dětí, žáků a studentů.
- (2) K rozvoji nadání dětí, žáků a studentů lze uskutečňovat rozšířenou výuku některých předmětů nebo skupin předmětů. Třídám se sportovním zaměřením nebo žákům a studentům vykonávajícím sportovní přípravu může ředitel školy odlišně upravit organizaci vzdělávání.
- (3) Ředitel školy může mimořádně nadaného nezletilého žáka na žádost osoby, která je v souladu se zvláštním právním předpisem 12, nebo s rozhodnutím soudu oprávněna jednat za dítě nebo nezletilého žáka (dále jen "zákonný zástupce"), a mimořádně nadaného zletilého žáka nebo studenta na jeho žádost přeradit do vyššího ročníku bez absolvování předchozího ročníku. Součástí žádosti žáka, který plní povinnou školní docházku, je vyjádření školského poradenského zařízení a registrujícího praktického lékaře pro děti a dorost. Podmínkou přerazení je vykonání zkoušek z učiva nebo části učiva ročníku, který žák nebo student nebude absolvovat. Obsah a rozsah zkoušek stanoví ředitel školy.

§ 18 Individuální vzdělávací plán

Ředitel školy může s písemným doporučením školského poradenského zařízení povolit nezletilému žákovi se speciálními vzdělávacími potřebami nebo s mimořádným nadáním na žádost jeho zákonného zástupce a zletilému žákovi nebo studentovi se speciálními vzdělávacími potřebami nebo s mimořádným nadáním na jeho žádost vzdělávání podle individuálního vzdělávacího plánu. Ve středním vzdělávání nebo vyšším odborném vzdělávání může ředitel školy povolit vzdělávání podle individuálního vzdělávacího plánu i z jiných závažných důvodů.

Ministerstvo stanoví prováděcím právním předpisem pravidla a náležitosti zjišťování vzdělávacích potřeb dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů nadaných a úpravu organizace, přijímání, průběhu a ukončování vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a nadaných, náležitosti individuálního vzdělávacího plánu a podmínky pro přerazování do vyššího ročníku. 73/2005

1.1.2. Vyhláška 73/2005 Sb.

- (1) Vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami (dále jen "speciální vzdělávání") a vzdělávání dětí, žáků a studentů (dále jen "žák") mimořádně nadaných se uskutečňuje s pomocí podpůrných opatření, která jsou odlišná nebo jsou poskytována nad rámec individuálních pedagogických a organizačních opatření spojených se vzděláváním žáků stejného věku ve školách, které nejsou samostatně zřízené pro žáky se zdravotním postižením (dále jen "běžná škola").

(2) Podpůrnými opatřeními při speciálním vzdělávání se pro účely této vyhlášky rozumí využití speciálních metod, postupů, forem a prostředků vzdělávání, kompenzačních, rehabilitačních a učebních pomůcek, speciálních učebnic a didaktických materiálů, zařazení předmětů speciálně pedagogické péče, poskytování pedagogicko-psychologických služeb¹⁾, zajištění služeb asistenta pedagoga²⁾, snížení počtu žáků ve třídě, oddělení nebo studijní skupině nebo jiná úprava organizace vzdělávání zohledňující speciální vzdělávací potřeby žáka.

(3) Podpůrnými opatřeními při vzdělávání mimořádně nadaných žáků se pro účely této vyhlášky rozumí využití speciálních metod, postupů, forem a prostředků vzdělávání, didaktických materiálů, poskytování pedagogicko-psychologických služeb, nebo jiná úprava organizace vzdělávání zohledňující vzdělávací potřeby těchto žáků.

1.1.2.1. Vzdělávání žáků mimořádně nadaných

§ 12 Mimořádně nadaný žák

(1) Mimořádně nadaným žákem se pro účely této vyhlášky rozumí jedinec, jehož rozložení schopností dosahuje mimořádné úrovně při vysoké tvořivosti v celém okruhu činností nebo v jednotlivých rozumových oblastech, pohybových, uměleckých a sociálních dovednostech.

(2) Zjišťování mimořádného nadání žáka provádí školské poradenské zařízení.

(3) Pro mimořádně nadané žáky může ředitel školy vytvářet skupiny, ve kterých se vzdělávají žáci stejných nebo různých ročníků v některých předmětech.

§ 13 Individuální vzdělávací plán

(1) Vzdělávání mimořádně nadaných žáků se může uskutečňovat podle individuálního vzdělávacího plánu, který vychází ze školního vzdělávacího programu příslušné školy, závěrů psychologického vyšetření a vyjádření zákonného zástupce žáka nebo zletilého žáka. Je závazným dokumentem pro zajištění vzdělávacích potřeb mimořádně nadaného žáka.

(2) Individuální vzdělávací plán je součástí dokumentace žáka.

(3) **Individuální vzdělávací plán obsahuje:**

a) závěry psychologických vyšetření, která blíže popisují oblast, typ a rozsah nadání a vzdělávací potřeby mimořádně nadaného žáka, případně vyjádření registrujícího praktického lékaře pro děti a dorost,

b) údaje o způsobu poskytování individuální pedagogické nebo psychologické péče mimořádně nadanému žákovi,

c) vzdělávací model pro mimořádně nadaného žáka, časové a obsahové rozvržení učiva, volbu pedagogických postupů, způsob zadávání a plnění úkolů, způsob hodnocení, úpravu zkoušek,

d) seznam doporučených učebních pomůcek, učebnic a materiálů,

e) určení pedagogického pracovníka školského poradenského zařízení, se kterým bude škola spolupracovat při zajišťování péče o mimořádně nadaného žáka,

f) personální zajištění úprav a průběhu vzdělávání mimořádně nadaného žáka,

g) určení pedagogického pracovníka školy pro sledování průběhu vzdělávání mimořádně nadaného žáka a pro zajištění spolupráce se školským poradenským zařízením,

h) předpokládanou potřebu navýšení finančních prostředků nad rámec prostředků státního rozpočtu poskytovaných podle zvláštního právního předpisu⁹⁾.

(4) Individuální vzdělávací plán je vypracován po nástupu mimořádně nadaného žáka do školy, nejpozději však do 3 měsíců po zjištění jeho mimořádného nadání. Individuální vzdělávací plán může být doplňován a upravován v průběhu školního roku.

(5) Za zpracování individuálního vzdělávacího plánu odpovídá ředitel školy. Individuální vzdělávací plán se vypracovává ve spolupráci se školským poradenským zařízením a zákonným zástupcem žáka nebo zletilým žákem.

(6) Ředitel školy seznámí s individuálním vzdělávacím plánem zákonného zástupce žáka nebo zletilého žáka, který tuto skutečnost potvrdí svým podpisem.

(7) Určený pedagogický pracovník školy sleduje průběh vzdělávání mimořádně nadaného žáka a poskytuje společně se školským poradenským zařízením podporu žákovi i jeho zákonným zástupcům.

§ 14 Přerazení do vyššího ročníku

(1) Ředitel školy může přeradit mimořádně nadaného žáka do vyššího ročníku bez absolvování předchozího ročníku na základě zkoušky před komisí, kterou jmenuje ředitel školy.

(2) **Komise je nejméně tříčlenná a tvoří ji vždy:**

a) předseda, kterým je zpravidla ředitel školy nebo jím pověřený učitel,

b) zkoušející učitel, jímž je vyučující předmětu dané vzdělávací oblasti, v prvním až pátém ročníku základního vzdělávání vyučující daného ročníku,

c) přísedící, kterým je učitel vyučující předmětu dané vzdělávací oblasti.

(3) Termín konání zkoušky stanoví ředitel školy v dohodě se zákonným zástupcem žáka nebo se zletilým žákem. Není-li možné žáka ze závažných důvodů ve stanoveném termínu přezkoušet, stanoví ředitel školy náhradní termín zkoušky.

(4) Žák může v 1 dni skládat jen 1 zkoušku.

(5) Ředitel školy stanoví obsah, formu a časové rozložení zkoušky s ohledem na věk žáka. Zkouška ověřuje vědomosti a dovednosti umožňující žákovi plynulý přechod do vyššího ročníku a je zaměřena na jednotlivý předmět nebo vzdělávací oblast.

(6) Výsledek zkoušky určí komise hlasováním. V případě rovnosti hlasů rozhodne hlas předsedy.

(7) O zkoušce se pořizuje protokol, který je součástí dokumentace žáka.

(8) Ředitel školy sdělí výsledek zkoušky prokazatelným způsobem zákonnému zástupci žáka nebo zletilému žákovi.

(9) Za neabsolvovaný ročník nebude žákovi vydáno vysvědčení. V následujících vysvědčeních se na zadní straně uvede, které ročníky žák neabsolvoval.

1.1.2.2. Společná a závěrečná ustanovení

§ 15

Pokud tato vyhláška nestanoví jinak, vztahují se na speciální vzdělávání žáků a vzdělávání žáků mimořádně nadaných obecné předpisy upravující oblast předškolního, základního, středního a vyššího odborného vzdělávání.

§ 16

(1) Pokud učební plány a učební osnovy vydané podle dosavadních právních předpisů a konkretizované školou neobsahují části nebo údaje, u kterých tato vyhláška stanovuje, aby byly stanoveny školním vzdělávacím programem, ředitel školy je doplní s platností od 1. září 2005.

(2) Podle § 10 se postupuje od 1. září 2009. Do té doby se postupuje podle dosavadních právních předpisů.

§ 17

Zrušuje se vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 127/1997 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách.

1.1.3. Vyhláška 48/2005 Sb.

§ 9 Rozvoj nadání žáků

(1) K rozvoji nadání žáků může škola uskutečňovat rozšířenou výuku některého předmětu nebo skupin předmětů stanovených školním vzdělávacím programem (dále jen "rozšířená výuka"), a to vytvářením skupin žáků nebo zřizováním tříd s rozšířenou výukou.

(2) Do skupiny žáků s rozšířenou výukou jsou zpravidla zařazováni žáci ze tříd jednoho ročníku.

(3) O zařazení žáka do skupiny žáků s rozšířenou výukou rozhoduje ředitel školy na základě doporučení vyučujícího daného předmětu a se souhlasem zákonného zástupce žáka.

(4) O zařazení žáka do třídy s rozšířenou výukou rozhoduje ředitel školy po posouzení nadání a předpokladů žáka a se souhlasem zákonného zástupce žáka.

(5) O zařazení žáka do třídy s rozšířenou výukou od následujícího školního roku rozhodne ředitel školy do 15. června.

(6) Žák je ze skupiny žáků nebo třídy s rozšířenou výukou přeřazen do skupiny žáků nebo třídy bez rozšířené výuky v případě, že dlouhodobě neprokazuje předpoklady pro tuto výuku, nebo i z jiných závažných důvodů. Ředitel školy rozhodne o přeřazení žáka v rámci školy na základě doporučení vyučujícího daného předmětu a po projednání v pedagogické radě a se zákonným zástupcem žáka zpravidla ke konci pololetí. Ze závažných důvodů, zejména zdravotních, může být žák přeřazen i v průběhu pololetí. O přeřazení ze zdravotních důvodů rozhodne ředitel školy na základě doporučení odborného lékaře.

1.2. Nadání žáci a studenti v současné české škole

Naše školství prochází v současné době bouřlivým obdobím změn. Jsou to především změny ve způsobech a obsahu výuky na jednotlivých školách a nových kompetencích, které byly vloženy do rukou ředitelům škol. Již jsme mohli zaznamenat i změny ve způsobech vzdělávání jak dětí s různým tělesným postižením, tak se specifickými poruchami učení. Rodičovská veřejnost přivítala jistou vstřícnost v integraci těchto dětí. Ale zatím opomíjenou problematikou zůstává otázka vzdělávání mimořádně nadaných dětí.

Může někdo namítnout, že v podstatě nejde o žádný problém. Když se někomu narodí nadané dítě je to pro rodiče hřejivý pocit. Nezažívá pocitu zklamání nad špatnými známkami, nad poznámkami v žákovské knížce o problémech v chování a neprožívá jiné radosti rodičů průměrných dětí. Ale mnohdy bývá opak pravdou. Integrovat mimořádně nadané dítě je srovnatelně náročné jako integrovat dítě postižené.

Co je to talent, nadání, genialita? **Talent** se vyznačuje zpravidla v určité oblasti – hudební, sportovní, umělecké, matematické, literární aj. **Nadání** je základním rysem osobnosti talentovaného člověka, jenž mu umožňuje přenést talent na vyšší roviny. **Genialita** je vzácný fenomén, který má ještě mnohem větší výrazové možnosti, než talent, pochopení nebo uplatnění nadání i v mezinárodním srovnání povznáší na ojedinělý jev Genius je na

rozdíl od člověka s talentem schopen z vlastní vůle osvobodit své myšlení ze zaběhnutých stereotypů a svými poznatky měnit dějiny vědy a někdy i lidstva.

Mimořádně nadané dítě (pro naše integrační účely) je tedy dítě, žák a student, kteří vynikají svými intelektovými schopnostmi, jsou tvořiví, kreativní a schopni hledat nové cesty. Měli by mít jakousi vnitřní motivaci – schopnost soustředit energii na činnost, vytrvalost a trpělivost, která ho žene za novými poznatky, novými informacemi. (Švancar, UN č.7/2007).

Nadání můžeme rozdělit podle schopností v oblastech a činnostech, v kterých se jedinec projevuje jako nadaný. Tedy **druhy nadání** ve vztahu ke konkrétním aktivitám.

- ❖ **Intelektové schopnosti** – verbální, početní, prostorové, paměťové schopnosti atd.
- ❖ **Specifické akademické vlohy** – matematické nadání, nadání pro přírodní vědy, atd.
- ❖ **Kreativní nadání** – jedinec tvoří stále nové nápady a produkty, vymýšlí nové objekty a materiály.
- ❖ **Vědecké schopnosti** – technické, matematické, jazykové nadání aj. Jedinec často využívá vědeckých metod a postupů.
- ❖ **Vůdcovství ve společnosti** – schopnost pro kvalitní mezilidskou komunikaci a vedení osob.
- ❖ **Mechanické (zručné) schopnosti** – jsou úzce spjaty s talentem v umění, vědě i strojírenství. Manipulace, prostorová představivost, vnímání vizuálních vzorů, detailů, podobností a rozdílů.
- ❖ **Talent v krásném umění** – umění výtvarné, hudební, herecké a taneční.
- ❖ **Psychomotorická schopnost** – zahrnuje nadání na různé druhy sportů či umělecké pohybové aktivity.

Všechny tyto druhy nadání nejsou ohraničené a u každého jedince se různě prolínají. Podle tohoto výčtu druhů nadání si již dovedete představit, jak široká bude oblast nadání. Mnoho předních odborníků, kteří tuto tematiku zkoumají, uspořádalo charakteristiky, které nám pomohou a navedou k lepší identifikaci.

Podle J. Laznibatové **charakterizujeme nadané dítě** ve třech oblastech:

- ❖ **Všeobecné znaky** - velká energie, vitalita, široké spektrum zájmů, bohatý slovník, rané čtení, časné schopnosti používat abstraktní pojmy, pochopit význam cizích slov a používat je, zájem o podstatu věcí, vztahů, vynikající paměť a pozornost, celkově nízká unavitelnost v duševních činnostech, zájem o náročná témata.
- ❖ **Tvořivé znaky** - intelektová hravost, bohatá fantazie a schopnost lehce rozehrát imaginaci, množství originálních nápadů, expresivita v názorech a ve vyjadřování, pružnost a hravost myšlení, originalita při řešení úloh různého typu, úsilí o jedinečnost a neopakovatelnost nápadů v pracích, úžasná představivost, silně vyvinutý smysl pro estetické cítění a vidění věcí, častá impulzivnost, výbušnost, prudká reakce, emocionální citlivost a zranitelnost.
- ❖ **Učební znaky** - děti začínají se vším dříve než ostatní, rychlé tempo učení, lehké učení a radost z každé intelektové aktivity, bystrost při pozorování, schopnost rozeznat všechny detaily, schopnost vzhledu do podstaty problému, tendence k strukturování problémů, dobré analyticko-syntetické, stejně jako logicko-algoritmické myšlení, zároveň kreativní myšlení, schopnost najít více řešení problémů, neúnavnost při vyhledávání informací, správné zevšeobecňování, schopnost kritického a sebekritického myšlení a perfekcionismus.

1.2.1. Jaké problémy může mít dítě s nadáním?

Nadané dítě se však může vlivem nedostatku podnětů, problémů k řešení začít nudit a hledá způsoby, jak by se zabavilo. Takové dítě může být ve škole neúspěšné a problémové. Může mít problémy se sociální adaptací, má méně kamarádů (nemá se s nimi o čem bavit, projevuje se jako hyperaktivní, perfekcionista, nesoustředěný (denní snění), neposlouchá, odmlouvá, pošťuchuje spolužáky, vykřikuje, nenesí vypracované úkoly, vyhledává konflikty. Až příliš často přicházejí děti do poraden s podlomeným sebevědomím, protože zažívaly řadu selhání, neúspěchů, odmítání. Mnohdy mají problémy s autoritou, vzhledem k tomu, že nejsou bráni jako rovnocenný partner.

1.2.2. Jak hledáme nadané dítě? Jak mimořádně nadané dítě diagnostikujeme?

Především jde o dlouhodobé pozorování rodičů, jak se vyvíjí jejich dítě od narození. Srovnávání s vývojovými škálami dětí u pediatrů. V pozdější době spolupráce rodičů s pedagogy, vedoucími zájmových kroužků. Napomoci nám mohou i spolužáci. Rodiče sami nebo na doporučení školy se mohou obracet na pedagogicko-psychologické poradny (PPP), kde psycholog a speciální pedagog provede zjištění mimořádného nadání. Závěry těchto vyšetření jsou základem pro tvorbu individuálních vzdělávacích programů (IVP). Avšak zvidaví nadání s kreativitou ještě navíc potřebují podporu okolí – tedy rodinu, která si výjimečnost uvědomí a naučí se s ní pracovat. Musí mít i štěstí na školu – na učitele i na ředitele. Posouzení mimořádného nadání v oblasti umělecké a pohybové přísluší jiným odborníkům – učitelům ZUŠ, konzervatořím, sportovním trenérům.

Způsoby podpory vzdělávání jedince s mimořádným nadáním:

- ❖ **Legislativa:** legislativně jsou normy ke vzdělávání dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných zakotveny ve školském zákoně č. 561/2004 Sb. Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, v §17. A v III. části vyhlášky č. 73./2005 Sb. Ve vyhlášce č.73/2005 Sb. najdeme vysvětlení pojmu mimořádně nadaný žák, náležitosti tvorby IVP a náležitosti k možnosti přerážení do vyššího ročníku. Ve školském zákoně č. 561/2004 Sb. je zakotvena úprava vzdělávání pro žáky na základních a středních školách, opět výklad užití a tvorba IVP, způsob obohacování učiva, akceleraci vzdělávání, podpůrné programy, vedení dokumentace, způsob zjišťování mimořádného nadání a závěrečná doporučení a ustanovení. (Věstník MŠMT, prosinec 2006)

- ❖ **Možné výukové formy nadaných dětí.**

Při vzdělávání mimořádně nadaných žáků by měl způsob výuky žáků důsledně vycházet z principů individualizace a vnitřní diferenciaci.

Příklady pedagogicko-organizačních úprav:

- individuální vzdělávací plán
- doplnění, rozšíření a prohloubení vzdělávacího obsahu
- zadávání specifických úkolů
- zapojení do samostatných a rozsáhlejších prací a projektů
- vnitřní diferenciaci žáků v některých předmětech
- účast ve výuce některých předmětů se staršími žáky
- vytváření speciálních tříd
- vynechání ročníku (RVP ZV, část D, s.101)

Také můžeme při vzdělávání užívat **různé modely práce** (Machů 2006, s.41- 42):

- ❖ **akcelerace** (zrychlení), umožňuje jedinci rychlejší postup ve vzdělávání, žák může jít dřív do školy, přeskočit ročník, přeskočit v předmětu, zhuštění ročníku (dva v jednom roce) nebo paralelní studium (absolvování některých předmětů na střední škole). Je nutné dbát v těchto případech na emoční a sociální zralost, dítě musí chtít a je vhodná tříměsíční zkušební doba;
- ❖ **obohacování učiva** (rozšíření učiva, prohloubení učiva nad rámec běžně aplikovaných učebních osnov, tj. práce s úkoly na vyšší úrovni);
- ❖ **učební centra** (exponáty poslouží jako motivační výuková fáze);
- ❖ **místnost pomůcek** (školní knihovna, laboratoř a další speciální učebny);
- ❖ **výlety**;
- ❖ **soutěže**;
- ❖ **mentoring** (zprostředkování spolupráce mezi dítětem a odborníkem);
- ❖ **pomocný učitel** (nadání se mohou stát učiteli svých vrstevníků nebo vykonávat funkci asistenta v odborné učebně);
- ❖ **sobotní a letní programy** (pořádané některými školami).

Školy, které potřebují metodickou a konzultační pomoc v oblasti identifikace mimořádného nadání a specifík vzdělávání mimořádně nadaných žáků, se mohou obracet na metodiky péče o nadané. Skupinu těchto metodiků, jejíž činnost je koordinována Institutem pedagogicko-psychologického poradenství ČR (dále jen IPPP ČR), tvoří 21 psychologů – pracovníků pedagogicko-psychologických poraden ve všech 14 krajích. IPPP ČR rovněž připravil a realizuje systém vzdělávání pedagogických pracovníků škol a školských zařízení, kteří se věnují vzdělávací a další péči o mimořádně nadané děti, žáky a studenty.

1.2.3. Varianty vzdělávání nadaných dětí:

Je možné zřídit speciální školu pro nadané žáky. Byl by nutný kvalifikovaný výběr žáků, za pomoci pedagogicko-psychologické poradny. Mimořádně nadané děti se ocitnou mezi sobě rovnými, ale nepůjde jen o chápavější a učenlivější děti, jde zpravidla i o děti s neprůměrným sociálním chováním; pedagogové, kteří tu budou učit, by měli projít kurzem, ve kterém by se na tuto nestandardní práci mohli připravit. Žáci této školy se obsahem probíraného učiva zřejmě zcela vzdálí svým vrstevníkům.

Další možností by mohla být vyčleněná speciální třída při běžné základní škole pro děti, jimž jejich schopnosti dovolují pracovat rychlejším tempem. Pro její zřízení by byl samozřejmě nutný odpovídající počet dětí. Děti by pracovaly rychlejším tempem, byl by prostor i pro řadu témat, na které v běžné třídě není čas. Překážkou mohou být nehomogenní schopnosti dětí, dítě může s lehkostí zvládat nadprůměrně některé předměty, ale přitom mít problémy v jiných předmětech. Záleží na osobnosti a schopnostech učitele, jeho přístupu a snaze podpořit stupeň a rozsah nadání jednotlivých žáků. Samozřejmostí by mělo být vytvoření individuálního studijního plánu, případně i vytvoření individuálního plánu práce v předmětech, ve kterých dítě vyniká. Výuku je třeba diferencovaně kombinovat, rozdělit si děti podle schopností v jednotlivých předmětech do skupin, další možností je návštěva vyššího ročníku na předměty, ve kterých, žák vyniká. Dítě tak neztratí kontakt s vrstevníky a přitom se dostatečně rozvíjí v předmětech, kde projevuje nadání. Žáci by měli dostávat specifické úlohy, jejichž náročnost odpovídá jejich individuální úrovni a vzdělávacím potřebám. Úlohy zajímavé, neobvyklé, takové, které mimořádně nadaného žáka se zájmem o předmět lákají a motivují k nadstandardnímu výkonu. Učitel by měl také žáky **motivovat k účasti v soutěžích a olympiádách.**

Většina učitelů si uvědomuje, že nadaní žáci a studenti mají být vzděláváni v souladu se svými schopnostmi, dostávat úkoly a podněty, které odpovídají jejich rozumové úrovni a jejich nadání. Plánování a vytváření speciálních individuálních postupů a programů pro jedno či dvě nadané děti ve třídě je však velice časově náročné a často stojí nad rámcem běžných povinností a problémů, se kterými se každý učitel denně potýká.

Výzkumy ukazují, že **nadané děti zvládají** na základní škole už **před vstupem do příslušného ročníku 35 – 50% učební látky**, která se bude probírat. Proto se ve škole mohou často nudit. Tehdy vzniká nebezpečí, že dojdou k závěru, že učení je vždy jednoduché, úspěch zaručen a studium jde bez práce.

Každé dítě je individualita a platí to i o dětech, které vykazují nadprůměrné rozumové schopnosti. Z toho je vždy nutné při diagnostikování a hodnocení všech dětí vycházet.

Literatura:

- CVETKOVIC – LAY, J. *Ja choču i mogu više. Priručnik za odgoj 3 do 8 godina*. Zagreb, Alinea.
- FOŘTÍK, V., FOŘTÍKOVÁ, J. *Nadané dítě a rozvoj jeho schopností*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-297-3
- JURÁŠKOVÁ, J. *Základy pedagogiky nadaných*. Pezinok: Formát, 2003.
- JURÁŠKOVÁ, J. *Základy pedagogiky nadaných*. IPPP ČR, 2006.
- KOLEKTIV AUTORŮ. *Stručný psychologický slovník*. Bratislava: Pravda, 1987.
- MONKS, J. Franz, YPENBURG, H. *Irene, Nadané dítě*. Praha: Grada 2002,
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-029-4
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: VÚP, 2007.
- Vyhláška 73/2005 Sb. Vyhláška o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami dětí, žáků studentů mimořádně nadaných*.
- www.rvp.cz, Metodický portál. ISSN: 1802-4785
- www.manesova.cz/nadane-deti/

2. IDENTIFIKACE NADANÝCH

(Magdalena Novotná)

Identifikace je velmi složitý komplexní proces, při kterém kooperují zejména rodiče, učitelé, psychologové a speciální pedagogové. Jejím hlavním účelem je vyhledat nadané jedince, a následně pro ně najít vhodný způsob a styl vzdělávání a celkového rozvoje. Pokud by tato podmínka nebyla splněna, byl by celý dlouhý a náročný proces identifikace zbytečný.

Hříbková (2005) odlišuje pojmy **identifikace a výběr**. Dle této autorky je **identifikace** zaměřena zejména na tzv. latentní talenty, tedy na děti, které dosud z různých důvodů nepodávají v dané oblasti vysoké výkony, je spojená s vyhledáváním dosud skrytých a silných stránek dětí zejména nižších věkových kategorií. Přesnější věkové rozpětí vhodné pro identifikaci je určeno druhem nadání.

Při **výběru** je hlavním kritériem posuzování nadání podávaný výkon v dané oblasti, týká se to zejména dětí staršího školního věku. Výběr je tedy zaměřen na děti, které své nadání již manifestují ve výkonech.

Pro naši potřebu však nebudeme tyto pojmy odlišovat. V podstatě čím je jedinec starší, tím více se označení „nadaný“ vztahuje na jeho podávaný výkon, výsledky práce a produkty. V našem textu však budeme používat pojem identifikace, avšak s ohledem na specifčnost výběru.

Celkový proces identifikace můžeme rozdělit do dvou velkých kroků:

- ❖ **Nominace** (navržení nebo preidentifikace) je plně v rukou rodičů, spolužáků, ale zejména učitelů. Bez ní se žák obvykle k odborníkovi, který provede komplexní diagnostiku, nedostane. Jedná se tedy o velmi důležitý krok, možná důležitější než ten další. Učitelé jsou v něm postaveni před těžký úkol, jelikož nemají k dispozici nástroje k objektivnímu posouzení nadání. Základem je, aby každý učitel měl představu o tom, co to je nadání, jak je chápáno. Je tedy třeba vycházet z modelů nadání, mít osvojenou definici nadání, inteligence, znát specifika a typy nadaných dětí, posuzovat žáky komplexně, nejen na základě některých rysů, případně jejich chování.
- ❖ **Diagnostika** je pak záležitostí odborníků na danou oblast. Provádí se prostřednictvím objektivních metod, které také vycházejí z různých teorií, a nejsou tak záležitostí náhody, ale jsou těmito teoriemi podloženy. **V našich podmínkách se diagnostika nadání provádí v pedagogicko-psychologických poradnách, dítě do osmnácti let může být diagnostikováno jedině se souhlasem rodičů.**

Každá identifikace tedy vychází z určitého pojetí, teoretického zakotvení dané problematiky. Je proto potřeba mít tento teoretický přístup osvojen. Každé takové pojetí je zakotveno v **definicích**. Nejspíše tou první definicí, která se k nadání staví z pedagogického hlediska je definice Marlandova ze začátku 70. let: „**Nadané a talentované děti jsou ty, které jsou identifikované kvalitními profesionály a které jsou díky svému výjimečnému potenciálu schopny vysokých výkonů.** Tyto děti potřebují k realizaci svého přínosu pro společnost vzdělávací program a servis, který není běžně poskytován regulárními školami. Děti schopné vysokých výkonů jsou ty, které **demonstrují úspěch anebo potencionální schopnosti v jedné z následujících oblastí:**

- ❖ všeobecná intelektová schopnost
- ❖ specifické akademické schopnosti
- ❖ tvořivé anebo produktivní myšlení
- ❖ vůdcovské schopnosti
- ❖ umělecké schopnosti“

(In Gearheart, Weishahn a Gearhearterová, 1986; cit. dle Jurášková, 2006, s. 14).

Mnohem stručnější definici, ale vystihující podstatu vytvořil Witty (1965; cit. dle Laznibatová, 2007, s. 63). Dle něj: **„Nadání jedinci jsou ti, jejichž výkon je dlouhodobě pozoruhodný v jakékoliv hodnocené oblasti.“**

Obě dvě definice se shodují na tom, že nadání by mělo být pozorováno, jedinci by měli vykazovat určité nadprůměrné výkony.

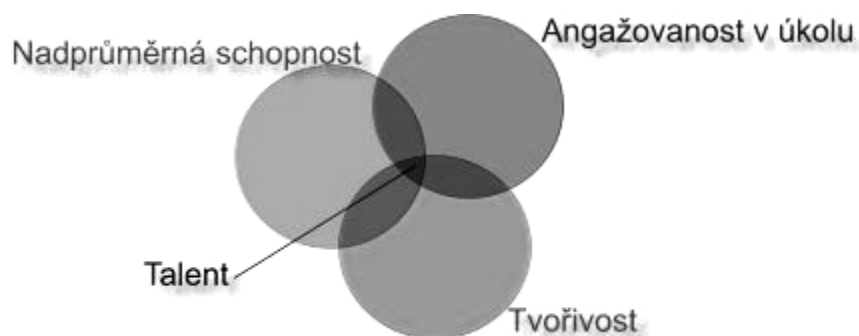
Poněkud jinak se k otázce nadání staví prof. Freemanová, současná odbornice na problematiku nadání. Ta svou definici ještě více rozšiřuje a vymezuje vysoce nadané jako: **„Ti, kteří vykazují mimořádně vysokou úroveň své činnosti, a to buď v celém spektru nebo jen v dílčí oblasti; nebo ti, jejichž potenciál nebyl ještě pomocí testů ani experimentů rozpoznán. Nadání se může týkat současně více oblastí, např. intelektu, umění, tvořivosti, pohybových a sociálních dovedností, nebo může být omezeno na jednu nebo dvě z nich.“** (Freeman, 1998; cit. dle Vondráková, 2002). Freemanová tedy upozorňuje, že ne každý nadaný jedinec se projevuje na první pohled jako nadaný, že u některých jejich potenciál objeven být dosud nemusel. Toto je třeba si uvědomovat a přistupovat k žákům pozitivně a skutečně je posuzovat komplexně. Nenechat se ovlivnit např. negativními rysy a projevy (nevhodné chování, vykřikování, rušení výuky, opravování učitele, negativismus, apod.).

2.1. Modely nadání

Všechny výše uvedené definice a mnoho jiných definic a přístupů, které zde neuvádíme, ukazují, že nadání se nedá vztáhnout pouze na dílčí schopnosti, nebo jen na celkové intelektové schopnosti, jak běžně udávala starší literatura, ale že je to soubor různých mimořádných dovedností osobnosti v různých oblastech. Současné **modely nadání** jsou široce koncipované, postihují nadanou osobnost ve své celistvosti. Hovoříme o tzv. multidimenzionálních modelech, které v sobě zahrnují celou řadu faktorů.

Dodnes používaný Renzulliho Triadický model mimořádného nadání v sobě integruje tři složky:

- ❖ vysoké intelektové schopnosti
- ❖ tvořivost
- ❖ angažovanost v úkolu

Obr. 1 Renzulliho tříkomponentový model (1986)

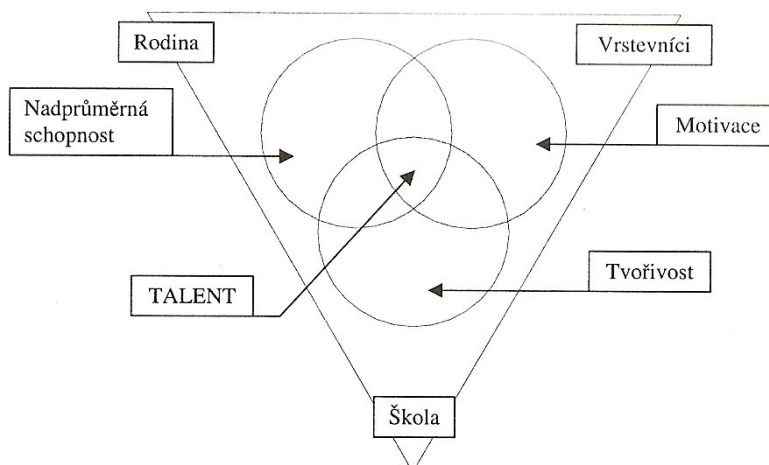
Tento model vyústil do definice, kterou zformuloval Renzulli a Reisová: „**Nadání je výsledkem interakce třech základních vlastností – nadprůměrných všeobecných anebo specifických schopností, vysoké úrovně motivace a vysoké úrovně kreativity.** Jedinci, kteří mají potenciál projevit nadání, jsou ti, kteří jsou nositeli nebo jsou schopni rozvíjet tyto vlastnosti a aplikovat je na některou hodnotnou oblast lidské činnosti.“ (1986; cit. dle Jurášková, 2006, s. 18).

Model měl a stále má řadu oponentů, podle nichž je těžké najít jedince, který by splňoval všechny tři složky, navíc vysvětluje nadání jen na základě vnitřní podstaty jedince. Přesto se stal inspirací pro mnohé autory, kteří jej při tvorbě vlastní teorie využili. Jedním z těchto autorů byl Mönks.

Mönks doplnil Renzulliho model o další faktory – vnější činitele – a to:

- ❖ rodinu
- ❖ školu
- ❖ vrstevnické skupiny

Proměnnou „angažovanost v úkolu“ navíc nahradil „motivací“, která podle něj zahrnuje jak zmiňovanou angažovanost, tak i schopnost riskovat, anticipovat, plánovat. A dle něj faktor „nadprůměrná schopnost“ znamená „vysokou intelektovou schopnost“ (Portešová, 2005).

Obr. 2 Triadický model nadání Renzulliho (1997) a Mönkse (1993)

Tannenbaum (1983; cit. dle Portešová, 2005) svůj model ještě více rozpracovává. Zformuloval **pět faktorů**, jejichž spolupůsobení je nutné k projevení nadání ve výkonu:

- ❖ nadprůměrná obecná inteligence – určitá minimální hranice IQ, aby se nadání mohlo projevit ve výkonu;
- ❖ výjimečné speciální schopnosti – schopnost výjimečného výkonu v některé specifické oblasti;
- ❖ neintelektové facilitátory – nadšení pro oblast vysokého výkonu, síla osobnosti, zaměřenost na splnění dlouhodobých cílů, apod.;
- ❖ vlivy prostředí – rodina, škola a ostatní sociální faktory;
- ❖ štěstí a náhoda;

Podle Tannenbauma jen takto komplexně pojatý psychosociální model nám může pomoci porozumět skutečné podstatě nadání.

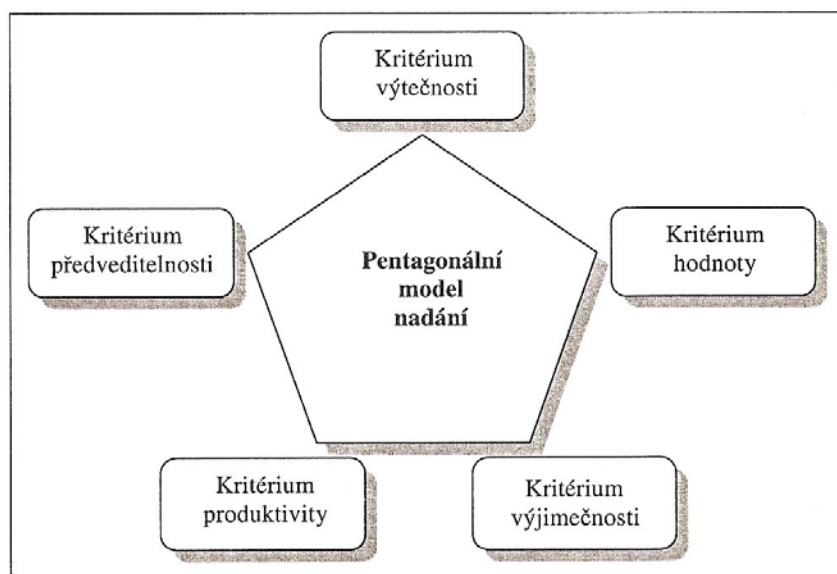
Obr. 3 Hvězdicový model Tannenbauma

Úplně jinak se na nadání dívá Sternberg (1997; cit. dle Machů, 2006, s. 11), který nesouhlasí s objektivitou měření IQ pomocí inteligenčních testů. Dle něj tyto testy dokáží měřit pouze dílčí složky inteligence, ne však všechny, které ji tvoří. Podle něj je inteligence také schopnost učit se ze zkušenosti, dobře uvažovat, pamatovat si podstatné informace a dobře zvládat požadavky každodenního života. A tyto faktory inteligenční testy opomíjí. Sternberg na základě tohoto svého přístupu definoval i tři druhy nadání:

- ❖ analytické – umožňuje rozebrat problém, pochopit jeho jednotlivé části
- ❖ syntetické – typické pro jedince, kteří dobře zvládají adaptaci v nových situacích
- ❖ praktické – zahrnuje aplikaci analytických či syntetických schopností do praxe

Sternberg také stanovil, jaké podmínky by měly být splněny, abychom o jedinci mohli říct, že je nadaný (Brzkovská, 2006):

- ❖ kritérium výtečnosti – jedinec musí vynikat v jedné nebo více oblastech nad svými vrstevníky
- ❖ kritérium předveditelnosti – výtečnost, která je jedinci vlastní musí být prokazatelná v jednom nebo i více testech a měřeních
- ❖ kritérium hodnoty – jedincova výtečnost musí být oceňována společností, ve které jedinec žije
- ❖ kritérium produktivity – oblast, ve které jedinec vyniká, by měla vést k produktivitě (nebo alespoň potenciální produktivitě)
- ❖ kritérium výjimečnosti – dovednost jedince je oproti jeho vrstevníkům na vysoké úrovni

Obr. 4 Sternbergův Pentagonální model nadání (1997)

Vidíme, že většina autorů se shoduje na tom, že nadání není pouze jednostrannou záležitostí, ale že jej tvoří několik složek. Jednou z těch nejdůležitějších, na které se většina autorů shodne, je určitá nadprůměrná schopnost. Autoři se také shodují, že na projevení nadání má velký vliv motivace, případně jistá angažovanost v úkolu. Odlišují se však ve vnějších faktorech, které by mohly mít na nadání vliv. Někteří tyto faktory nezohledňují, druzí na ně naopak kladou velký důraz, jiní se snaží najít kompromis mezi vnitřní a vnější složkou jedince. Důležité je uvědomit si, že vnější faktory rozhodně existují a nejsou od nadání striktně odděleny, ale do určité míry je ovlivňují. Je to nejenom užší společnost, ve které se jedinec nachází, tedy jeho rodina, škola, vrstevníci, zájmové skupiny, ale vůbec celá společnost, která jedince ovlivňuje svým postojem a přístupem k němu.

2.2. Znaky nadaných

Přístupů k pojetí nadání je velké množství, každý autor uznává, že nadání se projevuje v různých oblastech. Je třeba mít stále na zřeteli, že projevy nadaných žáků jsou velmi různorodé, přesto se u nich setkáváme s **podobnými znaky**, díky nimž je můžeme rozpoznat:

- ❖ **Myšlení** – mimořádně rozvinuty jsou zejména vyšší myšlenkové operace. Myšlení je pružné, mimořádně rozvinuta je schopnost logického a abstraktního uvažování, schopnost myslet kriticky a nezávisle, originálně a kreativně. Nadaní jsou intelektuálně zvědaví, jsou schopni myslet systematicky a výborně kombinují a integrují i zdánlivě nesouvisející složky.
- ❖ **Psychomotorické tempo** – je velmi rychlé. Nadaní se dokáží pohotově zorientovat v učebních postupech i v různých tématech, velmi rychle chápou, dokáží pohotově odpovídat a tempo jejich práce je výrazně rychlejší, než tempo vrstevníků.
- ❖ **Paměť** – mimořádně rozvinutá kapacita pracovní i dlouhodobé paměti. Jsou schopni si velmi rychle zapamatovat i složitější informace, nepotřebují tolik opakování jako vrstevníci, naučené si rychle vybaví, mají široký záběr znalostí spadajících do mnoha oblastí. To ovšem neznamená, že rádi memorují, právě naopak.

- ❖ **Pozornost** – vysoká koncentrace a rozsah, výborný pozorovací talent, schopnost rychle postihnout detaily.
- ❖ **Motivace a vůle** – neodradí je dočasný neúspěch, pracují podle vysokých požadavků, které mají sami na sebe. Jsou schopni si vlastní práci kontrolovat. Mají velkou vytrvalost.
- ❖ **Verbální schopnosti** – bohatá slovní zásoba zahrnující množství cizích a odborných výrazů, výborné vyjadřovací schopnosti a celkové komunikační dovednosti.
- ❖ Mají bohatou **představivost**, dávají přednost složitosti, preferují spíše samostatnou práci, mívají problematický přístup k pravidlům a řádům.

Je však třeba mít na zřeteli, že ne pro všechny nadané žáky jsou tyto charakteristiky typické, každá z nich má navíc široké rozpětí. U některých dětí se projeví již v raných vývojových obdobích, u jiných až v pozdějším věku. A navíc často můžeme tyto znaky pozorovat jen v případě, kdy je žák svou činností zaujat a kdy může plně své schopnosti uplatnit.

2.3. Typologie nadání

Psychologie osobnosti nás učí, že každý jedinec je osobnost s vlastní individualitou, a že neexistují dva jedinci, kteří by byli naprosto stejní. U nadaných to pochopitelně platí také. Přesto dle určitých osobnostních znaků je možné řadit lidi do určitých **typů**, vytváří se tak různé typologie (např. temperamentové). Také nadané žáky můžeme podle určitých společných znaků rozdělit na jednotlivé typy. Je však třeba k těmto kategoriím přistupovat jako k jakékoliv jiné typologii, tedy v žádném případě neabsolutisticky, ale s přihlédnutím k individuálním odlišnostem.

Nejvíce užívanými typy v rámci typologie nadaných jsou (Betts, Neihartová 1988; cit. dle Portešová, n. d.; Kalhous, Obst, 2001):

- ❖ **Úspěšné nadané dítě** – dítě, které se velmi dobře učí, školní prospěch je u něj vynikající bez výrazných obtíží, dovede jednat s dospělými, výborně se chová, je konformní, dokáže se podřídit a přizpůsobit, je příkladem pro ostatní. Je velmi snadné jej identifikovat, jelikož jeho celkové schopnosti jsou viditelně nadprůměrné, vyniká obvykle ve všech, nebo ve většině předmětů. Mívá pozitivní vztah ke škole, k učení, v třídním kolektivu mívá dobré postavení, bývá oblíben i mezi učiteli.
- ❖ **Vysoce tvořivé nadané dítě** – neustále experimentuje a snaží se vytvářet a objevovat něco nového. Je pro něj velmi obtížné přizpůsobovat se jakýmkoliv pravidlům, zejména školnímu systému, chce tato pravidla měnit. Neustále dospěle opravuje, diskutuje s nimi, velmi špatně se ovládá, v chování bývá konfliktní. Je těžké jej identifikovat, jelikož obvykle selhává v klasických výkonových testech a zkouškách. Snaží se totiž v každém problému najít všechny souvislosti, často vidí i to, co tam není, a nespokojí se pouze s jediným řešením.
- ❖ **Autonomní nadané dítě** – bývá velmi nezávislé a obvykle vše zvládá samo, bez pomoci okolí. Školský systém práce bere jako nutnost a snaží se jej využít tak, jak sám chce k vlastnímu sebevzdělávání. Mívá pozitivní sebepojetí a sebehodnocení a dovede riskovat. Často se více zaměřuje na mimoškolní aktivity.
- ❖ **Nadané dítě maskující své schopnosti** – dítě nevýrazné, neprosazující se, tiché, nesmělé. Své skutečné schopnosti nechce ukazovat, a maskuje je často proto, aby bylo přijato spolužáky a okolím. Bývá maximálně přizpůsobivé kolektivu a situacím. Takové dítě mívá obvykle velmi nízké sebevědomí a sebehodnocení, bývá frustrováno. Tento typ je častější u dívek než u chlapců.

- ❖ **Náročný nadaný** – je velmi nespokojený a unuděný v klasické výuce, která mu nevyhovuje, jelikož neuspokojuje jeho touhu po vzdělání. Bývá tvrdohlavý a kritický, dává najevo své pocity, často velmi hlasitě. Vyžaduje stálou pozornost učitele, ruší výuku, anebo se výuky vůbec neúčastní. Nerespektuje autoritu, a proto bývá velmi neoblíben.
- ❖ **„Ztroskotané, odpadlé“ nadané dítě** – takové dítě obvykle protestuje proti všem a proti všemu. Stojí vždy v opozici proti dospělým, rodičům, učitelům, ale i vrstevníkům. Výrazně trpí v klasickém školském systému, dává najevo svou stálou nespokojenost. Mívá obvykle nízké sebepojetí a má pocit, že jej nikdo nechápe. Toto nepochopení ze strany okolí z něj udělalo výrazně negativního činitele. Někteří neustále vyrušují a protestují, dávají velmi hlasitě a emotivně najevo své názory. Jiní patřící do tohoto typu úplně rezignovali, neučí se, do školy se nepřipravují, nedělají domácí úkoly, neplní si své povinnosti. Školní výkony takových jedinců jsou rozkolísané, obvykle velmi špatné.
- ❖ **Nadané dítě s vývojovou poruchou (tzv. „dvakrát výjimečné“)** – nejčastěji se jedná o specifickou vývojovou poruchu učení – takový jedinec může při svém mimořádném intelektu podléhat takové poruše, případně jakémukoliv tělesnému handicapu nebo trpět emocionálními problémy. Bývá velmi nadané, ovšem jeho školní výsledky o tom rozhodně nesvědčí. Takové dítě bývá frustrované, často až bezmocné, má velmi nízké sebevědomí, jelikož se jeho okolí často soustředí pouze na jeho handicap. Tento jedinec totiž ani nedokáže moc pracovat pod časovým presem, bojí se navíc selhání, a proto některé úkoly a činnosti nezvládá anebo nedokončuje, tudíž bývá hodnocené jako průměrné.

Kromě těchto projevů se učitelé mohou zaměřit i na další projevy žáka, které jsou manifestovány v jeho činnosti. Další metodou preidentifikace tedy může být **rozbor produktů a výsledků práce** každého žáka, případně i posouzení **úrovně školního prospěchu** (s ohledem na výše uvedená specifika).

Také různé **soutěže, olympiády, projekty, středoškolská odborná činnost** mohou nadaného jedince objevit. Žák se nemusí cítit nějak výjimečně, nemusí se třeba ani do té doby projevit, jeho nadání může být „nenápadné“, ale při této činnosti dosáhne vynikajících výsledků. Je dobré také sledovat **zájmy** žáků, jejich **aktivity, názory a postoje**.

2.4. Škály behaviorálních charakteristik nadání

K dalším možným metodám preidentifikace se používají nejrůznější **škály behaviorálních charakteristik** žáka, které se však také zaměřují na obecné charakteristiky, tudíž specifické skupiny nadaných jsou opět opomíjeny. Jednou z nejznámějších škál, která vznikla v USA, a která se začíná používat už i u nás, je škála Renzulliho.

2.4.1. Škály pro hodnocení behaviorálních charakteristik nadaných žáků – pro učitele (J. S. Renzulli, 1971)

Před sebou máte několik položek, které popisují některé vlastnosti nebo chování, které by mohli Váš žák nebo žákyně mít. Přečtete si, prosím, každou položku a určete frekvenci výskytu pozorovaného chování. Každou položku byste měli číst i s počáteční frází „**Váš žák/Vaše žákyně (má) ...**“.

Schopnost učit se

- pokročilou slovní zásobu
- schopnost vytvářet zobecnění o událostech, lidech a věcech
- velkou zásobu informací o určitých specifických tématech
- schopnost vidět zákonitosti
- dobrý vhled do stavu příčina – důsledek
- schopnost porozumění složitému materiálu prostřednictvím analytického zdůvodňování
- velké množství informací z různých oblastí
- schopnost pracovat s abstrakcemi
- schopnost vybavovat si fakta
- schopnost dobře pozorovat
- schopnost uplatnit naučené v jiných situacích
- schopnost stanovovat a definovat cíle a priority pro ostatní, když nejsou tyto cíle totožné s jeho vlastními
- zájem o témata jako náboženství, politika, rasy, etnika, globální problémy....

Tvořivost

- schopnost imaginativního myšlení
- specifický smysl pro humor
- přichází s novými, neobvyklými a chytrými odpověďmi
- je ochotný riskovat
- je schopný vytvářet velké množství nápadů nebo řešení situací a problémů
- je schopný vidět humornou stránku věcí v situacích, které se ostatním nemusejí zdát zábavné
- schopnost přejímat, zlepšovat a modifikovat předměty nebo myšlenky
- je charakteristický svou intelektuální hravostí, fantazií a manipulací s myšlenkami
- je charakteristický svým nekonformním postojem, nebojí se být odlišný
- je citlivý ke kráse a dalším estetickým stránkám věcí
- je schopný vytvářet nové myšlenky

Motivace

- je schopný se intenzivně soustředit na jednu věc po dlouhou dobu
- se chová takovým způsobem, že vyžaduje minimální usměrňování ze strany učitele
- má dlouhodobý zájem o určitá témata nebo oblasti
- je vytrvalý při vyhledávání informací v oblasti svého zájmu
- je vytrvalý při práci na svém úkolu, dokonce i když se vyskytnou překážky
- preferuje situace, ve kterých může být zodpovědný za výsledky svého snažení
- když je ponořený do problému, jakoby nevnímá okolí
- projevuje intenzivní zájem o určité oblasti
- je schopný se ponořit a vydržet u dlouhodobých projektů, pokud ho tato oblast zajímá
- je vytrvalý při dosahování cíle
- potřebuje málo vnější motivace, když pracuje v oblasti, která ho zajímá

Vůdcovské schopnosti

- je zodpovědný a dá se s ním počítat při práci na různých projektech
- je respektovaný ze strany svých spolužáků
- je schopný vyjadřovat své myšlenky a komunikuje dobře s druhými
- je sebevědomý v interakci s vrstevníky

- je schopný organizovat a vnášet strukturu do věcí, lidí a situací
- spolupracuje při práci s druhými
- má sklon vést činnost, když to od něj druzí vyžadují

Komunikační schopnosti (přesnost)

- dokáže mluvit a psát rovnou k věci
- mění a přizpůsobuje vyjadřování myšlenek pro maximální porozumění
- je schopný zopakovat danou látku, stručně ji převyprávět a přitom neztratit hlavní myšlenku
- vysvětluje věci jasně a přesně
- užívá popisná slova k lepšímu popisu barev, emocí a krásy
- vyjadřuje své myšlenky a potřeby jasně a přesně
- dokáže najít způsob, jak vyjádřit myšlenky tak, aby mu druzí porozuměli
- umí popsat věci několika vhodnými slovy
- je schopný vyjádřit jemné odlišnosti ve významu užitím velkého množství synonym
- je schopný vyjadřovat myšlenky nejrůznějšími způsoby
- dokáže užívat slova, která jsou si hodně blízká svým významem

Komunikační dovednosti (vyjadřování)

- používá svůj hlas výrazně, aby vyjádřil nebo zdůraznil své mínění
- sděluje informace neverbálně – gestikulací, výrazy obličeje a „řečí těla“
- je zajímavým vypravěčem
- používá barvitě a nápaditě „řečnické obraty“ jako jsou slovní hříčky a analogie

Plánování

- přesně určuje, jaké informace nebo prostředky jsou nezbytné pro splnění úkolu
- chápe souvislost jednotlivých kroků a celého procesu
- si nechává čas na uskutečnění všech kroků, které jsou součástí procesu
- předvídá důsledky nebo účinky svého jednání
- si umí dobře zorganizovat práci
- bere v úvahu veškeré nezbytné detaily ke splnění úkolu
- je dobrý ve strategických hrách, kde je nezbytné předvídat několik kroků dopředu
- připouští různé alternativní způsoby, jak dosáhnout cíle
- dokáže určit, ve kterých oblastech činnosti mohou vyvstat nesnáze
- si připravuje jednotlivé kroky projektu, včetně jejich posloupnosti a časového rozvrhu
- je dobrý při analýze (rozboru) činnosti na jednotlivé kroky
- při organizování činností stanovuje priority
- si uvědomuje omezení spjatá s časem, prostředím, materiály a schopnostmi při práci ve skupině nebo na individuálních projektech
- dokáže opatřit informace, které přispívají k vytvoření plánu nebo postupu práce
- dokáže rozdělovat práci a přidělovat ji ostatním tak, aby se dosáhlo splnění úkolu

Dalším problémem, před který jsou učitelé postaveni je rozlišení, zda se jedná skutečně o nadané dítě, anebo je jedinec „jen“ bystrý a „šikovný“. Pro větší pravděpodobnost správné nominace se doporučuje, aby na ní spolupracovalo více učitelů. Tím se eliminuje subjektivní pohled na žáka.

Specifické projevy nadání (např. hudební, sportovní, apod.) se dají posoudit navíc jen ve spolupráci s odborníky z příslušné oblasti.

Preidentifikace nadaných je velmi náročný a často i dlouhodobý proces, který klade na učitele vysoké nároky. Nejenom na jejich znalosti a dovednosti, ale i zkušenosti a schopnost empatie. Pro učitele se doporučuje, aby pro co nejpřesnější nominaci využívali co největšího množství dostupných metod a postupů preidentifikace. Důležitá je také vzájemná spolupráce mezi učiteli k větší objektivitě.

Touto preidentifikací celý proces nekončí, je třeba provést ještě komplexní diagnostiku, kterou mají na starosti odborníci v příslušné oblasti – zejména psychologové a speciální pedagogové.

Zopakujme si znovu smysl celé diagnostiky. Jejím hlavním cílem je objevit nadané jedince a vytvořit pro ně adekvátní způsob vzdělávání. Pokud škola chce vzdělávat mimořádně nadaného žáka dle individuálního plánu s individuálním přístupem, potřebuje vyjádření školského poradenského zařízení, bez kterého se neobejde.

Systém školských poradenských zařízení tvoří pedagogicko-psychologické poradny a speciálně-pedagogická centra. Speciálně-pedagogická centra se zaměřují na děti se speciálními potřebami – mají na starosti děti s tělesným, smyslovým i mentálním postižením, a děti s poruchou řeči a s poruchou autistického spektra. Mimořádně nadané děti (a další problematika, kterou zde neuvádíme) spadají do péče pedagogicko-psychologické poradny.

Přestože pedagogicko-psychologické poradny v našem státě fungují již řadu let, stále se ještě setkáváme s faktem, že spousta lidí neví, jaké služby nabízejí. Nevědí to dokonce ani školy, s nimiž poradny nejčastěji spolupracují. Nejspíše je to vinou špatné komunikace. Přestože poradny mají snahu předávat informace ve školách pověřeným osobám (ředitelům, výchovným poradcům, metodikům prevence, mentorům), často se u těchto lidí informace zastaví, a dále mezi pedagogy a rodiče se už nedostanou. Přitom snahou každého zařízení je mít co nejlepší vztahy se školami, které pod něj spadají, a spolupracovat s nimi co možná nejvíce. Přesto však zůstává velkým problémem komunikace mezi poradnami a zejména středními školami. Zatímco základní a mateřské školy se již kooperovat naučily, střední školy stále neví, co mají poradny v kompetenci, a jak jim mohou při jejich práci se žáky pomoci.

Činnosti pedagogicko-psychologických poraden jsou stanoveny a řízeny školskými předpisy. A to zejména Školským zákonem č. 561/2004 Sb., § 17, §18, dále Vyhláškou č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, a také Vyhláškou č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných.

Co tedy přesně středním školám poradny nabízejí při práci s nadanými dětmi? Nabídky se obvykle liší dle možností každé poradny, nicméně to hlavní je všude stejné: Komplexní diagnostika žáků, vystavení potřebných dokumentů nutných pro jejich vzdělávání, metodická a konzultační pomoc pro učitele, pro rodiče i pro žáka, dále žákova profesní orientace. Některé poradny nabízejí také další vzdělávání učitelů.

Nadaný žák se do poradny dostane obvykle na základě preidentifikace ze strany rodiče, případně učitele. Komplexní prvotní diagnostický proces, kterým žák v poradně prochází, je poměrně dlouhá a náročná záležitost, trvá dohromady kolem šesti hodin a bývá obvykle rozdělena do dvou a více návštěv poradenského zařízení. Celá **diagnostika** je složena ze dvou odborných částí, a to psychologické a speciálně-pedagogické.

Nejprve je třeba se zákonným zástupcem, případně i ve spolupráci se žákem probrat rodinnou i osobní *anamnézu* zaměřenou zejména na specifika vývoje dítěte, ať už biologického, psychického, tak i sociálního.

Poté je psychologem zjišťována *celková úroveň intelektových schopností*, úroveň kognitivních procesů (myšlenkových, paměťových, pozornostních schopností). Poradenský psycholog používá pouze standardizované testové baterie. To je právě rozdíl, mezi poradenským zařízením a různými, často zejména komerčními nabídkami různých dalších společností. Tyto společnosti často užívají pouze testy, které si vytvořily samy pro svou potřebu, ale tyto testy obvykle nevycházejí ze žádné teorie inteligence a nebyly na populaci nikdy standardizovány. Proto nemohou být objektivní. Obvykle měří pouze určité dílčí schopnosti, a není proto možné z nich usuzovat na celkovou úroveň inteligence. Navíc je často administrují lidé, kteří nemají psychologické vzdělání, což je také velmi nebezpečné. Totiž interpretace výsledků bez psychologických znalostí není možná, a může dokonce jedince poškodit. Absolvováním takového diagnostického procesu tak žák může být označen jako jedinec „nenadaný“, přitom skutečnost může být úplně jiná, a naopak.

Standardizovanými bateriemi používanými v poradnách pro identifikaci středoškoláků jsou zejména Woodcock-Johnson test, Test struktury inteligence, Wechslerův inteligenční test pro dospělé. Uvedli jsme, že se jedná o baterie, tyto testy jsou tedy složeny z několika dílčích subtestů, každý z nich je pak zaměřen na jinou schopnost, jinou složku celkové inteligence (např. krátkodobou a dlouhodobou paměť a schopnost se efektivně učit, kvalitu a efektivitu myšlenkových operací, kvantitativní usuzování, práci s verbálním materiálem, slovní zásobu, úroveň komunikačních dovedností, apod.). Kromě celkové úrovně schopností můžeme díky těmto bateriím zjistit i strukturu inteligence: úroveň verbálních schopností, numerických, figurálních.

Kromě inteligence je během diagnostiky důležité také zjistit úroveň *tvorivosti* jedince, tedy schopnost hledat nová a neotřelá řešení, vytvářet originální produkty. Nejčastěji se užívá Urbanův test, Torranceho test.

Testátora však také zajímá *osobnost* nadaného žáka, jeho vlastnosti a rysy, temperament a charakter.

Diagnostika je doplněna dále o *zájmy* žáka, *výsledky* a produkty jeho *práce*. Pro doplnění se zjišťuje také *úroveň sluchové a zrakové percepce*, rychlost a přesnost vyhledávání informací, *lateralita*, *prostorová orientace*, případně úroveň čtenářských dovedností, úroveň písemného projevu. Tato speciálně-pedagogická diagnostika je nezbytně nutná zejména v případě, pokud se jedná o nadaného žáka se specifickou vývojovou poruchou učení, tedy o žáka tzv. dvakrát výjimečného.

Po celém diagnostickém procesu pak poradna sepíše zprávu z vyšetření, ve které jsou popsány zjištěné skutečnosti. Vystaví také podklady pro integraci mimořádně nadaného žáka. Škola poté sestavuje IVP, tvorba je plně v kompetenci školy, poradna do této činnosti nezasahuje. Pak by škola měla zkontrolovat podobu IVP s poradnou a dle případných připomínek upravit. IVP by měl vycházet ze schopností a zájmů dítěte, neměl by přesahovat jeho možnosti a měl by brát v potaz též osobnostní charakteristiky. Škola jej vytváří na základě svého školního vzdělávacího programu a dle svých možností. Tvorbou IVP vzájemná spolupráce nekončí, škola s poradnou pravidelně konzultuje průběžné plnění plánu a celkový proces vzdělávání dítěte. Navíc na konci každého školního roku je třeba provést v poradně kontrolní vyšetření žáka zaměřené také na zvážení vhodnosti a efektivity jeho integrace, a zvážit její případné pokračování.

Na základě výše uvedených informací vidíme, že identifikace je velmi složitý, náročný a dlouhodobý proces, ale není zbytečná. Měli bychom si uvědomit, že je podkladem pro speciální péči pro nadané jedince. A každá taková výjimečnost by se měla podporovat s ohledem na osobnostní zvláštnosti každého žáka. Je důležité mít na mysli, že každé dítě je naší budoucností, měli bychom je tedy vést tou správnou cestou a způsobem, který jim bude

co nejvíce vyhovovat. Musíme si uvědomit, že správně rozvíjený potenciál nadaného žáka může později najít uplatnění ve spoustě oblastí, které jsou součástí naší doby. Dnešní lidstvo se potýká s mnoha různými problémy, řeší spoustu palčivých otázek. A takový mimořádně nadaný jedinec může být pro nás velmi cenný řešitel, nebo alespoň facilitátor.

Literatura:

A Symposium for the World Council for Gifted Children. A Comparison of Assessment Techniques in the Identification of Gifted Learners, n. d. Retrieved January 12, 2007, from http://www.gifteddevelopment.com/About_GDC/symposium.htm

BETTS, G. T., NEIHART, M. Profiles of Gifted and Talented. *Gifted Child Quarterly*, 32, 2, 284 – 253. (Cit. dle Š. Portešová, (n. d.), *Typologie nadaných dětí*. Retrieved February 25, 2007, from http://www.nadanedeti.cz/index.php?stranka_id=47&jazyk=)

BRZKOVSKÁ, S. Emocionalita a sociabilita u nadaných předškoláků. Diplomová práce, 2006.

DOČKAL, V. K problémom definovania pojmov nadanie a talent. *Československá psychologie*, 1983, 27, 2, s. 120 – 135.

DOČKAL, V. Výber nadaných detí: etické, koncepčné a metodologické problémy. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 1999, 34, 2, s. 113 – 123.

DOČKAL, V. Zaměřeno na talenty aneb Nadání má každý. Praha: NLN, 2005.

FREEMAN, J. *Educating the Very Able*. Londýn, 1998. (Cit. dle E. Vondráková, *Nadané děti 1.*, 2002. Retrieved February 16, 2007, from <http://www.talent-nadani.cz/>)

FREEMAN, J. *Gifted Children Grown Up*. Londýn, 2001. (Cit. dle E. Vondráková, *Nadané děti 1.*, 2002. Retrieved March 3, 2007, from <http://www.rodina.cz/clanek2606.htm>)

GEARHEART, R. B., WEISHAHN, M. W., GEARHEARTOVÁ, C. J. *The Exceptional Student in Regular Classroom*. Colorado: Merrill Publishing Company, 1998. (Cit. dle J. Jurášková, *Základy pedagogiky nadaných*, s. 14. Praha: IPPP ČR, 2006.)

HRABAL, V. *Pedagogicko psychologická diagnostika žáka*. Praha: SPN, 1989.

HŘÍBKOVÁ, L. Modely, strategie a metody k identifikaci talentu. *Československá psychologie*, 1991, 35, 1, s. 47 – 58.

HŘÍBKOVÁ, L. Nadání a nadaní. *Pedagogicko psychologické přístupy, modely, výzkumy a jejich vztah ke školské praxi*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2005.

JURÁŠKOVÁ, J. *Základy pedagogiky nadaných*. Praha: IPPP ČR, 2006.

KALHOUS, Z., OBST, O. *Školní didaktika*. Olomouc: UP, 2001.

LAZNIBATOVÁ, J. *Nadané dieťa: jeho vývin, vzdelávanie a podporovanie*. Bratislava: IRIS, 2007.

MACHŮ, E. *Rozpoznávání a vzdělávání rozumově nadaných dětí v běžné třídě základní školy*. Brno: MSD, 2006.

MÖNKS, F. J. *Entwicklung und Förderung von Hochbegabten Kinder und Jugendlichen*. 1997. In F. Oswald, K. Klement (Hrsg): *Begabungen-Herausforderung für Bildung und Gesellschaft*. Wien, s. 31 – 43. (Cit. dle J. Laznibatová, *Nadané dieťa: jeho vývin, vzdelávanie a podporovanie*, s. 65. Bratislava: IRIS, 2007.)

MÖNKS, F. J., YPENBURGOVÁ, I. H. *Nadané dítě*. Praha: GRADA, 2002.

PORTEŠOVÁ, Š. *Multidimenzionální modely talentu a nadání*, 2005. Retrieved December 16, 2006, from http://www.nadanedeti.cz/index.php?stranka_id=16&jazyk=

PORTEŠOVÁ, Š. *Typické poznávací charakteristiky nadaných dětí*, n. d. Retrieved March 3, 2007, from http://www.nadanedeti.cz/index.php?stranka_id=45&jazyk=

PORTEŠOVÁ, Š. *Obtíže v identifikování rozumově nadaných žáků a studentů*, n. d. Retrieved March 3, 2007, from http://www.nadanedeti.cz/index.php?stranka_id=46&jazyk=#top

- RENZULLI, J. S., HARTMAN, R. Scale for Rating Behavioral Characteristics of Superior Students. *Exceptional Children*, 1971, 38, 3, s. 243 – 248.
- RENZULLI, J. S., REISOVÁ, S. M. The Enrichment Triad/Revolving Door Model: A Schoolwide Plan for Development of Creative Productivity. In J. S. Renzulli (ed.): *System and Models for Developing Programs for Gifted and Talented*. Mansfield Center: Creative Learning Press, 1986, s. 216 – 226. (Cit. dle J. Jurášková, *Základy pedagogiky nadaných*, s. 18. Praha: IPPP ČR, 2006.)
- STERNBERG, R. J. A Triarchic View of Giftedness: Theory and Practise. In N. Colangelo, G. A. Davis: *Handbook of Gifted Education*. Needham Hights: Allyn&Bacon, 1997. (Cit. dle E. Machů, *Rozpoznávání a vzdělávání rozumově nadaných dětí v běžné třídě základní školy*, s. 11. Brno: MSD, 2006.)
- STERNBERG, R. J. *Kognitivní psychologie*. Praha: PORTÁL, 2002.
- SVOBODA, M. *Psychodiagnostika dospělých*. Praha: SPN, 1987.
- SVOBODA, M. (Ed.), KREJČÍŘOVÁ, D., VÁGNEROVÁ, M. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: PORTÁL, 2001.
- TANNENBAUM, A. J. *Gifted Children: Psychological and Educational Perspectives*. New York, MacMillan, 1983. (Cit. dle Š. Portešová, *Multidimensionální modely talentu a nadání*, 2005. Retrieved December 16, 2006, from <http://www.nadanedeti.cz>)
- VONDRÁKOVÁ, E. *Nadané děti 1*, 2002. Retrieved March 3, 2007, from <http://www.rodina.cz/clanek2606.htm>
- WITTY, P. Evaluation of Some Research on Education of Academically Gifted Children. In W. B. Barbe (Ed.): *Psychology and Education of Gifted. Selected Readings*. New York, 479 – 515. (Cit. dle J. Laznibatová, *Nadané dieťa: jeho vývin, vzdelávanie a podporovanie*, s. 63. Bratislava: IRIS, 2007.)

3. NADANÍ A POTŘEBY JEJICH VZDĚLÁVÁNÍ

(Miroslav JANDA, Gabriela VĚCHTOVÁ)

„Mnoho nadaných a talentovaných dětí, jestliže se jim nedostává odpovídající podpory, upadá a nerozvíjí své nadání, které by je mohlo dovést k vědeckým objevům, umělecké tvorbě, umožnilo by jim stát se vůdčími osobnostmi nebo prostě jen šťastnými lidmi, s přiměřenou sebedůvěrou. Ignorováním talentů ztrácí i společnost. Ztrácí tvořivé vůdčí osobnosti ve vědě, umění, politice a získává frustrované odpadlíky ze škol, společnosti, veřejného života a někdy i ze života vůbec.“

(Erica Landau, zakladatelka Institutu pro nadané a talentované děti, Tel Aviv)

„Není žádným luxusem podporovat velká nadání, ale je luxusem a sice trestuhodným, tak nečinit!“

(Alfred Herrhausen, mluvčí představenstva Deutsche Bank)

3.1. Individualizace přístupu k nadaným

Výjimečnost? Jak se pozná a jak se pracuje s jedincem, které se liší od svých vrstevníků? Většina rozumově nadaných projevuje již od nejtělejšího věku atypickou schopnost poznávání (paměť, myšlení, pozornost atd.). Pokud jsou tyto charakteristicky podněcovány a rozvíjeny, býváme svědky velmi zajímavého, neobyčejně rychlého vývoje poznávacích schopností. Pokud je tento přirozený vývoj tlumen a nerozvíjen, může se stát, že nadprůměrné schopnosti paradoxně vytvoří negativní sílu, která brzy začne působit proti jakémukoliv učení a vzdělávání.

Jak přistupuje naše školství k těmto nadaným? Jak podporuje a rozvíjí tento talent rodina i společnost? Máme hodně takových výjimečných? Je to pouze několik otázek, kterým bychom chtěli věnovat v úvodní části pozornost.

Tematika nadaných a talentovaných žáků se v kontextu vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v odborných i veřejných diskuzích otevírá stále častěji. Například články v denním tisku a pořadech, jako: Ať žije průměrnost, Školy nevycházejí vstříc nadaným, Učitelé to s nadanými dětmi neumějí, Nematuroval, ale už bádá na Akademii věd, Český premiér míří na Cambridge aj., o něčem vypovídají. Přesto se stále ujišťujeme, že existuje minimum článků na téma nadání. Povzbudivé ale je, že na některých vysokých školách, konkrétně pedagogických fakultách, se již objevují fundovaná skripta, kde autoři či kolektivy autorů ve sbornících mají snahu nadcházejícím pedagogům tuto alternativu přiblížit (Machů, 2006; Hříbková, 2007; Čermák, Turinová, 2005; Štáva, 2010; Šimoník 2009, 2010). Na tomto místě bude určitě vhodné poukázat i na publikace s uvedenou tematikou, mající význam i osvětově-informační, popularizační a směřující k rodičům a veřejnosti (Campbell, 2001; Mönks, Ypenberg, 2002; Krafft, Semke, 2003; Dočkal, 2005; Fořtík, Fořtíková, 2007). Je to jev přirozený, neboť „ruku v ruce“ s vývojem techniky a technologií je potřeba zajišťovat kvalitní vzdělání. Ukazuje se, že vysoké úrovně vzdělanosti se nejefektivněji dosahuje individualizací přístupu ke vzdělávaným. Nadání, talentování, mají jiné vzdělávací potřeby nežli takřkajíc průměrní a rozvoj jejich talentu vyžaduje specifický přístup.

Pro efektivní a úspěšnou práci pedagogů s nadanými je prvotním předpokladem znát podstatu pojmů nadání a talent. Někteří autoři nadání a talent považují za ekvivalenty, jiní vnímají větší či menší rozdíly. Nadání považují za všeobecný intelektový předpoklad, talent

pak jako předpoklad pro jednu anebo několik málo oblastí (Gearheart, Weishahn a Gearheartová, 1988; Kingová a kol.,1985; Montgomeryová, 1996; dle Jurášková, 2003) Fořtíková (2004) považuje nadání za určitou dispozici, vrozenou nenaucenou schopnost a talent za rozvinutou formu nadání v mistrovství v daném oboru. Fořtíková (2004) dále poukazuje na potřebu odlišit "talent rozumový" a "talent umělecký a sportovní". Tvrdí, že narozdíl od talentu rozumového se talent sportovní či umělecký neváže na podmínku zvýšeného intelektu ani mimořádné schopnosti v oblasti rozumového vývoje osobnosti. Dle autorky naopak nadání v oblasti akademických disciplín je úzce spjato s mentální kapacitou jedince.

3.2. Modelové koncepce nadaných

Autoři zabývající se modely a koncepcemi nadání (podrobněji Jurášková, 2003), podávají výstižný obraz o nadání nejen jako o vnitřní podstatě, ale také o činitelích, kteří vedou k vyústění předpokladové složky nadání do nadprůměrného výkonu.

Z těchto modelů vyplývá vliv sociálních faktorů, jako je rodina, školní prostředí apod., na adekvátní rozvoj nadání. Přiblížíme-li se školní praxi, potom zjistíme, že se poměrně často setkáváme s faktem, že nadání a talentovaní nebo prostě jen laicky řečeno šikovní vyrušují, předbíhají učivo, ostatní ruší. Je tato osobnost zlobivá nebo jen potřebuje jiný, alternativní přístup, protože se nudí? Z této otázky vyvstává otázka další. Proč vlastně zkoumat, zdali, jak a kolik máme na školách nadaných, když vlastně ani nevíme, zda na školách jsou kompetentní profesionálové, tedy pedagogové, kteří jsou znalí, jak s těmito výjimečnými "zacházet". Jak s nimi komunikovat, jak jejich nadání rozvíjet, jak komunikovat a spolupracovat s rodiči takových žáků, studentů apod. Zdali jsou učitelé schopni a ochotni o ně pečovat a rozvíjet je. *(Problém evidence tak malého počtu nadaných žáků vidíme v první řadě v neznalosti obsahu tohoto pojmu a v jeho vymezení, což vyplývá z dotazníkového šetření a rozhovorů. Z celkového počtu 129 pedagogů na zkoumaných školách jen 6 z nich mělo zvýšené znalosti o talentovaných jedincích. Potvrzuje to naši hypotézu, že pedagogové na našich školách nepracují dostatečně s nadanými dětmi, protože je nedokážou přesně identifikovat.)* Z logiky selského rozumu vyplývá, že jako pedagogové musíme být nejprve schopni s takovýmito jedinci pracovat, vědět, jak je vzdělávat, aby jejich nadání nestagnovalo, popřípadě nebylo "udusáno" naším nezájmem a neznalostí a teprve poté talenty vyhledávat. Pouhé zjišťování kvantity či kvality nadaných bude pouze zbytečnou prací, nebudeme-li s nimi schopni adekvátně pracovat.

3.2.1. Modely vysvětlující vysoké nadání

Péče o rozumově nadané patří v současné době k aktuální pedagogické problematice. Pokud však chceme o nadané jedince pečovat, je dobré si ujasnit, co vlastně nadání je.

Charakterizovat nadání jednou větou není dostačující, ale poměrně výstižně ho charakterizuje psychologický slovník, který tvrdí, „ že nadání je soubor vloh jako předpoklad k úspěšnému rozvíjení schopností; nejčastěji používáno ve spojení s jedinci podávajícími nadprůměrné výkony při činnosti tělesné či duševní“. (Hartl 2000, s. 338) Existují také čtyři různé modely vysvětlující vysoké nadání. Za prvé to jsou modely založené na schopnostech, které vycházejí z domněnky, že „duševní (intelektuální) schopnosti lze zjistit už v raném věku a že se v průběhu života podstatně nemění; tj. že schopnosti jsou stabilní. Podle přívrženců tohoto pojetí nacházejí již časně rozeznané vysoké duševní schopnosti svá vyjádření ve zvláštních výkonech často až v dospělém věku“. (Mönks, Ypenburg 2002, s. 15) Za druhé to jsou modely kognitivních složek, které se zaměřují především na procesy zpracování informací. Zastánci

tohoto modelu chtějí vědět, jaké kvalitativní rozdíly vznikají mezi informačními procesy: „čím se liší například vysoce nadané děti ve svém způsobu přijímání a zpracování informací od dětí průměrně nadaných“. (Mönks, Ypenburg, 2002, s. 17) Důležitým bodem výzkumného záměru není ani tak konečný produkt, ale spíše cesta k němu. Další modely jsou modely orientované na výkon. Tady jde o to, že ne vše, co v lidech vězí jako vloha nebo možnost, je převedeno do výkonů. Vloha je však předpokladem, aby jedinec podal vynikající výkon. Aby se vlohy rozvinuly, je potřeba především adekvátní výchova, avšak v literatuře se uvádí, že 50% potenciálně vysoce nadaných dětí nedostane podněcování a odpovídající výchovu, a proto se jejich vlohy nemohou správně vyvinout. Tento model demonstruje, že právě v tomto případě může mít velkou roli učitel, který by takového žáka mohl odhalit. Posledními jsou sociokulturně orientované modely, které vycházejí z toho, že „vysoké nadání se může realizovat jen za vhodného spolupůsobení faktorů individuálních a sociálních. Zhodnocení zvláštních nebo mimořádných výkonů a vytváření podmínek pro navození zvláštních výkonů je vysokou měrou závislé na politickém pojetí a hospodářských předpokladech“. (Mönks, Ypenburg 2002, s. 18) Jde tu o to, že když se politika země soustředí například jen na skupinu průměrných, slabších a s poruchou učení, tak opomíjení nadání nebudou moci své vlohy dostatečně rozvinout.

3.3. Pojetí nadání

V literatuře se rozlišuje nebo i zaměňuje slovo nadání se slovem talent. Dodnes se psychologové přou, co přesně tato dvě slova vymezují a jaký mezi sebou mají vztah. Existují autoři, kteří uvádějí, že tyto pojmy mají každý jiný význam. Nadání je pro ně záležitostí intelektu (určité významné schopnosti například v oblastech matematiky, cizích jazyků), kdežto talent spíše neintelektuální (sport, hudba, malířství). Jiní vědci tyto pojmy odlišují na základě dědičnosti. Nadání považují za dědičné, talent za něco, co se rozvíjí vlivem prostředí. Také existují názory, že nadání se projevuje ve více oblastech lidské činnosti, kdežto talent pouze v jedné. Někteří považují tato slova za synonyma. „Je to vhodné i z mezinárodního hlediska, protože některé jazyky (např. francouzština, maďarština, ale i polština) slovo analogické našemu nadání neznají a zcela jim stačí mezinárodně srozumitelný talent“. (Dočkal, 2005, s. 25)

3.3.1. Inkluze

V dnešní době je tendence začleňovat – integrovat všechny žáky, pokud je to možné, do hlavního vzdělávacího proudu. V evropské dimenzi je to inkluze. Jedná se především o jedince nějakým způsobem handicapované, jedince se speciálními vzdělávacími potřebami. Ať už jde o osobu s vadou řeči, se zrakovým postižením, s tělesným postižením, s mentálním postižením, s poruchami autistického spektra nebo jedince s kombinovanými vadami. Nabízí se však otázka - co s nadanými a talentovanými? Zda začlenění nadaného nebo talentovaného do hlavního vzdělávacího proudu je dostatečně stimulující pro jeho vzdělávání a další osobní rozvoj? Naše školství je spíše připravováno na inkluzi, integraci handicapovaných žáků. Jak péči o handicapované žáky, tak péči o nadané žáky musí předcházet vytvoření podmínek, bez nichž není možné vzdělávací proces realizovat. Je nutná připravenost pedagogů, především učitelů, co se týče jejich odborných znalostí a také pedagogických kompetencí a školských poradenských zařízení vyhledávat tyto žáky a studenty, zjišťovat jejich vzdělávací potřeby, realizovat opatření ve formě vhodných postupů při jejich vzdělávání a pomoci tím i rodičům a pedagogům.

3.3.2. Jak to bylo? Od kdy se datuje zájem o nadané?

Stejně jako dnes i v minulosti se lidé setkávali s tělesnými, psychickými a sociálními rozdíly mezi jednotlivci a všimli si kvalitativních i kvantitativních rozdílů mezi jednotlivými výkony. Avšak otázkou nadaných jedinců se nikdo hlouběji nezabýval až do přelomu 19. a 20. století.

První inteligenční testy vypracoval francouzský psycholog Alfred Binet, který se svým spolupracovníkem Theodorem Simonem sestavil Binet-Simonovu inteligenční škálu (http://cs.wikipedia.org/wiki/Alfr%C3%A9d_Binet) Za “průkopníka a zakladatele nadaných” je považován Američan Lewis Madison Terman (http://www.nadanedeti.cz/index.php?stranka_id=4), který byl tak nazván Johnem F. Feldhusenem (Lazníbatová, 2007), a který podle Binetových inteligenčních testů vyšetřil několik tisíc dětí a na základě výsledků zformoval vývojové normy (http://cs.wikipedia.org/wiki/Lewis_Terman). Terman je autorem Stanford-Binetova testu inteligence, který byl poprvé uveřejněn v roce 1916 a po několika úpravách se používá dodnes. V 70. a 80. letech 20. století začali vznikat různé organizace na podporu nadaných a talentovaných jako je WCGT – World Council for Gifted and Talent, také začaly vycházet časopisy a publikace k této problematice (<https://world-gifted.org/>).

3.3.2.1. Měřitelnost nadání a inteligence

Inteligenci lze obecně chápat jako komplexní schopnost, která se projevuje způsobem myšlení, schopností učení, porozumění možnostem vlastního myšlení a schopností adaptace na požadavky okolí. Jak již bylo zmíněno, první se inteligenci pokusil změřit Alfred Binet. Ovšem za termín **inteligenční kvocient** vděčíme německému psychologu W. Sternovi, který pro jeho výpočet určil vzorec:

$$IQ = \frac{\text{mentální věk}}{\text{chronologický věk}} * 100$$

V současné době se při testování inteligence používají různé metody a různé testy jako např. Ravenovy progresivní matice, Wechslerovy testy inteligence nebo Schwarzovy barevné čtverce. Testy mohou být různé a odpovídají teoretickému zaměření autora i účelu, pro který byly vytvořeny (<http://cs.wikipedia.org/wiki/Inteligence>).

Tabulka č. 1. IQ Hodnoty

Tabulka IQ hodnot		
Hodn. IQ	Popis a předpokládané schopnosti jedince	% lidí
nad 140	Inteligence géniů. Absolutní předpoklady pro tvůrčí činnost, určuje ostatním směr poznání.	0,2 %
do 140	Výjimečná superiorní inteligence. Mimořádné předpoklady pro tvůrčí činnost, vynikající manažeři nebo odborníci.	2,8 %
do 130	Vysoce nadprůměrná inteligence.	6%
do 120	Nadprůměrná inteligence.	12%
do 110	Vysoce průměrná inteligence.	25%

do 100	Průměrná inteligence	25%
do 90	Slabě podprůměrná inteligence.	10%
do 80	Nižší stupeň mentální retardace.	10%
do 70	Lehká mentální retardace.	6,8 %
do 50	Střední mentální retardace.	2%
do 20	Těžká mentální retardace.	0,2 %

3.3.2.2. Kritéria identifikující typ a stupeň nadaných

I když by se mohlo zdát, že nadané děti jsou bezproblémové, protože tak dobře zvládají výuku, v praxi se často z důvodu nevhodných edukačních postupů jeví jako velice rušivé a jinak problémové, kdy se snaží na sebe upozornit, což vede často k vymezení a označení za hyperaktivní dítě.

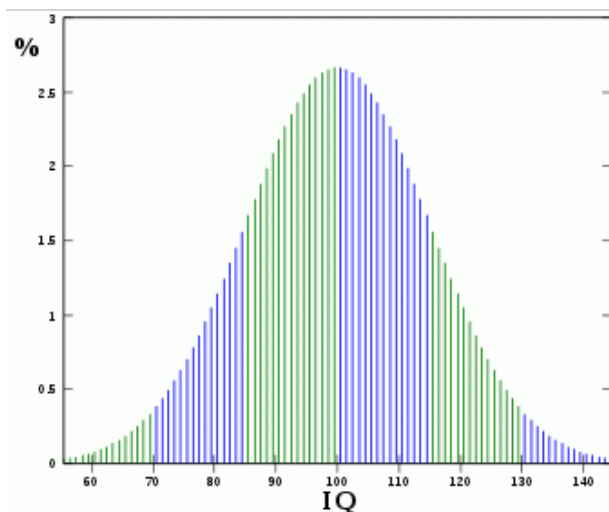
Tabulka č. 2. Zdroj: Rodina a škola, 5/2007.

TYP	CHARAKTERISTIKA	SOCIÁLNÍ VZTAHY VE ŠKOLE (JAK JE VNÍMÁN UČITELI, SPOLUŽÁKY)	MOŽNÁ (NUTNÁ) ŠKOLNÍ PODPORA
Úspěšný	☐ perfekcionista ☐ neriskující ☐ poslušný ☐ výborné výsledky	☐ učiteli oblíben ☐ spolužáky obdivován	☐ akcelerace ☐ příležitost setkávat se s „intelektuálními vrstevníky“ ☐ rozvoj nezávislých dovedností k učení ☐ mentoring
Tvořivý	☐ nízká sebekontrola ☐ experimentátor ☐ klade otázky ☐ opravuje učitele ☐ soutěživý	☐ irituje ☐ rebel ☐ uznáván pro svou kreativitu ☐ není chápán jako nadaný	☐ tolerance ☐ vhodný učitel (schopen vést a spolupracovat) ☐ rozvoj sociálních dovedností ☐ přímá a jasná komunikace ☐ rozvoj sebekontroly ☐ mentoring
Underground (skrytý, maskovaný)	☐ popírá svůj talent ☐ podceňování sebe sama ☐ nízké sebevědomí ☐ snaha patřit ke skupině, nevyčleňovat se ☐ vyhledávání přátel (častá změna)	☐ viděn jako vůdce nebo nerozpoznán ☐ považován za tichého, plachého ☐ neochotný riskovat ☐ považován za komplikovaného	☐ rozpoznat nadání ☐ poskytnout vzor ☐ povzbuzení

<p>Odpadlík</p>	☐ neplní úkoly ☐ nízké zapojení se ☐ nezájem ☐ „věčná“ ☐ nespokojenost ☐ hodnocení ☐ průměrné až ☐ podprůměrné ☐ vyrušuje	☐ učitele ☐ popuzuje ☐ odsuzován ☐ spolužáky ☐ vnímán jako ☐ samotář, odpadlík	☐ netradiční ☐ studijní ☐ dovednosti ☐ alternativní ☐ učební metody ☐ mimo učebnu ☐ (zážitkové) ☐ mentoring
<p>Dvakrát výjimečný (nadáný se specifickou poruchou učení)</p>	☐ neschopen ☐ konzistentní práce ☐ hodnocení ☐ průměrné až ☐ podprůměrné ☐ může vyřušovat	☐ vnímán jako ☐ „podivín“, ☐ „prostoduchý“ ☐ není mu ☐ pomoci ☐ považován za ☐ průměrného až ☐ podprůměrného ☐ viděna pouze ☐ jeho neschopnost ☐ (porucha)	☐ rozpoznán ☐ jako nadáný ☐ více času se ☐ spolužáky ☐ potřeba ☐ individuální ☐ pomoci ☐ pomoc ☐ speciálního ☐ pedagoga
<p>Autonomní</p>	☐ pracuje nezávisle, ☐ samostatně ☐ pracuje na ☐ vlastních cílech ☐ přiměřené sociální ☐ dovednosti	☐ akceptován ☐ spolužáky ☐ akceptován ☐ učiteli ☐ uznáván pro ☐ své schopnosti ☐ pozitivní vliv ☐ vnímán jako ☐ zodpovědný	☐ akcelerace ☐ učiva ☐ možnost ☐ dlouhodobého ☐ integrovaného ☐ studijního ☐ programu ☐ mentoring ☐ samostatné ☐ výzvy ☐ (přiměřené ☐ úkoly)

3.3.3. Kvantifikace nadaných

Je zřejmé, že přesné počty nadaných žáků nelze spolehlivě a přesně odhadnout. Jistým vodítkem je zde číselný údaj o jejich podílu v celé dětské populaci a rovněž zmínka o jejich

dominantním rysu – vysokém intelektu. (ČSI, 2008) S určitým zjednodušením lze tedy vycházet z toho, že se jedná o žáky s vysokým IQ a jejich podíl v populaci stejného věku je

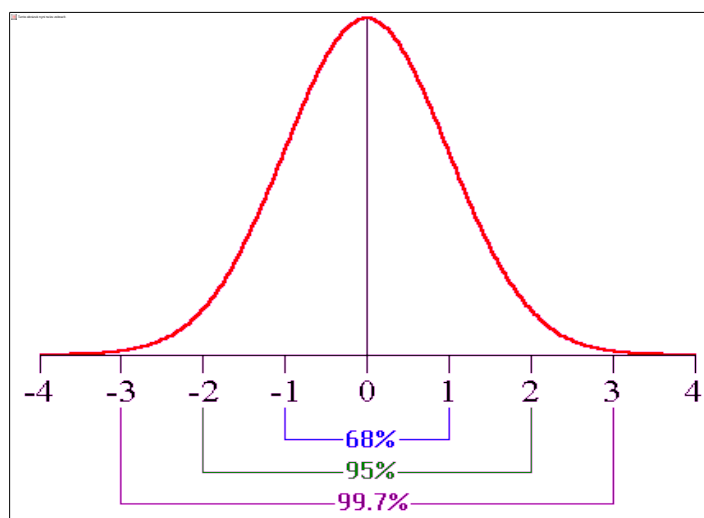
stejný jako podíl lidí s určitým IQ a vyšším v celkové populaci. Podrobněji na (http://en.wikipedia.org/wiki/Intelligence_quotient).

Výpočet IQ je navržen tak, aby byl nezávislý na věkové kategorii a ve všech věkových kategoriích měl přibližně normální rozložení (což je dobře patrné na obrázku 1), přičemž hodnota mediánu IQ je 100. 2 % podíl v populaci tedy ukazuje přibližně na IQ 130, což je shodou okolností limit pro vstup do organizace Mensa. (www.mensa.cz)

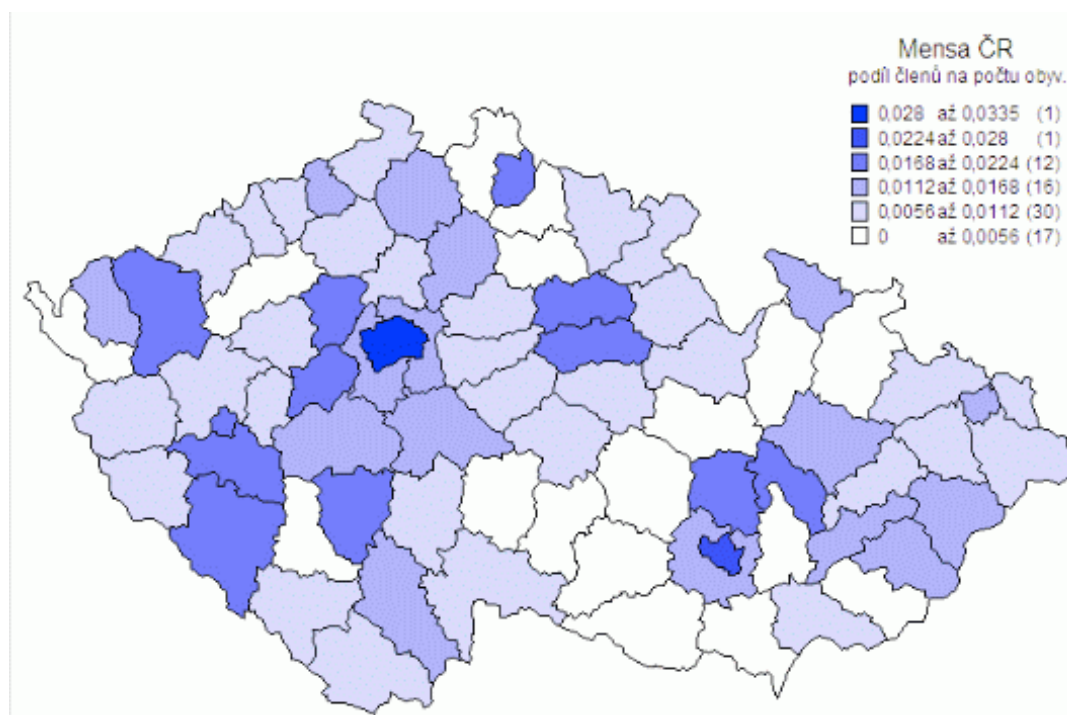
Obrázek 1: Normální rozložení IQ v celkové populaci – modrá část napravo od hodnoty 130 odpovídá podílu nadaných žáků v celkovém počtu žáků na školách, Zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/Intelligence_quotient

3.3.3.1. Počet nadaných v populaci

Předpokládá se, že inteligence má normální rozložení (podle Gaussovy křivky). S tím, že děti nadané (IQ 130 a výše) tvoří necelé 3 % populace. Toto číslo se může částečně změnit, pokud vezme v úvahu podnětnost prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Děti z nepodnětného prostředí s dobrými vrozenými předpoklady, nedosahuje takových výsledků, jako dítě z podnětného prostředí. A naopak – děti s vrozenými předpoklady na úrovni běžné populace, ale z podnětného prostředí, může dosahovat vynikajících výsledků. Odborníci se shodují, že rozdíl může být až 25 bodů IQ (Fontana 1997, Jurášková 2003).

Autorky Ostatníková, Jurášková a Lazníbatová (2003) uvádějí, že odborníci se dnes shodují na tom, že Gaussova křivka pro rozložení inteligence se zplošťuje. Rodí se méně dětí průměrných a více se rodí děti nadprůměrné a podprůměrné. Rada Evropy, jejíž poradcem v této otázce je společnost ECHA, v roce 1994 vyhlásila, že v Evropě je každé páté dítě nadané, tzn. 20 % populace. Tento názor sdílí i většina odborníků. Jde hlavní měrou o to, že není dokončen výzkum všech druhů nadání a je tedy možné, že část nadaných, jejichž nadání se nedá zařadit do standardních druhů nadání, jsou nyní ještě nepodchyceny a nerozvíjeny. K tomuto číslu se přiklání i Gardner.

Obrázek 2: Mapa rozložení členů Mensy dle okresů v roce 2007. Podíl je uváděn v procentech z celkové populace. Nad průměrem jsou pouze Praha a Brno, Zdroj: www.mensa.cz

Mapa na obrázku č. 2 ukazuje, jaké je rozložení členů organizace Mensa v ČR. Podmínkou členství je právě námi sledované IQ 130 a vyšší. Členové Mensy tvoří jen asi 1 % z celkového množství lidí, kteří by splňovali tuto vstupní podmínku. (http://en.wikipedia.org/wiki/Intelligence_quotient) Je tedy otázkou, nakolik je možné zobecnit závěry o členech Mensy na všechny nadané jedince s IQ 130 a vyšším. Nicméně přesnější vodítko o distribuci nadaných jedinců v ČR pravděpodobně veřejně k dispozici nebude.

3.4. Tematická zpráva České školní inspekce 2008

Při vyhledávání informací ke zpracování tématu nadaní žáci nelze přehlédnout **Tematickou zprávu České školní inspekce** z roku 2008, která se věnuje problematice nadaných žáků na našich školách.

DRUH ŠKOLY	POČET NAVŠTÍVENÝCH ŠKOL	PODÍL ŠKOL IDENTIFIKUJÍCÍCH NADANÉ ŽÁKY
Mateřské školy	344	21%
Základní školy	529	43%
Základní umělecké školy	50	96%
Gymnázia	63	58%
Střední odborné školy	118	28%
Střední odborné učiliště	19	0%

Tabulka 3: Školy identifikující nadané žáky

Česká školní inspekce při svém šetření navštívila celkem 1123 různých škol. Ukázalo se, že pouze 36% z nich zcela zřetelně identifikuje své nadané žáky. Největší pozornost svým žákům věnují umělecké školy, po nich následují gymnázia.

Z celkového počtu navštívených základních škol mělo zabezpečení výuky pro mimořádně nadané žáky ve svých školních vzdělávacích programech uvedeno 70% škol, 13% tuto podporu neuvádělo a zbývajících 17% nemělo svůj přístup k nadaným žákům ujasněný. Ani ve školách, které mají ve svých vzdělávacích programech zapracovaný diferenciovaný přístup k nadaným žákům, není celkově dobrý stav. Podpora nadaných žáků není všestranná a je většinou zúžena pouze na zadávání speciálních úloh. Tuto formu využívají na víceletých gymnáziích. Nadaní žáci často sami iniciativně využívají nějakou mimoškolní aktivitu. Někteří se zúčastňují vědomostních soutěží a podílejí se na reprezentaci školy.

Analýza ČŠI ukázala, že práce s nadanými žáky není na českých školách systematická. Přestože učitelé většinou vědí o žácích, kterým je třeba věnovat speciální péči, není tato péče součástí jejich každodenní činnosti. V některých školách se zlepšila úroveň individuálních plánů, které jsou ve spolupráci s rodiči průběžně vyhodnocovány a upravovány. Podpora nadaných žáků je však nesystematická a většinou se omezuje jen na účast na soutěžích a školních olympiádách. Ve školách převládá bezradnost, někdy i nezájem a neochota, obecně nepochopení celé problematiky rozvojových potřeb mimořádně nadaných žáků (ČŠI, 2008).

3.5. Kde hledat oporu

Abychom mohli plně rozvíjet talent a schopnosti u mimořádně nadaných žáků, je třeba spolupracovat s institucemi, které nám v tomto směru pomohou.

Základem pro jejich práci se stávají základní legislativní dokumenty týkající se vzdělávání nadaných žáků. Je to zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (**Školský zákon**) a jeho významná novelizace č. 49/2009 Sb., platná od 5. 3. 2009.

V návaznosti na Školský zákon byly vydány **dvě zásadní prováděcí vyhlášky**, a to:

- ❖ **Vyhláška č. 72/2005 Sb.** o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních
- ❖ **Vyhláška č. 73/2005 Sb.** o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných. Rozpracováním třetí části vyhlášky č. 73/2005 Sb. vznikl vcelku významný a podrobný dokument, jenž se vztahuje ke vzdělávání nadaných a částečně se dotýká i identifikace a vedení dokumentace o nadaných. Jedná se o **Informaci ke vzdělávání dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných**, zabezpečující realizaci ustanovení § 17 zákona č. 561/2004 Sb. (Kovářová, 2009).

Především Školský zákon jednoznačně zakotvuje princip práva na individuální přístup k žákům a zároveň ukládá brát ohled na vzdělávací potřeby jednotlivců. Uvedené právní předpisy dále stanovují povinné podmínky všestranného rozvoje nadaných žáků. Vychází ze zásad inkluzivního vzdělávání a současně respektuje některá specifika pro práci s nadanými žáky, kteří vyžadují vysokou míru kreativity a didaktických schopností pedagogů (CSI, 2010, www.csicr.cz).

3.5.1. Stručný přehled některých důležitých institucí, kde lze nalézt metodickou pomoc při péči o nadané děti:

NÁZEV	POPIS SLUŽBY	NÁZEV NABÍDKY	KONTAKT
Pedagogicko-psychologické poradny (PPP)	zabývají se diagnostikou nejen nadaných	Poradny jsou koordinovány IPPP	PPP místně
Institut pedagogicko-psychologického poradenství (IPPP)	koordinuje PPP školí psychology, vybavuje je diagnostickými nástroji atd.	Diagnostika nadání, vzdělávání pedagogů	IPPP ČR - Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR telefon: +420 283 881 250 http://www.ippp.cz
NIDM Národní institut dětí a mládeže MŠMT ČR	Zaměřuje se na problematiku <u>zájmového vzdělávání</u> a činnost školských zařízení v této oblasti, zajišťuje metodickou a organizační podporu práce s dětmi a mládeží a další vzdělávání pedagogických pracovníků.	NIDM nabízí své služby především pracovníkům středisek volného času, školním klubům a družinám, nestátním neziskovým organizacím, krajským úřadům MŠMT a zahraničním partnerům.	http://www.msmt.cz/mladez/souteze-a-pece-o-talenty http://www.nidm.cz/
Mensa ČR	Mensa je mezinárodní společenská organizace založená roku 1946 v Oxfordu. Je to nevýdělečné apolitické sdružení nadprůměrně inteligentních lidí bez rozdílu rasy a vyznání. V ČR byla zaregistrována v roce 1991 jako občanské sdružení	Čl.3/1 Cílem Mensy České republiky (dále "Mensa") je zkoumat a rozvíjet lidskou inteligenci ve prospěch lidstva, podporovat výzkum vlastností, znaků a využití inteligence a vytvářet stimulující intelektuální a společenské prostředí pro své členy.	Sídlo sdružení je Španielova 1111/19, 163 00 Praha 6 - Řepy. http://www.mensa.cz/mensa/

Centrum nadání	Občanské sdružení zaměřené na předškolní mládež a mladší školní děti a spolupřádající diagnostické dny (ze kterých se rekrutují žáci do tříd pro nadané)	Práce s mimořádně nadanými dětmi.	http://www.centrumnadani.cz Adresa: Zavadilova 1297/3, 160 00 Praha - Dejvice / okres Hlavní město Praha Mobil: 603 234 368 E-mail: vaclav.fortik@mensa.cz Z
VÚP Výzkumný ústav pedagogický v Praze	Specifika práce s nadanými žáky ve výuce, vzdělávání pedagogů	poskytuje významnou metodickou podporu při vzdělávání mimořádně nadaných žáků.	VÚP - Výzkumný ústav pedagogický v Praze telefon: +420 245 001 427 http://www.vuppraha.cz Z
NIDV Národní institut dalšího vzdělávání	Vzdělávací akce pro učitele. NIDV má celostátní působnosti a velmi široké lektorské základny	zajišťovány především v Praze a jeho regionálními pracovišti	NIDV - Národní institut dalšího vzdělávání tel: 257 315 470 http://www.nidv.cz/cs
STaN/ECHA Společnost pro talent a nadání (původní název: Československá pobočka ECHA)	Společnost pro talent a nadání (STaN) vznikla na základě praktické potřeby a osobních zkušeností se vzděláváním nadaných dětí	Činnost STaN vychází ze skutečných potřeb školské veřejnosti. Je založena na neustále aktualizovaných odborných znalostech, získaných studiem i spoluprací s významnými zahraničními odborníky a na dlouhodobých zkušenostech z práce s nadanými.	http://www.talent-nadani.cz/ http://www.talent-nadani.xf.cz/o_nas.htm
Centrum rozvoje nadaných dětí	Naším cílem je zvýšit odbornou informovanost o této mimořádně důležité problematice a zkoumat potřeby nadaného dítěte.	Rady pro psychology, učitele a rodiče. Zabývá se identifikací nadaných dětí, nabízí metody pro práci a rozvoj nadaných dětí a online dotazníky (vzdělání, styly učení, vývoje a pro učitele).	http://www.nadanedeti.cz/ http://www.centrumnadani.cz/centrum-nadani/o-nas.html

Tabulka č. 3

3.6. Vzdělávání mimořádně nadaných žáků na gymnáziích

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia a gymnázia se sportovní přípravou mají o nadaných konkrétní separovanou část D, kapitolu desátou. V rámci objasnění potřeb a náhledu do problematiky a povinností školských subjektů vůči nadaným, prezentujeme kompletní znění souboru:

Problematika výchovy a vzdělávání mimořádně nadaných žáků je velmi důležitá nejen proto, že mimořádně nadaní žáci mají své specifické vzdělávací potřeby, ale také proto, že rozvoj nadání jedinců má zásadní význam pro celou společnost. Z toho důvodu je podstatné, aby všichni pedagogové dokázali mimořádně nadané žáky identifikovat a uměli pro ně vytvořit podnětné a odpovídající vzdělávací prostředí.

Za mimořádně nadaného lze považovat žáka, který vykazuje mimořádně vysokou úroveň výkonů v úzké části nebo v celém spektru lidských činností. Mimořádné nadání se projevuje rychlejším vývojem v činnostech, v nichž žák projevuje mimořádné schopnosti, nebo vysokou úroveň výsledků těchto činností. Jedinec může disponovat jedním, ale i několika druhy nadání, na druhé straně je ovšem možné, že žák mimořádně nadaný bude v některých činnostech průměrný nebo podprůměrný.

Mezi mimořádně nadané žáky mohou patřit i žáci, kteří z nesespecifických důvodů podávají výkon nižší kvality, než jim umožňuje jejich potenciál, žáci s vývojovou poruchou učení nebo chování, žáci z problémových rodin, z odlišného kulturního prostředí, ačkoli právě u těchto skupin žáků se mimořádné nadání často obecně nepředpokládá.

Projevy mimořádně nadaných žáků

Mimořádné nadání netvoří jedolitou sociální skupinu se stejnými vlastnostmi. Některé z jejich projevů jsou však charakteristické pro většinu těchto žáků. Obvykle bývají cílevědomí, angažovaní, zvědaví a motivovaní v činnostech, o které mají zájem. Projevují se jako silné individuality s vlastním tempem a způsobem postupu. Protože chápou problémy v širších souvislostech, jsou často schopni nalézt nový způsob řešení a přenášet nabyté zkušenosti na neznámou situaci. Při činnostech, ve kterých jsou žáci mimořádně nadaní, vykazují obvykle velmi dobrou paměť, dobrou slovní zásobu a dokážou se hluboce soustředit.

Na druhé straně mimořádně nadaní žáci neradi opakují a procvičují to, co již mají zvládnuto. Často se stává, že dělají chyby v jednoduchých úkolech a těžší úkoly naopak lehce zvládají. V činnosti, o kterou jeví zájem, mají tito žáci přesnou představu o ideálním výsledku a jsou perfekcionisty nejen k sobě, ale i k ostatním a k nedokonalosti své i druhých jsou značně netolerantní. Tento perfekcionismus může ovlivnit způsob kontroly vlastní práce. Někteří z těchto žáků se neumějí učit a nemají zafixované vyhovující studijní návyky, proto vyučovací předměty, ve kterých nedosahují nadprůměrných výkonů, mohou být pro ně problematické a záhy ztrácejí motivaci je studovat.

Mimořádně nadaní žáci většinou vyhledávají samostatnou práci. Skupinová práce jim proto nemusí vždy vyhovovat, neboť mívají problémy s komunikací s ostatními spolužáky, jiné tempo práce a někdy jim společná práce s ostatními nepřináší nic nového pro jejich rozvoj. Ani kolektiv často nechce mimořádně nadaného pro jeho odlišnost přijmout. Někdy se mimořádně nadaní žáci bojí projevit své schopnosti, protože se obávají, že jejich výjimečnost bude od spolužáků sankcionována.

V sociální a emocionální oblasti mají mimořádně nadaní žáci často problémy. Jsou vznětliví, velmi citliví a mají velký smysl pro spravedlnost. Jsou k sobě často velmi sebekritičtí a někdy mají chybné sebepojetí. Občas se těžce přizpůsobují autoritě nebo kolektivu. Některé z těchto projevů mohou podněcovat konflikty se spolužáky nebo učiteli. Vlivem puberty může u mimořádně nadaného žáka vzrůst potřeby přizpůsobit se spolužákům, a tím vzniká riziko neúplného rozvoje jeho potenciálu.

Tyto a další projevy mimořádně nadaných žáků ovlivňují pozitivně i negativně výuku. Proto je zapotřebí, aby si jich byl učitel vědom již při přípravě na výuku, pozitivní se snažil co nejvíce využít ve prospěch celé třídy, negativní co nejvíce tlumil, vedl žáky k vzájemné toleranci a přistupoval ke každému z nich individuálně.

Péče školy o rozvoj nadání žáků

Proto, aby vzdělávání mimořádně nadaného žáka mohlo být na gymnáziu kvalitní, je třeba hned od počátku, tj. od přijímacího řízení, spolupracovat se základní školou, odkud žák přichází. Základní informaci škole v této situaci poskytne souhrnné hodnocení, které obsahuje podrobný a všestranný popis žákova dosavadního vývoje, výsledky ve výuce, ale i v mimoškolních aktivitách, umístění v soutěžích a olympiádách, dosavadní způsob práce s žákem a psychologické posouzení. Nezbytně nutná je i spolupráce školy s rodinou žáka.

Škola musí v každém případě vytvářet ve výuce různé příležitosti, při kterých by měl mít každý žák možnost objevit a projevit své nadání. V případě, že učitel při výuce zjistí, že žák projevuje nově některé mimořádné schopnosti, měl by žákovi a jeho rodičům doporučit návštěvu pedagogicko-psychologické poradny, kde bude žák odborně psychologicky diagnostikován. Další pomoc budou moci škola i rodiče získat v odborně poradenských centrech pro vzdělávání mimořádně nadaných, která postupně vznikají v celé ČR.

Mimořádně nadaný žák se může vzdělávat podle individuálního vzdělávacího plánu (IVP). Při jeho sestavování může škola využít pomoc poradenské péče o mimořádně nadané nebo pedagogicko-psychologické poradny. Při sestavování IVP je třeba brát ohled na osobnost žáka, druh jeho nadání a na to, aby nedošlo k přetížení žáka. Pokud je ve školním vzdělávacím programu vytvořen speciální program pro mimořádně nadané žáky (zásady péče, přizpůsobení cílové a obsahové specifikace vzdělávacích oblastí a hodnocení žáků), je sestavení IVP pro konkrétního žáka zjednodušeno. Mimořádně nadaný žák vzdělávaný podle IVP může souběžně navštěvovat některé kurzy na vysoké škole, docházet na výuku některých předmětů do vyšších tříd, určité vyučovací hodiny vynechávat, zúčastňovat se různých soutěží. Škola by měla umožnit žákovi studium témat, která nejsou obsažena v RVP GV a o která se žák zajímá. Naplnění vzdělávacích potřeb žáka může být zabezpečeno několika způsoby: nabídkou volitelných a nepovinných předmětů, diferenciací na skupiny v různých předmětech, podílem na realizaci školních nebo vlastních projektů žáka, účastí v soutěžích na republikové nebo mezinárodní úrovni, spoluprací gymnázia s domácími i zahraničními odbornými a vědeckými pracovišti, samostudiem odborné literatury, e-learningem, samostatným vyhledáváním informací na internetu nebo speciálními výukovými metodami (obohacování učiva a zrychlený postup při výuce). Tyto způsoby se mohou různě doplňovat.

V některých případech je vhodné pro tyto žáky zřídit speciální třídu. Předpokládá to však, že v ročníku je skupina žáků s podobně zaměřeným nadáním nebo prokazující mimořádné schopnosti v celém spektru činností. Ve speciální třídě se nejvíce uplatňuje metoda

obohacování učiva, tj. rozšíření vzdělávacího obsahu a hlubší vhled do problémů. Z tohoto důvodu je vhodná spolupráce s učiteli z vysokých škol a s jinými odborníky.

Pro mimořádně nadané žáky je možné otevřít i třídu se zrychleným postupem ve výuce, při kterém učitel postupuje podle tempa a úrovně vědomostí a dovedností žáků. Zrychlený postup se uplatňuje pouze v jednom druhu nadání (např. logicko-matematické nadání).

Práci s mimořádně nadanými žáky může ve škole pozitivně ovlivnit i zřízení funkce mentora. Mentorem by měl být speciálně vyškolený učitel, školní psycholog nebo speciální pedagog, který zajišťuje vyhledávání nadaných žáků, zpracování individuálního vzdělávacího plánu nadaného žáka, zprostředkování kontaktu mezi mimořádně nadaným žákem a odbornými pracovišti, spolupráci učitele vyučovacího předmětu s rodinou aj.

Přístup učitele ke vzdělávání mimořádně nadaných žáků

Rozvoj nadání mimořádně nadaného žáka je možný pouze tehdy, jestliže jsou dodrženy následující tři zásady:

- .. příležitost objevit/projevit nadání;
- .. vysoká trvalá motivace;
- .. prostředí vyjadřující podporu.

Mimořádně nadaní žáci mívají velkou vnitřní motivaci k provádění činností, ve kterých jsou nadaní. Je však třeba je motivovat k co nejkvalitnějším výkonům i v činnostech, ke kterým tolik mimořádných schopností nemají. Žák by měl být motivován k co nejlepšímu výkonu i při skupinové práci. Učitel má klást nároky o málo vyšší, než je současná možnost žáka. Motivaci potřebují zejména žáci z rizikových skupin, u nichž se nadání obecně nepředpokládá.

Podpora může být učitelem vyjádřena například tím, že akceptuje možnost různých způsobů řešení problémů a také přijetím faktu, že mimořádně nadaný žák může být ve vzdělávacích oborech, které jsou jeho zálibou, více informovaný než on sám. Rozvoj nadání je podpořen i přátelským a pracovním prostředím při výuce. To je vytvářeno nejen učitelem, ale také spolužáky a samotným mimořádně nadaným jedincem. Učitel by měl podněcovat vznik a udržení takového prostředí ve třídě.

Důležité je si uvědomit, že mimořádně nadaný není pomocník učitele, ale žák, který by měl mít možnost stejně jako jeho spolužáci učit se něčemu novému. Učitel by mu měl pomáhat nalézt přátele i mezi spolužáky a včleňovat ho do kolektivu třídy. Je ovšem nutné, aby při tom respektoval osobnost mimořádně nadaného žáka a nenutil ho k ničemu proti jeho vůli. Žáci by se měli naučit spolupracovat a komunikovat navzájem. Dále by měl učitel dbát na posílení sebedůvěry tohoto žáka. A to podporou jeho nadání, rozvojem jeho silných stránek a také tím, že mu pomůže pochopit sebe sama.

Ve výuce je vhodné využívat problémového a projektového vyučování a práci v centrech aktivit dle vlastního výběru žáka. Pomocí heuristické metody, diskuse aj. by měl být žák veden ke kritickému myšlení; osvědčuje se i střídání výuky se samostudiem s využitím multimediálních technologií. Tyto způsoby výuky by však měly být na gymnáziu používány při výuce všech žáků.

V průběhu vzdělávání je důležitá i spolupráce mezi učiteli, kteří mimořádně nadaného žáka v jednotlivých předmětech vyučují. Tím může být zajištěna propojenost jednotlivých předmětů a zamezeno opakování již probrané látky.

Příklady pedagogicko-organizačních úprav:

- .. individuální vzdělávací plány;*
- .. doplnění, rozšíření a prohloubení vzdělávacího obsahu;*
- .. zadávání specifických úkolů;*
- .. zapojení do samostatných a rozsáhlejších prací a projektů;*
- .. vnitřní diferenciaci žáků v některých předmětech;*
- .. občasné (dočasné) vytváření skupin pro vybrané předměty s otevřenou možností volby na straně žáka;*
- .. účast ve výuce některých předmětů se staršími žáky.*

Zdroj: http://vyuka.jazyku.cz/i/File/RVP_G.pdf

3.7. Pozice nadaných ve vybraných zemích

3.7.1. Velká Británie

V Evropě (konkrétně ve Finsku, Rakousku a Nizozemí) převažuje trend integrace nadaných žáků do běžné výuky a zdůrazňuje se individuální péče o všechny žáky (tudíž i o ty nadané) a zajišťování jejich konkrétních potřeb (Kupcová, 2010).

Jako příklad tohoto přístupu může sloužit Velká Británie, která má na každé státní škole jednoho speciálně vyškoleného učitele, který se zabývá identifikací nadaných žáků a péče o ně. Tento učitel vede evidenci nadaných a talentovaných žáků. Žáci v této evidenci nezůstávají nastálo, ale jejich počty se upravují v souladu s jejich vývojem. Vývoj dětí bývá často nerovnoměrný a potřeba speciálního přístupu může po nějaké době zaniknout. Mnohé děti prochází rychlejším vývojem na počátku školní docházky a později se jejich vývoj srovná s ostatními spolužáky.

Ve Velké Británii bylo v roce 2007 evidováno 679870 nadaných a talentovaných žáků, což odpovídá 10,3% celkového počtu žáků. (Monaghan)

Mezi britské organizace podporující nadané a talentované žáky patří:

- ❖ Young Gifted and Talented programme
- ❖ National Association for Gifted Children
- ❖ Music and Dance Scheme

Ve Velké Británii se věnuje výzkumu a srovnávání nadaných dětí s ostatní populací profesorka Joan Freemanová. Je také zakládající prezidentkou Evropské společnosti pro jedince s nadprůměrným nadáním, (the European Council for High Ability), ECHA. Profesorka Freemanová považuje za nejdůležitější při práci s talentovanými rozpoznání jejich potřeb, evidenci zájmů a všech individuálních rozdílů, povzbuzování případného rozvoje pružně myslící a kreativní společnosti.

3.7.2. Spojené státy americké

Ve Spojených státech amerických vznikla před více než padesáti lety Národní asociace pro nadané děti, (National association for gifted children), NAGC. Sdružuje rodiče, vzdělávací pracovníky i politiky s cílem podporovat nadané děti a mládež. Asociace vytváří vzdělávací systém, programy a nástroje sloužící k práci s talentovanými jedinci ze všech skupin obyvatelstva. Podle NAGC je talentovaný ten, kdo projevuje nebo má potenciál projevit vynikající výkonnost v jedné nebo více oblastech.

V současnosti NAGC publikovala svůj nový šestibodový program, který zahrnuje nejefektivnější postupy práce s nadanými jedinci tak, aby všichni a ve všech školách dostávali stejně kvalitní pomoc a podporu.

První část se zaměřuje na vzdělávání a rozvoj. Vysvětluje vyučujícímu, jak pomoci nadanému porozumět sobě samému a svým potřebám, jak ho podporovat v efektivním růstu ve škole i doma.

Druhá část se zabývá hodnocením jejich práce a výsledků. Pomáhá učitelům vytvářet prostředí, které podněcuje nadané žáky k jejich vlastnímu vyjadřování a spoluúčasti na vytváření svých vlastních vzdělávacích programů. Jsou používána různá hodnocení k měření schopností, talentu a silných stránek osobnosti, založená na nejnovějších teoriích, kvalitativním i kvantitativním výzkumu a modelových situacích. Učitelé o výsledcích informují rodiče a po dohodě s nimi a studentem upravují učební plán.

Třetí část vysvětluje pedagogovi, jak plánovat vzdělávání talentovaného žáka s pomocí modelů vytvořených na základě jeho zájmů a schopností s pomocí nejnovějších informačních technologií. Studijní plány mohou být aktualizovány podle výsledků hodnocení.

Ve čtvrté je doporučováno, jak vytvořit podnětné a bezpečné prostředí, pozitivní atmosféru plnou důvěry a jak rozvíjet všechny možné formy komunikace s nadanými a mezi nadanými studenty ve škole, doma i v mimoškolním prostředí.

V páté části jsou rozpracovány jednotlivé metody a přístupy, které mohou být použity ve vzdělávacím procesu ke zrychlení učení. Jedná se o individuální i skupinové formy učení, mentorování, kurzy online, samostudium. Učitel je veden k neustálému plánování, rozvoji a podpoře pro nadané jedince a jejich předávání rodičům i zájmovým organizacím.

Šestá část zdůrazňuje kvalifikovanost samotného učitele. Systematicky se musí účastnit programu profesionálního rozvoje v oblasti péče o nadané žáky se samozřejmou podporou jeho kmenové školy. Součástí jeho vzdělávání jsou i vědomosti o sociálních a emocionálních potřebách talentovaných. Systém soustavného vzdělávání pedagoga je postaven na pravidelném vyhodnocování jeho pozitivního vlivu na studium žáka. Jsou využívány online kurzy, workshopy, profesní vzdělávací kurzy, diskuze nad literaturou.

Celý program klade velký důraz na správné plánování práce s talentovaným jedincem a průběžné ověřování dosahovaných výsledků. Je k dispozici všem pedagogům i zájemcům v elektronické i tištěné podobě.

Ve Spojených státech amerických, stejně jako ve Velké Británii, je téměř na každé státní škole vyčleněn učitel se speciálním vzděláním v oblasti nadaných žáků, který o nadané žáky pečuje. Počet identifikovaných nadaných a talentovaných žáků se v jednotlivých státech výrazně liší, pohybuje se však mezi 5% až 20% z celkové populace žáků, což je výrazně vyšší procento než v České republice. (Ecs, 2009)

Pro porovnání jsme zkoumali systém práce s nadanými žáky ve školách v americkém státě Ohio, které je počtem obyvatel podobné České republice. Žije zde asi 11 mil. lidí.

Zjistili jsme, že v celém systému vzdělávání v Ohiu je pro vyhledávání talentovaných jedinců nejdůležitější první krok. Tím je přesné vysvětlení pojmu nadaný žák s pomocí jasně daných kritérií ve školních materiálech dostupných pedagogům i rodičům.

Na základě uvedených kritérií je možné předběžně posoudit, zda má dítě talent a ve které oblasti. Pokud z nich vyplývá, že dítě je některé oblasti talentované, pokročí se k další fázi a tou je vypracování společného hodnocení. Podílí se na něm učitel, rodiče i sám žák a každý z nich k němu připojí vybrané dokumenty, které jejich hodnocení podporují. Toto hodnocení je zasláno na školský úřad, ten ho posoudí a do 30 dnů vydá rozhodnutí. Při souhlasném rozhodnutí je žák zařazen do programu P.A.C.E. – Poskytování akcelerace, kreativity a obohacení, který běží v mateřských, základních a středních školách a opírá se o šestibodový program NAGC. Jeho součástí je výuka podle schopností a zaměření žáka jeden den v týdnu ve speciální třídě s maximálním počtem 15 žáků. Rodiče jsou průběžně informováni o výsledcích svých dětí, mohou se aktivně účastnit výše zmíněného programu P.A.C.E. a spolupracovat s vyučujícími. Samozřejmostí jsou aktuální výsledky ze všech oblastí zveřejněné pod heslem pro rodiče na internetu.

Ve státě Ohio bylo v roce 2000 podle statistiky 2 888 339 dětí do 18 let včetně. Z nich byli oficiálně evidováni v mateřských, základních a středních školách 236 804 nadaní žáci, což je 8,2% (<http://ode.ohio.gov/>).

Pro názornou potřebu srovnání jsme provedli minivýzkum na školách v ČR. Na námi zkoumaných školách je z celkového počtu 1858 vytipováno 21 nadaných jedinců, což je 0,88 %. To by potvrdovalo naši předpokládanou hypotézu - čím obsáhlejší jsou znalosti pedagogů o nadaných žácích, tím více nadaných jedinců se vyskytuje ve školách.

3.8. Závěr

Úroveň společnosti v České republice a v Ohio je na podobné úrovni. Proto předpokládáme, že i počet talentovaných jedinců v populaci dětí by měl být podobný, ale podle výsledků výzkumu není (viz výše). V čem je tedy rozdíl? Jednoznačně v přesném vymezení pojmu nadaný jedinec, v podrobném návodu jak ho najít a identifikovat, v dobře vypracovaných programech pro práci s ním a v následném využití všech informací a informačních materiálů při práci s nadanými včetně speciálního koordinátora pro nadané.

Zde se právě ukazuje významná úloha státu, který si uvědomuje, jak důležité je vzdělávání a zvláště vzdělávání neobyčejně talentovaných lidí. Podporuje zvýšenou aktivitu při jejich vyhledávání, pomáhá při vytváření podnětného prostředí k jejich vývoji a dbá na to, aby se na žádný talent zbytečně nezapomnělo, protože ví, že mu to ten nadaný jedinec v budoucnosti mnohonásobně vrátí. I u nás si uvědomujeme důležitost vzdělávání těchto jedinců, a proto se jím zabývá Školský zákon a Národní program rozvoje vzdělávání. Zřejmě však chybí důsledné předávání teoretických poznatků do praktického provádění na našich školách. Určitě by bylo prospěšné zvýšit vědomosti budoucích pedagogů o této problematice již během studia a současně působit na další vzdělávání hotových pedagogů, kteří na našich školách již působí (Hrbáčová, 2011).

Při studiu této problematiky se stalo zřejmým, že zatímco v České republice není výjimkou, aby na škole nebyl evidován ani jediný nadaný žák, ve světě je tomu jinak. Často bývá na školách evidováno až 10% nadaných žáků z celkové populace žáků. Je zajímavé, že i přesto jsou Spojené státy jednou ze zemí s nejnižším počtem patnáctiletých žáků vynikajících v matematice. Přičemž země, jako je Korea, Švýcarsko, Belgie, Finsko a dokonce i Česká republika mají nejméně pětkrát více matematicky nadaných žáků, než Spojené státy. (Davidsongifted, 2009. [online].) To může vypovídat o tom, podle jakého hlediska jsou u nás identifikováni nadaní žáci - a to z hlediska měření IQ a posuzování oblasti logiky a matematiky. Celkové nízké procento nadaných žáků u nás, spolu s relativně vysokým počtem matematicky nadaných žáků svědčí o tom, že ostatní oblasti nadání a talentů jsou opomíjeny (Saundersová, 2011). Na našich základních školách není práce s nadanými žáky

příliš systematická. S mimořádně nadanými žáky si školy spíše neví rady, takže se věnují zejména nadprůměrným žákům, kterým dostačuje k motivaci vzdělávací systém, což ale není skupina, kterou se v této analýze zabýváme (ČSI, 2008).

Literatura:

- CAMPBELL, J. R. *Jak rozvíjet nadání vašich dětí*. Praha:Portál 2001. ISBN 1-57542-089-9.
- DOČKAL, V. *Zaměřeno na talenty, aneb, Nadání má každý*. Vyd. 1. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 248 s. ISBN 80-7106-840-3.
- FOŘTÍK, V., FOŘTÍKOVÁ, J. *Nadané dítě a rozvoj jeho schopností*. Vyd. 1. Praha:Portál, 2007. 128 s. ISBN 978-. 80-7262-447-8.
- FOŘTÍKOVÁ, J. *Talent a nadání: Jejich rozvoj ve volném čase*. Praha:NIDM, 2009. ISBN 978-80-86784-91-5.
- HARTL, P., HARTLOVÁ-CÍSAŘOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. ISBN 978-80-7367-569-1.
- HŘÍBKOVÁ, L. *Základní témata problematiky nadaných*. Praha: Univerzita J. A. Komenského s.r.o, 2007, 72 s. ISBN 978-80-86723-25-9.
- HŘÍBKOVÁ, L. *Nadání a nadaní*. Praha: Grada Publishing a.s, 2009. 255 s. ISBN 978-80-247-1998-6.
- JURÁŠKOVÁ, J. *Základy pedagogiky nadaných*. Pezinok: Formát, 2003. ISBN 80-89005-11-X.
- KOVÁŘOVÁ, R., KLUGOVÁ, I. *Projekty OSU*. [Online] 2009. [Citace: 27. 12 2010.] <http://projekty.osu.cz/synergie/dok/opory>.
- KRAFT von T., SEMKE, E. *Objevte silné stránky svého dítěte*. Praha:Euromedia Grup,k.s-IKAR, 2003.136 s. ISBN 80-249-0257-5.
- LAZNIBATOVÁ, J. *Nadané dieťa: jeho vývin, vzdelávanie a podporovanie*. Bratislava: IRIS, 2003. ISBN 80-89018-53-X. str. 13-14.
- MÖNKS, F. J., and I. H. YPENBURG. *Nadané dítě: Rukověť pro rodiče a učitele*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0445-5.
- SEJVALOVÁ, J. *Talent a nadání*. IDM MŠMT:Praha, 2004, s. 60. ISBN 80-86784-03-7.

4. VYUŽITÍ PSYCHOLOGIE PŘI PORADENSKÉ PRÁCI S MIMOŘÁDNĚ NADANÝMI STUDENTY

(Jiří Dan)

Od roku 2006 provádíme komplexní psychologická vyšetření středoškoláků a vysokoškoláků, jejichž výsledky jsou jedním z podkladů pro rozhodnutí komise při Krajském úřadu Jihomoravského kraje a Jihomoravském centru pro mezinárodní mobilitu o přiznání stipendia a zařazení do Programu podpory mimořádně nadaných. Smyslem této aktivity a úsilí je přispívat k vytváření optimálních podmínek pro další studijní a osobnostní rozvoj mimořádně nadaných studentů středních a vysokých škol. Komplexní psychologické vyšetření absolvují středoškoláci úspěšní v některé z olympiád nebo středoškolské odborné činnosti, hlásí se – a jsou úspěšní - i další zájemci z řad středoškoláků a posluchači prvních ročníků vysokých škol. Poměr osob splňujících kritéria mimořádně nadaných je u „samoplátců“ přibližně stejný jako u „vítězů olympiád a vítězů SOČ.“ Zadavatel, Jihomoravské centrum pro mezinárodní mobilitu, definoval mimořádně nadané studenty jako ty, kteří „při vytvoření optimálních podmínek pro další studium s vysokou mírou pravděpodobnosti dosáhnou zjevně nadprůměrných výkonů ve zvoleném studijním oboru na vysoké škole a poté v odborné a vědecké činnosti.“

V Československu byly první třídy pro žáky mimořádně nadané na druhém stupni tehdejší základní devítileté školy zřízeny již od školního roku 1963/64. K vytvoření skupin mimořádně nadaných žáků a studentů není nezbytně nutné psychologické vyšetření. První experimentální matematicko-fyzikální třídy byly sestaveny na základě prospěchu na konci 7. třídy tehdejší základní devítileté školy. Zkušenosti z péče o psychologicky vyšetřené a dále sledované skupiny mimořádně nadaných lze však uplatnit i v běžných třídách základní nebo střední školy.

Otázky detekce a dalšího vzdělávání, resp. péče o mimořádně nadané jsou mezi psychology velice aktuální. Je však třeba připomenout, že se podmínky a prostředí základní školy, střední školy a vysoké školy liší, tedy že péče o mimořádně nadané žáky na úrovni základní, střední a vysoké školy má určité rysy obecné, do určité míry však přináší specifika. Je to podmíněno řadou činitelů, především však různou osobnostní zralostí žáků a studentů na různých stupních škol, a nebo různými nároky na dodržování či nedodržování určitého režimu dne.

Většinou se v současnosti chápe mimořádné nadání jako předpoklad mimořádně vysokého školního a vědeckého výkonu. Existují však i přístupy, které nadání chápou jako oblast relativně nejvyššího výkonu u jedince v rámci struktury jeho dílčích intelektových a mimointelektových výkonů. Při takovém přístupu můžeme jako talentovaného, nadaného v oblasti rukodělných činností označit i jedince s celkově sníženou úrovní rozumového nadání. Diagnostika struktury předpokladů ke školním činnostem u takového jedince má hluboký smysl. Umožňuje naplnit pedagogickou zásadu přizpůsobit nároky vzdělávání individuálním předpokladům jedince, rozpoznat jeho „silné stránky“ a jeho handicap. Pokud však máme na mysli podporu skupiny osob s perspektivou účasti na nejvýznamnějších objevech vědy a techniky, užijeme modelu uvedeného níže.

O předpokladech podávat nadprůměrný, průměrný či podprůměrný výkon v případě jednotlivého žáka uvažuje každý vyučující na základní či střední škole. Má svoji teorii školního výkonu, teorii nadprůměrného výkonu, i když ji takto neoznačuje. Snadno se zjistí dotazem, „jaké jsou příčiny, jaké jsou předpoklady nadprůměrného výkonu Vašich žáků“. Psychologická predikce s využitím komplexnějších modelů často jeho predikci potvrdí a zpřesní. Připomeňme si východiska a předpoklady predikce školního a pracovního výkonu včetně mimořádně vysokého výkonu. Za prvé platí, že děti, dospívající i dospělí mají pro

vzdělávání a výkon různé předpoklady a také podávají různý výkon. Tento výrok téměř banální je v posledních desetiletích zpochybňován. Z ústavy vyplývající nárok na vzdělávání je ztotožňován s předpoklady k výkonu. Voluntarismus s tím spojený poškozuje děti na obou stranách distribuční křivky vyjadřující míru vzdělavatelnosti, míru schopnosti podávat školní výkon. Nároky školy lze definovat v oblasti učebního výkonu (základní, střední a vysoká škola) a v oblasti kázeňského přizpůsobení (na různých stupních škol se požadavky na přizpůsobení samozřejmě liší). Současné nároky školy odrážející se v kurikulu byly definovány na základě zkušeností mnoha generací pedagogů a v zásadě odpovídají výkonu průměrného žáka, jeho předpokladům a možnostem.

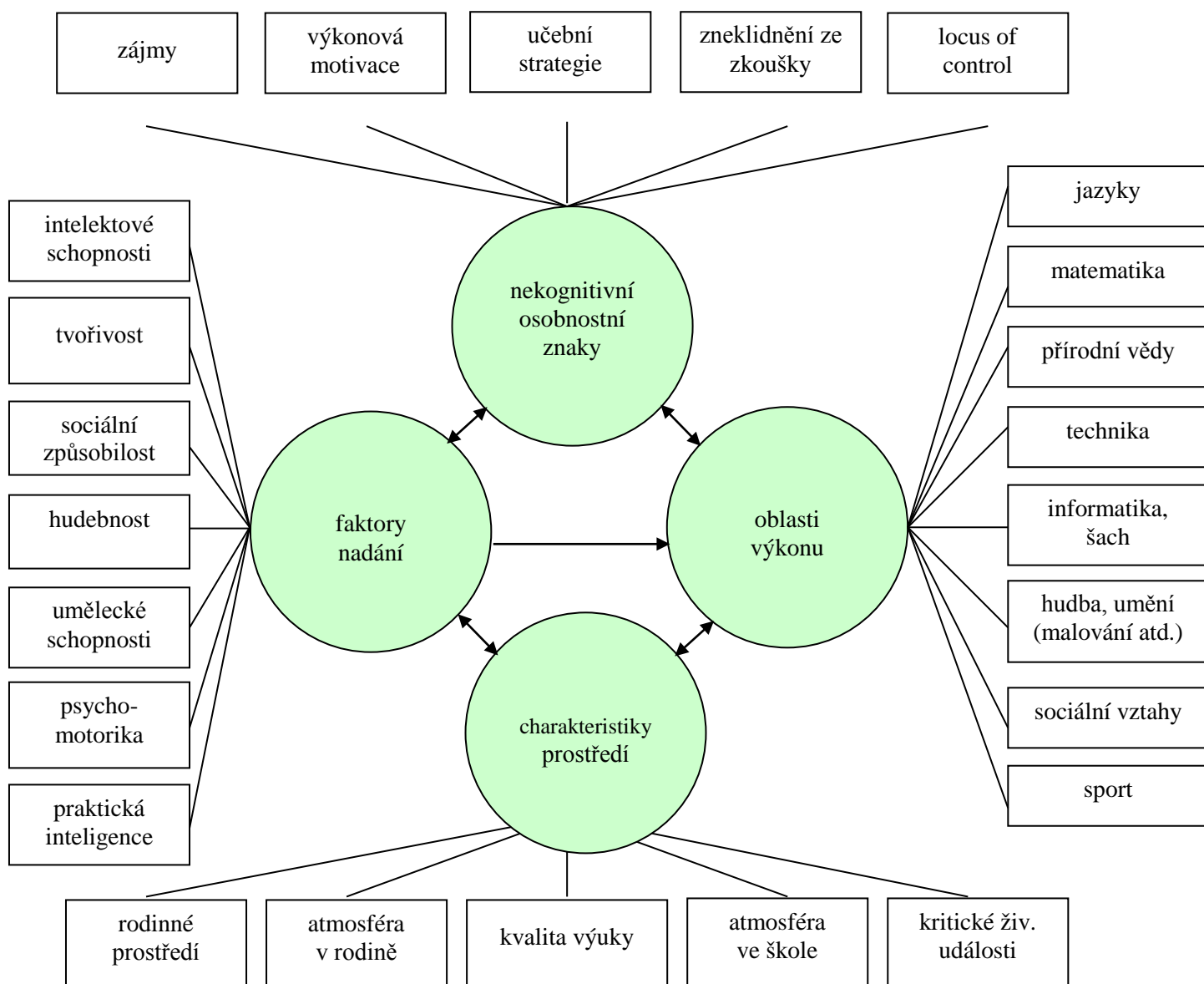
Za druhé platí, že existují vztahy mezi relevantními osobnostními znaky a výkonem školním, výkonem pracovním. Poznatky jsou obsaženy např. ve studiích o vztahu celkové úrovně nadání a struktury nadání ke školnímu prospěchu. Za třetí vycházíme z toho, že osobnostní znaky obsažené v modelech determinant výkonu musí být relativně stálé nebo musíme umět spolehlivě jejich vývoj předpovědět. Za relativně nejvíce ovlivnitelné jsou považovány zájmy o profesi, ke konstantním znakům osobnosti patří typ temperamentu. Za čtvrté je prognóza vázána na konstantní podmínky pro podání výkonu a nároky na výkon. Při změně nároků školy oběma směry je samozřejmě původní prognóza nepoužitelná.

4.1. Faktory nadání

Při popisu, vysvětlení a formulování prognózy školního a pracovního výkonu se psychologové opírají o tzv. modely determinant nadprůměrného výkonu. Mezi nejuznávanější a nejužívanější při rozpoznání osob s mimořádně vysokým nadáním patří tzv. mnichovský model, který byl vytvořen a v průběhu 20 let ověřen profesorem Kurtem Hellerem a jeho spolupracovníky.

Vidíme, že obsahuje na jedné straně oblasti mimořádně vysokého nadání a jim odpovídající mimořádně vysoké výkony. Faktory nadání jsou tvořeny intelektuálními schopnostmi, tvořivostí, sociální kompetencí, hudebností a psychomotorikou. Důležitou roli hrají nekognitivní osobnostní znaky a charakteristiky prostředí. Model zde uvádíme také z toho důvodu, aby bylo zřejmé, že se předpověď nadprůměrného studijního a pracovního výkonu neopírá o jednofaktorový model, o model, podle kterého bychom predikci vyvozovali jen s celkové úrovně rozumového nadání.

Vysoké (nadprůměrné) nadání se chápe jako dispozice pro nadprůměrné výkony, nikoli nadprůměrný výkon samotný. Vysoké nadání se skládá z velmi dobré motivace, vysoké úrovně tvořivosti a nadprůměrných schopností v jedné nebo více oblastí. Pojem vysoké nadání se tedy nevztahuje jen na inteligenci.

Obrázek 1.

Mnichovský model mimořádně vysokého nadání (Heller, Perleth, Hany, 1994, podle Heller, A.K., 2002).

4.1.1. Možnosti podpory nadaných žáků a studentů

Psychologicky podložená doporučení středoškolákům a vysokoškolákům k dosažení a udržení vysokého studijního a pracovního výkonu. Nabídku seznámit se s výsledky vyšetření využívá asi 90 % vyšetřených, Pravidelnou součástí vyšetření je individuální projednání výsledků vyšetření s uchazeči, pokud projeví zájem, přítomni mohou být i rodiče. Zdá se, že tento krok je jedním z opatření navozující spokojenost jako uchazečů, kteří absolvovali psychologické vyšetření, kteří se „podrobili psychologickému vyšetření“, tak zadavatele, který po 5 letech takto nastaveného modelu spolupráce s psychologickým pracovištěm nemusel řešit žádnou stížnost na nezařazení do programu.

Vedle poradenského rozhovoru u středoškoláků zaměřeného na „výběr a volbu oboru studia vysoké školy“ je součástí poradenského rozhovoru poskytnutí informací z oblasti duševní hygieny. V průběhu poradenského rozhovoru může psycholog vycházet z výčesků psychologického vyšetření a doporučení formulovat „na míru“ klienta. Existují však obecně platná doporučení, která jsou prospěšná všem. Ukázalo se, že pro skupinu mimořádně nadaných středoškoláků a vysokoškoláků se velice dobře hodí pravidla sebevýchovy, jak je zformuloval Libor Míček ve svých monografiích: jsou středoškoláky i vysokoškoláky nejen průběhu poradního rozhovoru akceptována, ale později i dodržována.

Vychází se z paradigmatu tzv. racionální psychoterapie, resp. ze zásad racionální terapie vycházejícího psychokorektivního působení. Kvalitu života, školní i pracovní výkon můžeme zlepšit poskytnutím informací, s jejichž využitím člověk, v našem případě mimořádně nadaný, uplatňuje určité metody a postupy, které jeho školní a pracovní výkon příznivě ovlivní.

V hovorech s psychologicky vyšetřenými, kterých bylo za 5 roků asi 350, jsem ověřoval různě formulovaná doporučení a sledoval efektivitu z hlediska jejich pochopení, akceptace a provádění. Jako jedny z nejefektivnější se jeví právě postupy sebevýchovy, především metody sebepoznání, jak je popsal Libor Míček.

Na prvním místě je třeba uvést pravidelnou registraci vlastního jednání a chování. Metoda spočívá v tom, že člověk zachycuje, ať už písemně nebo jen ve vzpomínkách, co nejdůležitějšího prožil v průběhu určitého krátkého časového úseku, obvykle za uplynulý den. Dospívající od 15 let věku výše si mohou vyhradit nejráději večer pravidelnou chvíli pro přehlédnutí událostí právě uplynulého dne. Přitom lze alespoň zběžně hodnotit svoje chování a ujasnit si, do jaké míry jedinec zachovávat zásady, které je třeba respektovat. Výhodou této metody je její jednoduchost. K nevýhodám patří, že u některých „citlivějších“ lidí přetrvávají negativní vzpomínky, které si člověk před spaním znovu vybavil.

Při metodě pravidelných úvah, pravidelných reflexí již nejde jen o znovu vybavení událostí uplynulého dne, ale hledání příčin, analýzu průběhu a následků jednání. Uskutečněné jednání se porovnává s naplánovanými cíli. Výhoda této metody spočívá v tom, že je to poměrně univerzální postup a dobrá pomůcka, jak objevit své vlastní chyby, kterých se v budoucnu můžeme vyvarovat. Stejně jako u předchozí metody k nevýhodám pravidelných reflexí patří riziko přílišného zabývání se negativními vzpomínkami a konfliktními situacemi.

Úvahy o sobě samém mohou mít písemnou formu. Je možné si činy, myšlenky toho dne zachycovat. Výhod je hned několik. Vypsání obtíže přináší odreagování, sepsáním se mysl těchto myšlenek snáze zbaví. Můžeme své obtíže objektivizovat a relativizovat. Jen malý krůček vpřed od této metody představuje metoda vedení si deníku.

Další metody, které prof. Míček uváděl, do určité míry již vyžadují zácvik, trénink, koučování. Sem patří zejména různé metody poznání prostřednictvím druhých lidí, prostřednictvím skupiny, metody volných asociací a Metoda současného sebepozorování. Pokud by mimořádně nadaní studenti zvládli pod odborným dohledem metodu současného sebepozorování, využili by ji v mnoha životních situacích, např. při účasti na různých soutěžích, v situacích zkouškových, v situacích nadměrné pracovní a studijní zátěže. To už je ovšem otázka možného psychologického vedení jedince k nadprůměrným pracovním výkonům, které je v současnosti známo ponejvíce pod pojmem koučování, koučink.

Literatura:

DAN, J. *Intelligence a školní výkon ve vývoji a vzájemných souvislostech*. 1. vyd. Brno, Masarykovy univerzita, 2002. 226 s. ISBN 80-210-2948-X.

HELLER, K.A.: *Hochbegabung im Kindes- und Jugendalter*. 2., überarbeitete und erweiterte Auflage. Göttingen, Hogrefe, Verlag für Psychologie, 2001. ISBN 3-8017-1376-8.

HOLLING, H., KANNING, U.-P. *Hochbegabung. Forschungsergebnisse und Fördermöglichkeiten*. 1. Auflage. Göttingen, Hogrefe, Verlag für Psychologie, 1999. ISBN 3-8017-1294-X.

MÍČEK, L. *Sebevýchova a duševní zdraví*. 1. vyd. Praha, Státní pedagogické vydavatelství, 1984, 221 stran

MÍČEK, L. *Duševní hygiena*. 1. vyd. Praha, Státní pedagogické vydavatelství, 1984, 207 stran.

5. ROLE PEDAGOGA PŘI PÉČI O NADANÉ ŽÁKY (specifikováno pro střední školy)

(Jana Škrabánková)

Stále více diskutovaným tématem se stává problematika žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, tedy i problematika žáků nadaných. Termín žák se speciálními vzdělávacími potřebami je v České republice užíván pro heterogenní skupiny žáků se *zdravotním postižením, zdravotním znevýhodněním, sociálním znevýhodněním a také pro žáky mimořádně nadané*. V anglicky mluvících zemích se ujal termín *Special Educational Needs* a v Německu *Sonderpädagogischer Förderbedarf*. Při vzdělávání se vychází ze speciálních vzdělávacích potřeb žáka, se snahou poskytnou mu v co největší možné míře individuální nabídku podpory.¹ Pravdou ovšem zůstává, že se v tomto kontextu na nadané žáky zapomínalo, i když v posledních letech se otázka vzdělávání nadaných a mimořádně nadaných žáků dostává stále více do popředí zájmu pedagogů i nepedagogické veřejnosti.

Osobnost pedagoga je ve vyučovací a výchovné práci ve školách naprosto stěžejní. Předpokladem správného a kladného vlivu na žáky je učitelova autorita a působivost jeho osobnosti. Autorita se odvíjí od jeho společenské a odborné pověsti, charakterových a morálních vlastností a v neposlední řadě od jeho řídicích schopností. Ze zkušenosti se můžeme domnívat, že žákům imponuje především objektivní a spravedlivý postoj učitele ke každému z nich. Až poté na ně pedagog působí svými znalostmi, pracovní zdatností ve smyslu odborných oborových a edukačních způsobilostí a také např. klidem a vyrovnaností. Pozitivní osobní příklad učitele a „kouzlo jeho osobnosti“ jsou nenahraditelné. Naopak negativní vliv na žáky mohou mít učitelé, kteří nejsou zcela psychicky vyrovnaní. Pro nadané žáky jsou veškeré pozitivní i negativní atributy učitelovy osobnosti akcentovány, proto osobnost učitele hraje u nadaných žáků opravdu významnou roli. Uveďme nyní stručný přehled základních typologií osobnosti učitele, které reprezentují souhrn určitých vlastností, typických pro více pedagogických osobností. Pro učitele představuje typologie jakési zrcadlo, které jim napomáhá v sebepoznávání a autoregulaci.

5.1. Typologie pedagogů podle W. O. Döringa

Vychází z obecné typologie osobností Eduarda Sprangera, která je založená na preferovaných životních hodnotách. Sám autor nevyvrací možnost existence méně výrazných, smíšených typů.

Náboženský typ – charakteristická je jeho tendence posuzovat každý svůj čin a pohnutku z hlediska vyšších principů, z hlediska smyslu života. Charakterově se jedná o člověka spolehlivého, často vážného, uzavřeného a bez smyslu pro humor a pro dětskou hru. Proto není neobvyklé, že se svým žákům nedovede dostatečně přiblížit a jeví se jim jako nudný pedant.

Estetický typ - v myšlení a jednání takového pedagoga převažuje iracionálnost (intuice, fantazie, cit) nad racionálností. Je schopen vcítit se do osobnosti žáka a utvářet ji. Nejvyšší hodnotu spatřuje v kráse, harmonii, symetrii, půvabu, stylu. Má tendenci k individualismu a nezávislosti. V rámci estetického typu se dále vyděluje typ aktivně tvořivý

¹ Bartoňová, M., Bazalová, B., Pipeková, J. *Psychopedie*. 2. vydání. Brno : Paido, 2007, s. 28.

a pasivně receptivní. Aktivně tvořivý typ přistupuje ke svým žákům jako ke svým uměleckým dílům a tak také utváří jejich osobnosti. Někdy však nebere dostatečný ohled na individuální zvláštnosti osobnosti. Pasivně receptivní typ zohledňuje konkrétní osobnost žáka, rozvíjí v něm to, co je pro něj specifické. Je schopen se vcítit i do jinak založené osobnosti, než je jeho vlastní, a proto jej žáci mívají v oblibě.

Sociální typ – věnuje se všem žákům, své sympatie neomezuje jen na jednotlivce nebo skupiny. Je trpělivý, schopný sebezapření. Má snahu vychovávat společensky prospěšné a užitečné lidi. Mezi žáky je oblíbený. Nejvyšší hodnotou pro tento typ pedagoga je nesobecká láska k lidem. Má blízko k náboženskému typu.

Teoretický typ – jeho dominantním zájmem je nalézání pravdy a jeho hlavním cílem je systematizovat své poznatky. Pro pedagoga teoretického typu je charakteristický především zájmem o teoretické poznání. Vyučovaný žák stojí až za vyučováním předmětem. Zpravidla si ani neklade za cíl blíže poznat osobnost žáka a porozumět mu. Učitelů tohoto typu se žáci často bojí. (Vhodný pro nadané žáky).

Ekonomický typ - je charakterizován snahou dosáhnout u žáků maximálních výsledků s minimálním úsilím. Rád žáky vede k samostatné práci a často k tomu používá i úspěšné metody. Vzdělání chápe jako osvojení si a rozvoj prakticky užitečných vědomostí a dovedností. Ekonomický typ učitele je ale často až příliš praktický a nedoceňuje teorii a fantazii. Důraz klade na to, co je užitečné.

Mocenský typ - pro tento typ pedagoga je typická tendence vždy a všude prosadit vlastní osobnost, a to třeba i agresí. Řídí se spíš snahou prosadit své názory a postoje nežli kladným vztahem k žákům. Užívá si vědomí vlastní převahy, s oblibou kárá a trestá. Bývá velmi náročný a kritický, zajímá se především o vliv, moc a uznání. Chce být obáván, což se mu daří.

5.2. Typologie pedagogů podle E. Luka

Vychází ze dvou kritérií. Prvním kritériem je, jak učitel reaguje na působící podněty (reflexivní a naivní typ), druhým kritériem je, jak ve své psychice zpracovává vnější podněty (reproduktivní a produktivní typ). Reflexivní typ je uvážlivý, naivní typ je bezprostřední, na podněty reaguje bez uvažování, často impulzivně. Reproductivní typ podněty z vnějšku vnitřně nezpracovává, ale ve své činnosti je pouze reprodukuje. Spojením obou uvedených kritérií Luka vytvořil čtyři typy pedagogů.

Naivně reproduktivní typ - žákům pouze předává vědomosti a vyžaduje od nich převážně jen paměťové vědomosti, málo je vede k tvořivé práci a k utváření vlastních názorů. Zpravidla jde o začátečníka. Tento typ učitele je vhodný pro nižší třídy základní školy, kde ho žáci mívají v oblibě, zatímco u starších tomu už tak není.

Bezprostředně produktivní typ - je charakteristický tvořivým a svérázným zpracováním učební látky i pedagogicko psychologických poznatků. To mu umožňuje činit pohotová pedagogická opatření. Jistota pedagogického rozhodování a pedagogická duchapřítomnost je pro něj typická. Má obsáhlé vědomosti, které obohacuje o vlastní názory a postoje. Většinou dosahuje dobrých výsledků v pedagogické práci. (Vhodný pro nadané žáky).

Reflexivně reproduktivní typ - o všem dlouze a složitě přemýšlí, avšak své vědomosti nedokáže tvořivě obohatit ani vyjádřit. V pedagogických situacích, které jsou mu známé a často se opakují, se orientuje poměrně dobře, zatímco situace nové a neočekávané mu působí obtíže a nezdárka je řeší neúspěšně.

Reflexivně produktivní typ – uvážlivě zpracovává vnější podněty, často je přetváří a tvořivě domýšlí. Přiblížit se k žákům mu ale činí potíže. Je-li inteligentní a tvořivý, jeho pedagogická opatření bývají adekvátní. Je-li však méně intelektově zdatný a nemá-li tvořivé schopnosti, jsou jeho pedagogická opatření a řešení pedagogických situací obvykle nekvalitní.

5.3. Typologie pedagogů podle E. Vorwickela

Vorwickel přišel s typologií založenou na faktu, že někteří pedagogové věnují větší pozornost vzdělávání žáků než jejich výchově a formování osobnosti. Z toho vyházejí dva typy pedagogů, typ věcný a osobní, přičemž oba mají dva podtypy.

Striktně věcný typ - je jednostranně orientován na zkušební látku, kterou se snaží co nejpečlivěji didakticky zpracovat a předávat žákům. Velmi respektuje učebnice a jejich obsah, váží si dobré paměti a staticky vštípených pojmů a představ. Nevede žáky k samostatnému myšlení a tvořivosti.

Oduševněně věcný typ - považuje učební látku především za činitele formujícího poznávací procesy a intelekt žáků. Jeho výklady jsou jen logickou činností analyzující učivo do jemných celků. Žáci se schopností tvořivě myslet se u tohoto typu většinou neuplatní. Třídou málo aktivizuje.

Naivně osobní typ - při výběru a předávání učiva je vůči žákům poměrně benevolentní. Nechává se vést city a emocemi, bývá nestálý v úsudcích i ve výkonech. Více než střízlivou úvahou se rozhoduje intuitivně, srdcem. Je schopný přimět žáky spolupracovat, zajímá se o jejich osobnost.

Uvědoměle osobní typ - vždy zvažuje význam myšlenkových a didaktických celků pro utváření osobnosti žáka a pro jeho výchovu. Angažuje se jak ve vzdělávacím, tak ve výchovném působení. Bývá u žáků oblíben. (Vhodný pro nadané žáky).

Na tom, zda je pedagog ve svém působení na žáky úspěšný nebo ne, se velkou měrou podílí jeho charakterové vlastnosti. Úkolem učitele je vyučovat, vzdělávat a řídit tento proces. Dále vychovávat (jedince i celou třídu), být žákům pozitivním příkladem, koordinovat

a organizovat vlastní činnost i činnost dalších osob. Jednotlivé úkoly se samozřejmě prolínají, podporují a doplňují, popř. jsou v rozporu, což na učitele klade mnohostranné požadavky. Na jedné straně je učitel částečně vědeckým pracovníkem, od něhož se očekávají kvalitní borové vědomosti a dovednosti. Na straně druhé patří pedagogické povolání k profesím, ve kterých je podstatný kontakt s lidmi, což opět předpokládá specifické schopnosti a dovednosti. Postoje žáků k učitelům a k výsledkům jeho pedagogického působení se utvářejí především v závislosti na osobních vlastnostech učitele, na jeho postojích k žákům a vztahu k nim, na didaktických schopnostech a odbornosti. Problematika práce s nadanými žáky se stále více dostává do povědomí pedagogické veřejnosti a tím se mění také postavení nadaných žáků v celém procesu jejich vzdělávání. Je potěšující, že reformní snahy v současném českém školství zohledňují prostřednictvím RVP ZV přítomnost nadaných žáků ve školách a nabízí tak učitelům možnosti aktivně a kreativně pracovat s těmito žáky.

Pojetí inteligence je podle Sternberga a Grigorenkové založeno na třech základních předpokladech - *výuka zaměřena na úspěšnou inteligenci*:

1. Analytické myšlení – samostatné orientování se v informacích, posuzování, třídění, kladení si otázek.
2. Kreativita – nový hodnotný nápad či myšlenka, umění vyjádřit se i jiným způsobem.
3. Praktické dovednosti – umět překonat nedostatky v motivaci, v koncentraci pozornosti, nedostatek sebekontroly, impulzivní chování.

V. Pokorná uvádí pět předpokladů *úspěšné inteligence* dle Sternberga a Grigorenkové:

1. Schopnosti potřebné k dosažení životních úspěchů, které si jedinec sám stanovil.
2. Úspěch ve vztahu k sociálně-kulturnímu prostředí.
3. Schopnost dále rozvíjet vlastní přednosti.
4. Schopnost kompenzovat nebo napravit své nedostatky
5. Schopnost adaptace, co nejlepší přizpůsobení se prostředí.

V dnešní době se neustále setkáváme s preferováním fenoménů, kterými jsou úspěšnost, inteligence, schopnosti, nadání, talent, výjimečnost či mimořádnost. To může mít za následek kladení příliš velkých požadavků na nadaného jedince nejen ze strany rodičů, ale zejména ze strany školy a později celé společnosti. Inteligence je bezesporu výrazným ovlivňujícím faktorem školní úspěšnosti dítěte, avšak zdaleka ne jediným. Neustále stoupající nároky, záplavy informací a rychlost civilizačního vývoje mohou dokonce ohrožovat zdravý rozvoj nadaných jedinců. Tím, kdo se může aktivně a efektivně podílet na vzdělávání nadaných dětí a zároveň být účinným filtrem jejich neúměrného zatížení je informovaný učitel. Připomeňme si výsledky výzkumu, který byl realizován v souvislosti s řešením fakultního projektu MUNI/41/024/2009 *Problematika poznání mimořádně nadaného žáka z pohledu učitele základní školy* jako součást výzkumného záměru MSM 0021622443 *Speciální potřeby žáků*

v kontextu *Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání*. Autorka výzkumu M. Novotná² mapovala míru informovanosti učitelů na 29 běžných základních školách o problematice nadání a zjišťovala jejich potřeby a zájmy. Lze s úspěchem předpokládat, že by podobné výsledky bylo možné získat při oslovení středoškolských pedagogů. Z výsledků výzkumu vyplývají zajímavá a mnohdy překvapivá zjištění.

- Zájem o problematiku práce s nadanými žáky uvedlo 170 učitelů, bohužel 29 pedagogů uvedlo, že o tuto problematiku nejeví vůbec žádný zájem.
- Na otázku, zda jsou o problematice informováni, odpověděla polovina dotazovaných učitelů, že nemají vůbec žádné informace. Druhá polovina sice odpověděla kladně, ale z toho se celá 1/3 vyjádřila, že jen částečně. Respondenti svou malou informovanost vnímají jako nedostatečnou
- Na dotaz, zda se někdy učitelé setkali s nadaným dítětem, odpovědělo 124 respondentů kladně a 70 učitelů se domnívá, že se s nadaným dítětem ve své praxi dosud neseťkalo.

M. Novotná také zkoumala, jak učitelé nadané dítě charakterizovali. Udávané odpovědi byly velmi přesné, některé nás velmi překvapily (i negativně)³:

- nadprůměrný intelekt, vysoký intelektový potenciál
- dítě svými vědomostmi odpovídá vyššímu ročníku, vývojově předčí své vrstevníky
- výborná paměť
- dlouhodobá koncentrace pozornosti
- je schopné abstrakce, logiky
- kreativní, hledá alternativní řešení
- snaží se informace třídít, systematizovat, myslí v souvislostech
- nadprůměrná aktivita, rychlost reakcí
- samostatné
- nesnáší nejasnosti
- většinu už zná, učivo je pro něj velmi lehké, ve škole se nudí, vzdělává se sám
- zájem o nové a rychlé chápání nového
- velice rychle se učí, obratně zvládá látku a má tendence si samo látku prohlubovat, samo si hledá informace
- dává přednost složitějším úlohám
- zajímají je detaily, jde do hloubky
- zvědavé, klade další otázky

² Novotná, M. Informovanost učitelů o problematice nadání. In *Sborník referátů z mezinárodního semináře Nadaní žáci - výzva pro učitele*. Brno : MSD, 2009, s. 122-129.

³ Novotná, M. Informovanost učitelů o problematice nadání. In *Sborník referátů z mezinárodního semináře Nadaní žáci - výzva pro učitele*. Brno : MSD, 2009, s. 128-131.

- dosahuje nápadně lepších výsledků než jeho spolužáci, je s prací hotové mezi prvními
- vyšší úroveň jazykového projevu, dobrá slovní zásoba
- neumí se vyjadřovat stručně, vždy obsáhle
- rád prezentuje a mluví o svém zájmu
- často čte i píše před začátkem školní docházky
- má mnoho kroužků
- někdy vyrušuje, může se jevit jako zlobivé, nepozorné, rušivé, nebo naopak uzavřené
- nemá zájem o mechanické činnosti, nesnáší rutinu
- častá neochota pracovat navíc
- nezájem o pro něj nezajímavé předměty
- zájem o oblast v níž se nadání projevuje
- nemusí mít úspěch ve všem
- v mnoha případech je nadané jen v určitém směru a v jedné oblasti, v některých oblastech spíše nevyzrálé
- jiné individuální poruchy (vada řeči, ADHD, poruchy učení)
- nevychované od rodičů (jsou z něj nadšení a tolerují jeho nevychovanost)
- je ctižadostivé, soutěživé, cílevědomé
- citlivé, psychicky nevyrovnané
- má svůj svět
- nepraktické v běžném životě
- sebekritické
- velmi sebevědomé
- vyčleňuje se z kolektivu

Ve výzkumu bylo také mapováno, co by učitelé v této oblasti nejvíce uvítali⁴:

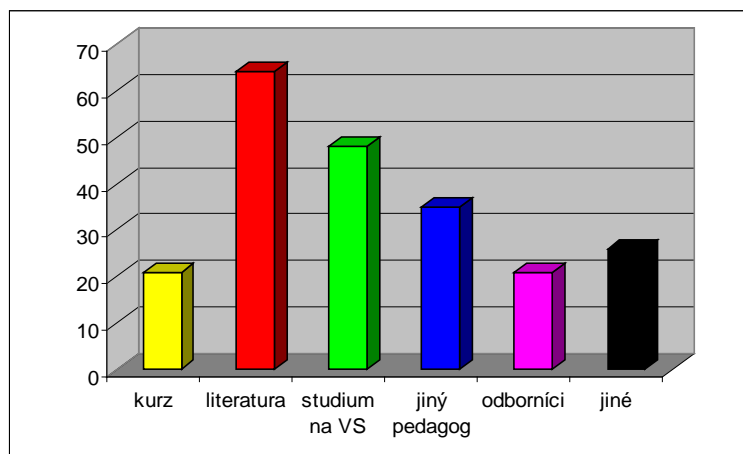
- studium na fakultě
- seminář, školení, besedy
- osvětu
- lepší přístup MŠMT a kolegů
- kontakt na odborníky, větší podpora z jejich strany
- možnost setkávání se a spolupráce s jinými učiteli i s odborníky
- lepší pozice učitele ve společnosti (není čas ani finanční zabezpečení), ocenění

⁴ Novotná, M. Informovanost učitelů o problematice nadání. In *Sborník referátů z mezinárodního semináře Nadání žáci - výzva pro učitele*. Brno : MSD, 2009, s. 128-131.

namáhavé práce

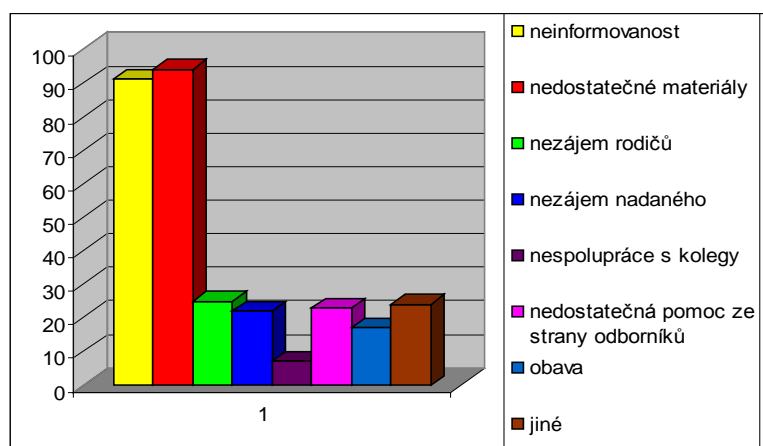
- větší spolupráce s rodiči
- více informací k rozpoznání nadaného, k výuce nadaného, informace o různých druzích nadání, jak jim funguje mozek, nervová soustava
- literatura, učebnicová řada, příp. sjednotit učebnice: vyznačit základní a prohloubené učivo, internetový materiál pro práci s nadanými, metodické materiály, pracovní listy, zajímavé hry, lepší vybavení učeben a škol celkově – lepší technika, pomůcky
- vypracované plány pro práci s nadanými
- více materiálu do jednotlivých předmětů k jednotlivému učivu, dostatek materiálů pro samostatnou práci
- praktické rady – jak zacházet a komunikovat s takovým žákem
- ukázky práce s těmito žáky
- speciální programy, speciální třídy, speciální školy
- výuka o menším počtu žáků v kolektivu
- přítomnost asistenta ve třídě
- časový prostor a možnost se jim věnovat, dostatek času na přípravu
- skloubení výuky s méně nadanými žáky
- víkendové pobyty a soustředění – i pro pedagogy i pro rodiče s dětmi
- zájezdy mimo republiku

Nejvíce informací získávají učitelé prostřednictvím studia literatury a v průběhu vysokoškolské přípravy. Je vidět, že se učitelé snaží také navzájem spolupracovat (graf č. 1).

Graf č. 1

Jako největší problém vnímají učitelé, že nemají pro svou práci dostatečné množství adekvátních materiálů a samozřejmě také nedostatečnou informovanost (graf č. 2).

Graf č. 2

Při podrobnější analýze doplňujících otázek, na které měli učitelé odpovědět, byly získány zajímavé postřehy. Učitelé vnímají tyto problémy⁵:

- uvědomit si, že nadanému je třeba také věnovat pozornost
- nezájem společnosti o „chytře“, mrhání talenty
- chybí ucelené speciální studium
- nadaných dětí je málo, nejsou vytvořeny podmínky pro jejich vzdělávání
- málo času v rámci vyučování, čas vyžadují hlavně slabší
- velké množství žáků ve třídě
- chybějící asistenti
- obtíže s identifikací
- odchod na gymnázia
- jejich přílišné prosazování se a neochota pomoci a kooperovat s ostatními

K výsledkům, které výzkum předložil, patřila vzhledem k oblasti zájmu této publikace také negativní zjištění. Pro některé z oslovených respondentů je problematika práce s nadanými žáky zatěžující. Tři vybrané příklady odpovědí za všechny:

- nemám o tuto problematiku zájem
- nesouhlasím, aby se o nich mluvilo jako o výjimečných
- ať se učí zlepšovat své slabé stránky a silnými pomáhají druhým

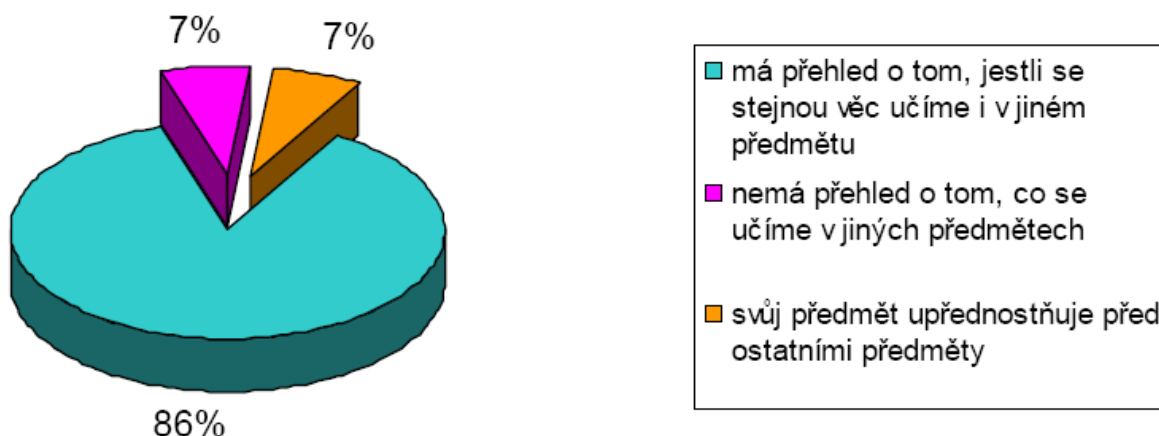
Významným mezníkem pro každé dítě je nástup do školy a hodnocení jeho výkonu. Pokud se však setká již v průběhu své základoškolné docházky s pedagogem, který nechápe nutnost posílení a rozvoje jeho nadání, postupem času se nevyužitý talent ztratí. Předpokládejme, že již jako učitelé pracujeme s diagnostikovaným nadaným žákem. Co to pro

⁵ Novotná, M. Informovanost učitelů o problematice nadání. In *Sborník referátů z mezinárodního semináře Nadaní žáci - výzva pro učitele*. Brno : MSD, 2009, s. 128.

nás znamená? Jak můžeme takovému jedinci pomoci na cestě ke vzdělání? Kterých chyb se dopouštíme? Jak se můžeme tyto chyby eliminovat? Čeho si musíme ještě všimnout? Otázek lze vymyslet mnoho, zkusme si na některé z nich postupně odpovědět. Může nám pomoci výzkum, který byl uskutečněn v roce 2009. J. Škrabánková a A. Němečková⁶ si stanovily za cíl zjistit, jak učitelé přistupují ke vzdělávání nadaných žáků a zda se dovedou přizpůsobit jejich specifickým potřebám (z pohledu oslovených nadaných žáků). Dotazníkové šetření mezi vybranými studenty tří různých gymnázií - dvě gymnázia spadají do Jihomoravského kraje, jedno do Olomouckého kraje - bylo zaměřeno na zjištění, zda učitelé nadaných žáků efektivně využívají mezipředmětové vztahy, zda dovedou vytvářet didaktické materiály pro podporu učení nadaných žáků, jestli dokáží při výuce improvizovat a jsou-li učitelé nadaných žáků odborníky v kladení otázek. Respondentů z řad nadaných studentů bylo pouze 15, tedy ne tolik, aby bylo možno považovat zjištěné výsledky za zcela validní. Přesto je však možné utvořit si rámcovou představu o silných a slabých stránkách středoškolských učitelů nadaných žáků.

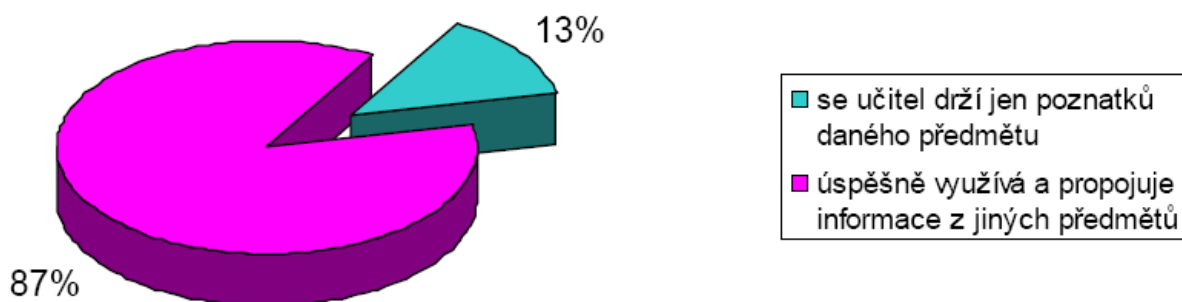
Poznámka: Při zkoumání nadaných žáků je jejich malý počet pochopitelný, protože procento nadané populace je nízké. V RVP ZV se předpokládají až 3% nadaných jedinců z celkového počtu žáků, ale v praxi se k této hodnotě počet diagnostikovaných nadaných žáků neblíží.

V prvním bodě dotazníku se 87 % studentů shodlo na tom, že jimi hodnocený učitel má přehled o tom, co se učí v ostatních předmětech. Takové zjištění je jistě povzbudivé, neboť bez základního přehledu o celkovém obsahu souvisejících předmětů by vyučování daného předmětu nemohlo být adekvátně efektivní. Přesto 14% neinformovaných učitelů nadaných žáků je však zarážející.

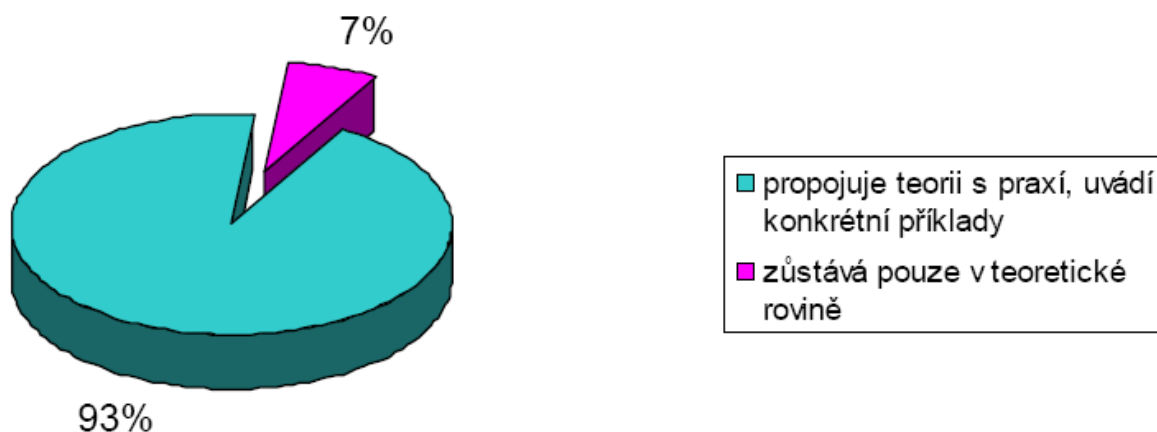

K druhému bodu v dotazníku se 13 % studentů vyjádřilo tak, že se učitel při výkladu látky pevně drží poznatků svého předmětu. Naproti tomu 87 % uvedlo, že učitel vykládá látku širším kontextu a že úspěšně propojuje informace různých předmětů. Tento výsledek je pro učitele nadaných žáků příznivý.

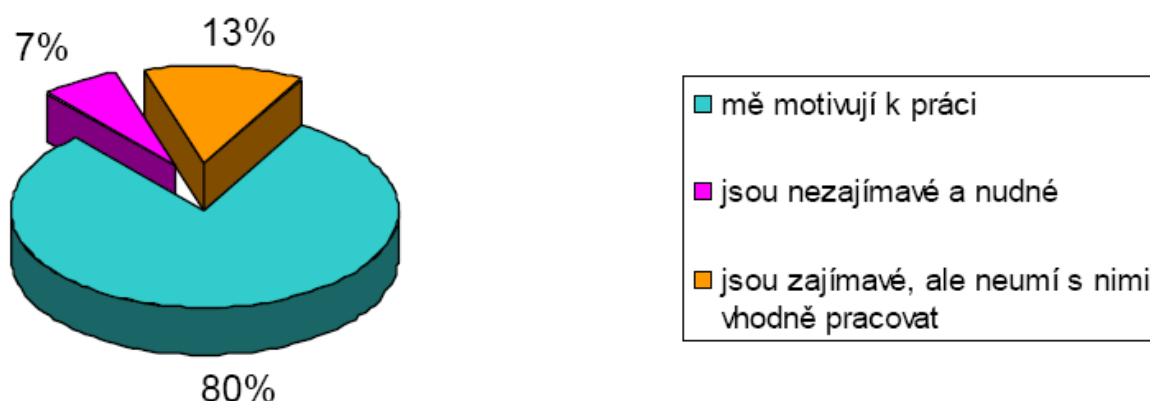
⁶ Škrabánková, J., Němečková, A. Charakteristické rysy učitelů nadaných žáků. In *Sborník referátů z mezinárodního semináře Talent a nadání ve vzdělávání*. 1. vydání. Brno : PdFMU, 2010. s. 190-196.. ISBN 978-80-210-5330-4.

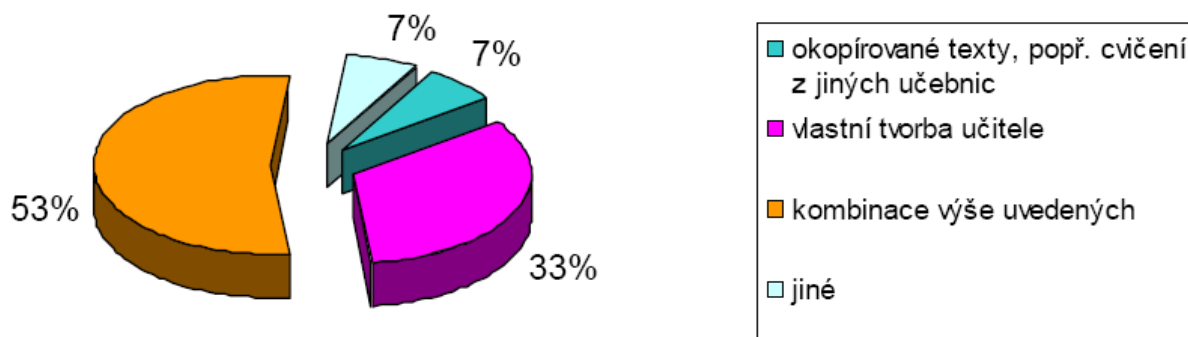
V další otázce se 93 % dotázaných shodlo na tom, že vybraní učitelé při výuce uvádí konkrétní příklady a efektivně tak propojují teorii s praxí. Vezmeme-li v úvahu odpovědi, uvedené ve dvou předchozích bodech, můžeme dojít k závěru, že učitelé dotazovaných studentů mají přehled o obsahu dalších předmětů a dokáží ho vhodně využívat. Zvládají ozřejmit často nejasné vztahy mezi předkládanou teorií a jejími praktickými aplikacemi, což bezesporu učivu přidává na atraktivitě.

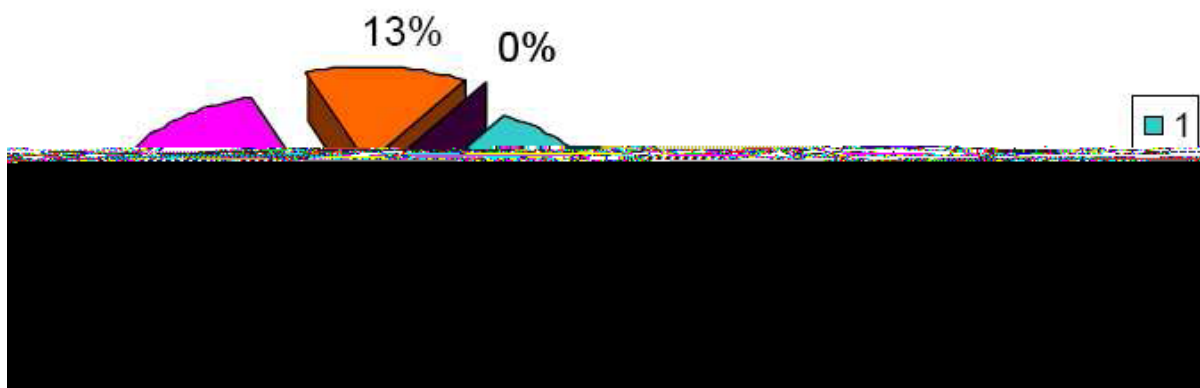
V následující otázce se 80 % respondentů shodlo na tom, že materiály, které ve výuce používá jimi hodnocený pedagog, jsou motivující. 13 % dotazovaných hodnotí materiály jako zajímavé, ale zároveň dodávají, že je učitel nedokáže vhodně zužitkovat. Jeden student označil výukové materiály za nezajímavé a nudné.

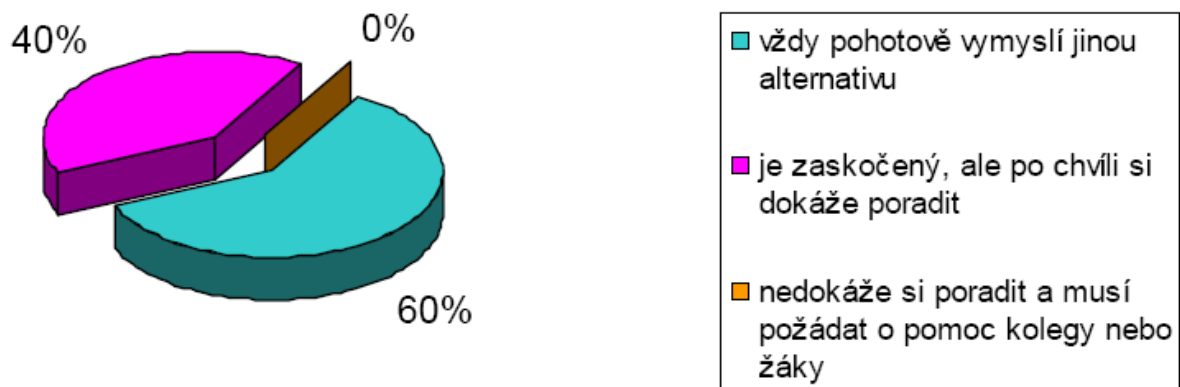
Další bod dotazníku směřoval ke konkrétním používaným výukovým materiálům. Celkem 86 % studentů zahrlo možnost, že vedle učebnic je dalším nejčastěji používaným materiálem vlastní tvorba učitele (33 %) nebo kombinace vlastní tvorby a jiných převzatých podkladů (53 %). Z tohoto pohledu můžeme aktivitu pedagoga považovat pro nadané žáky za inspirující a motivující. Při bližším porovnání dvou předchozích grafů můžeme dojít k závěru, že k tomu, aby učitel své studenty motivoval prostřednictvím předkládaných didaktických materiálů a pomůcek je nutné, aby byl alespoň částečně kreativní.

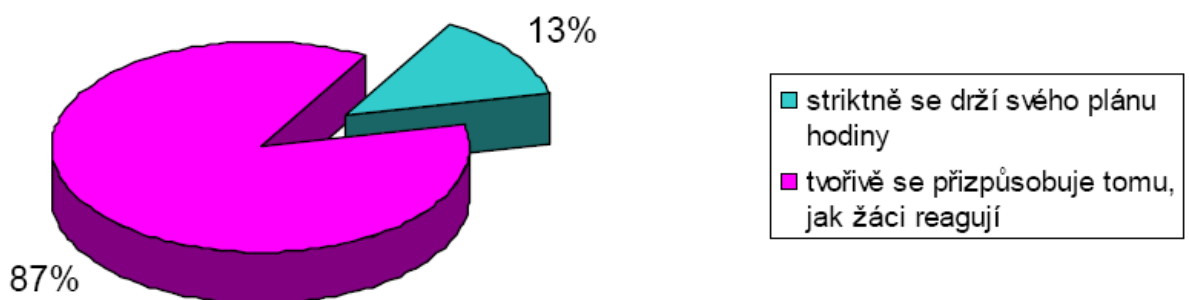
V otázce č. 6 měli oslovení studenti klasifikovat své učitele známkou od 1 do 5 (1 znamenalo nejlepší hodnocení, 5 hodnocení nejhorší). Lze konstatovat, že učitelé v hodnocení nadaných žáků obstáli, i když je co zlepšovat.

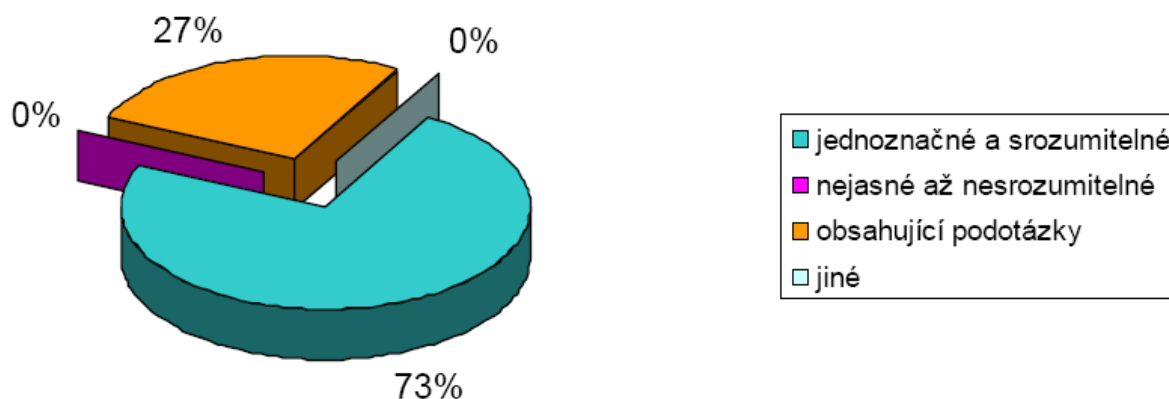
V následující otázce se studenti vyjadřovali k tomu, jak učitel zvládá neočekávané situace ve výuce.

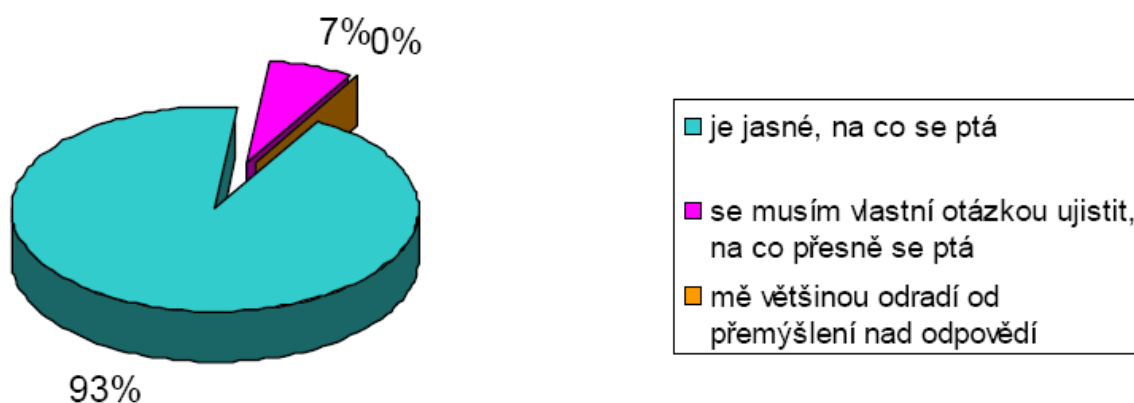
Osmý bod dotazníku nabízel výběr pouze ze dvou možností. Buď se učitel tvořivě přizpůsobuje reakcím nadaných žáků, nebo se naopak striktně drží své přípravy na vyučovací hodinu, i když by menší či větší přizpůsobení bylo třeba na místě. 87 % dotázaných svým učitelům přisuzuje určitou míru flexibility, schopnost adekvátně se přizpůsobit aktuálnímu dění ve třídě. 13 % vidí své učitele spíše jako ty, co neradi uhýbají ze svého pracovního algoritmu.

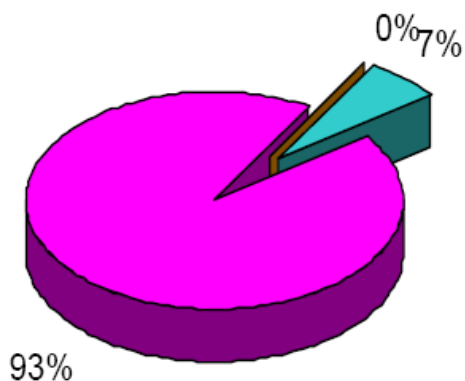
Následující graf ukazuje rozložení odpovědí, zaměřených na kladení otázek. Všem dotazovaným stačily pouze dvě z nabízených možností. Konkrétně 73 % respondentů považuje otázky kladené učitelem za jednoznačné a srozumitelné. 27 % dalo přednost možnosti „obsahující podotázky“. Jako „nejasné a nesrozumitelné“ pokládané otázky neoznačil nikdo, stejně tak nikdo nevyužil možnosti charakterizovat kladené otázky jinak. Tento výsledek je pro učitele jednoznačně příznivý!

Následující graf ukazuje, že 93 % dotázaných je zpravidla jasné, na co se jich vyučující ptá, avšak „pouhých“ 73 % v předešlé položce označilo otázky za jednoznačné a srozumitelné. Z toho plyne, že třem čtvrtinám z těch, kteří vybrali možnost „obsahující podotázky“, je i přesto položená otázka jasná.

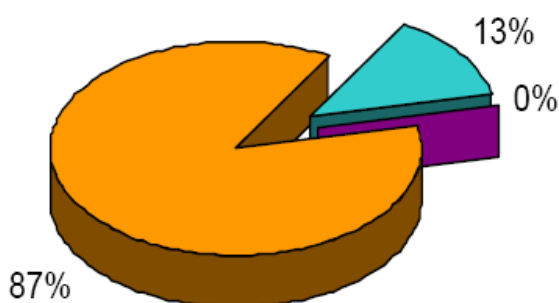

Další položka zjišťovala, jaký typ otázek učitelé nadaným žákům kladou a zda své svěřence nutí přemýšlet a rozvíjet jejich schopnosti. 7% dotazovaných studentů považuje kladené otázky za příliš jednoduché, nad nimiž není třeba nijak hluboce uvažovat. Naproti tomu 93% respondentů označilo otázky sice za složité, nutící k přemýšlení, ale za pomoci učitele řešitelné (viz graf). K možnosti, že by učitelé pokládali otázky příliš složité, které by studenti ani s jejich pomocí nebyli schopni zodpovědět, se nepřiklonil nikdo.

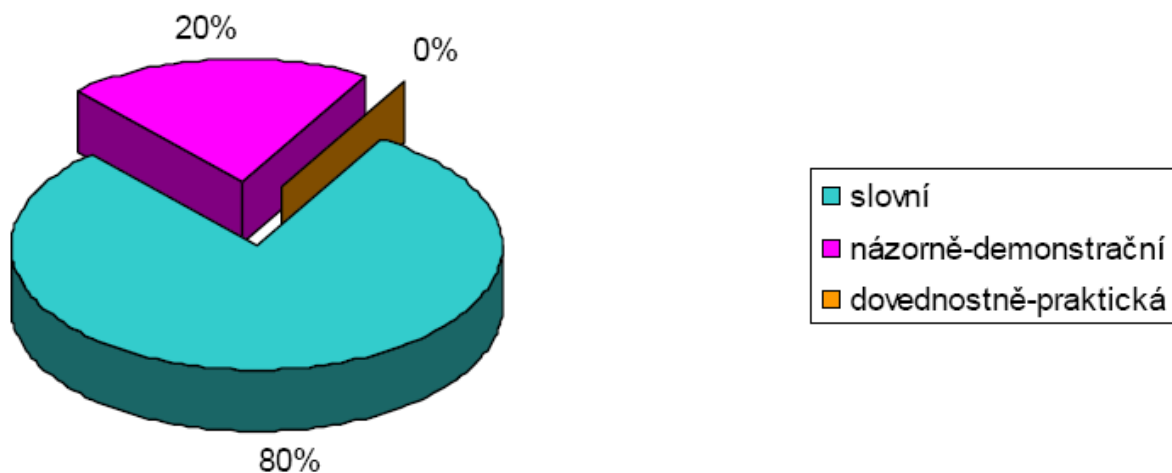
- příliš jednoduché, odpověď ví každý, nenutí k zamyšlení
- složité, které nutí k zamyšlení, s pomocí učitele jsem ale schopen odpovědět
- příliš složité, ani s pomocí učitele nejsem schopen odpovědět

Tato položka byla zaměřena na zajímavost učitelem pokládaných otázek. Potěšující je, že se mezi tázanými nenašel nikdo, koho by odpovědi na dané otázky absolutně nezajímaly. 87 % respondentů zájem o odpovědi má a 13 % považuje odpovědi za nezajímavé, ale důležité z hlediska osvojení si probíraného učiva.

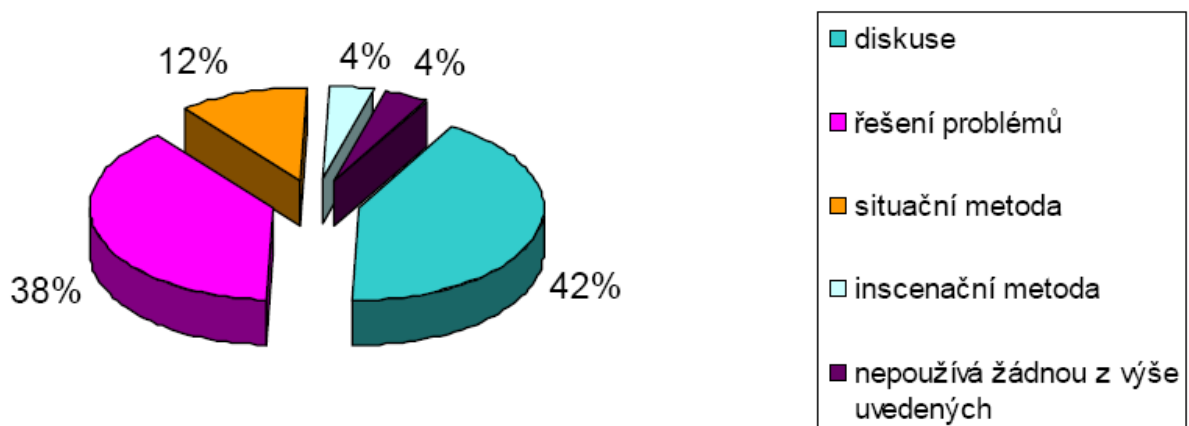

- mě nezajímají, ale jsou důležité pro osvojení učiva
- mě nezajímají vůbec
- mě zajímají

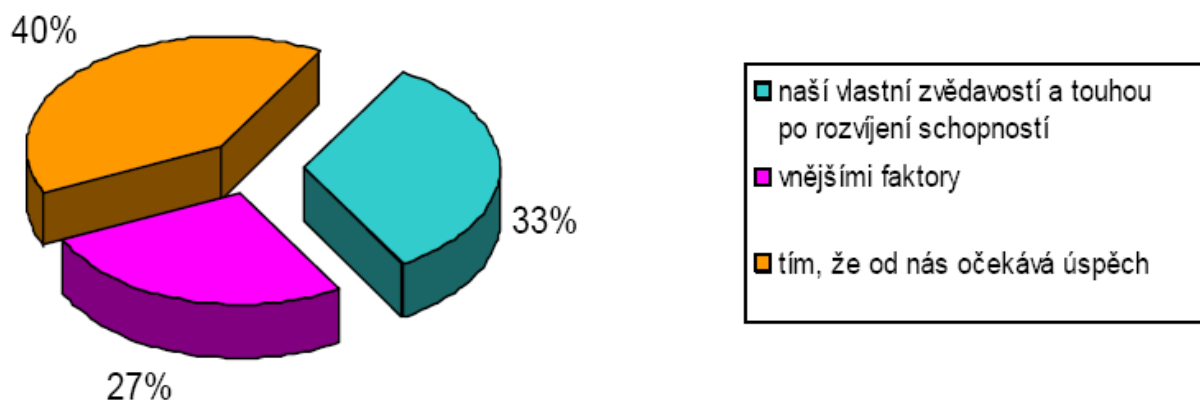
V této otázce šlo o vymezení nejčastěji používaných výukových metod dle pramene poznání. Podle očekávání naprosto převládly metody slovní s 80 %, 20 % připadlo metodám názorně demonstračním, zatímco dovednostně praktická metoda zůstala bez zastoupení. Vzhledem k zastoupení předmětů, které se na gymnáziích vyučují, by podíl názorně demonstračních metod měl jednoznačně vzrůst. Zde mají učitelé nadaných žáků rozhodně co dohánět!

V navazující otázce měli studenti rozdělit reálně používané vyučovací metody podle charakteru aktivace. Nejhojněji byla zastoupena diskusní metoda (42 %) a metoda řešení problémů (38 %). Další zastoupení jednotlivých metod ukazuje graf.

Poslední bod dotazníku se zaměřoval na druhy motivace. Zde byly jednotlivé odpovědi poměrně v rovnováze (viz graf). Apel na vnitřní motivaci pociťuje jedna třetina dotazovaných studentů, 27 % se cítí být motivováno vnějšími faktory, jako jsou známky či užitečnost probíraného učiva, 40 % pociťuje, že se od nich očekává úspěch.

Povolání pedagoga patří k těm, která vyžadují celoživotní rozvoj a vzdělávání, neboť vždy je co zlepšovat a zdokonalovat. Práce s nadanými žáky je pro dobrého učitele výzvou. Pokud se k ní postaví čelem a pokud respektuje mnohá specifika nadaných žáků, může se mu jeho povolání stát inspirací a potěšením.⁷

5.4. Strategie vzdělávání nadaných žáků

Vzdělávací strategie je podle Škrabánkové v podstatě vědomá, kontrolovaná činnost učitele, jejímž cílem je co nejjasnější transformace vědeckých poznatků do podoby srozumitelných didaktických informací, ovšem při zachování jejich vědeckosti. Umění pedagoga zvolit správnou strategii pro výuku nadaných žáků znamená osvojit si správný styl práce, systematičnost, plánování, orientování se v informacích. To vše vede nejen k efektivitě učitelovy práce a spokojenosti žáků, ale zejména k posilování učitelovy profesionality a sebevědomí. To je při práci s nadanými jedinci prioritní. Pro výuku nadaných žáků je také naprosto zásadní využívat takové vzdělávací strategie, které vedou k posilování jejich samostatnosti a kreativity v oblastech jejich zájmu namísto volby činností, které směřují k plnění úkolů předepsaným způsobem téměř bez porozumění. Snadno splnitelný úkol nadané žáky demotivuje. Důležité je kritické a kreativní promýšlení problému⁸. Snahou všech pedagogů i vědců je uplatnit teoretické znalosti a výsledky z bádání v praxi, což je nesnadný úkol. Uplatňování nových metod a přístupů vyžaduje nejen neustále sebevzdělávání učitele, ale také prostředí, ve kterém je prostor pro tvůrčí a inovativní snahy.⁹

5.5. Umíme učit nadané žáky?

Otázkou přítomnosti nadaných žáků ve třídách se v současnosti zabývá početná skupina zástupců pedagogické i nepedagogické veřejnosti v mnoha zemích, v různých kontextech a na různých úrovních.

Umíme učit nadané žáky? Žáci ve školách pochopitelně předpokládají, že jsou jejich učitelé dostatečně vybaveni znalostmi, schopnostmi a dovednostmi k tomu, aby mohli zodpovědně a efektivně vykonávat svou profesi. Nadaní žáci také nepochybují o kvalitách svých učitelů. Ale jen do té doby, než zjistí nesoulad mezi svým očekáváním, svými oprávněnými požadavky na jejich učitele a realitou.

Výzkumy, prezentovanými v souvislosti s výukou žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, se zabývali např. v roce 1994 Darrow a Johnson, v roce 2001 Harper a Peterson nebo v roce 2010 výzkumný tým vědců z Masarykovy univerzity v rámci výzkumného grantu *Speciální pedagogika v podmínkách inkluzivního vzdělávání*, GA ČR 406/09/0710. Tyto a další výzkumy se věnovaly žákům se speciálními vzdělávacími potřebami, mezi které

⁷ Škrabánková, J., Němečková, A. Charakteristické rysy učitelů nadaných žáků. In *Sborník referátů z mezinárodního semináře Talent a nadání ve vzdělávání*. 1. vydání. Brno : PdFMU, 2010. s. 196.

⁸ Pokorná, V. *Vývojové poruchy učení v dětství a dospělosti*. Praha8 : Portál, 2010, s. 129.

⁹ Pokorná, V. *Vývojové poruchy učení v dětství a dospělosti*. Praha8 : Portál, 2010, s. 130.

nadaní žáci jistě patří, ale zohledňovaly pouze osoby různých schopností a handicapů. Přesto se domníváme, že některé výstupy můžeme zobecnit a v upravené podobě nabídnout k zamyšlení i v souvislosti s přítomností nadaných žáků v klasické třídě.

Zásadní je pro nás stále otázka připravenosti učitelů. Z uvedených výzkumů vyplývá následující: „Výsledky provedené analýzy přinesly povzbuzující zjištění o metodické připravenosti pedagogů na běžných základních a středních školách.“¹⁰ Tento závěr je shodný s výsledky našeho výzkumu, že totiž zainteresovaní učitelé vhodné vyučovací metody, formy a prostředky teoreticky ovládají, ale nemají je procvičené v praxi. Nemají je proto zažité a tak nejsou v jejich využívání dostatečně odvážní a sebevědomí. Navrhujeme tedy posílit sebedůvěru učitelů nadaných žáků, neboť: „Stěžejní je pracovat s přesvědčením pedagogů, s jejich názory, zkušenostmi i obavami a případně předsudky.“¹¹ Nyní se zamysleme, jak toho lze dosáhnout.

Jaké pedagogické přístupy jsou tedy vhodné pro práci s nadanými žáky? Pokusme se společně zamyslet a následně předložit některé náměty k diskusi. Pokusme se např. popsat charakteristické vlastnosti nadaných žáků, zmapovat jejich speciální vzdělávací potřeby a vyjmenovat některé vzdělávací strategie, vhodné pro výuku nadaných žáků¹².

5.6. Specifika přírodovědně nadaných žáků

Nadání s sebou přináší jistá specifika, která se často a opakovaně projevují při práci s nadanými žáky ve vlastním edukačním procesu. Nejtypičtější projevy jsou v následujícím textu vyjmenovány:

- žák svými znalostmi přesahuje stanovené požadavky
- problematický přístup k pravidlům školní práce
- tendence k vytváření vlastních pravidel
- sklon k perfekcionismu
- preference samostatné práce
- způsob komunikace s učiteli, který může být také kontroverzní
- rychlá orientace v učebních postupech
- záliba v řešení problémových úloh zvláště ve spojitosti s vysokými schopnostmi v oboru
- kvalitní koncentrace pozornosti

¹⁰ Hájková, V., Květoňová, I., Strnadová, I. Otázka připravenosti českých pedagogů na inkluzivní vzdělávání z pohledu hlavních aktérů vzdělávacího procesu na středních školách. In *Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami IV*. Brno : Paido, 2010, s. 71.

¹¹ Hájková, V., Květoňová, I., Strnadová, I. Otázka připravenosti českých pedagogů na inkluzivní vzdělávání z pohledu hlavních aktérů vzdělávacího procesu na středních školách. In *Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami IV*. Brno : Paido, 2010, s. 72.

¹² ŠKRABÁNKOVÁ, J. Pedagogické přístupy k nadaným žákům (Se zaměřením na vzdělávání nadaných žáků v přírodovědných předmětech.). In *ŠIMONÍK, O. (ed.). Vzdělávání nadaných žáků*. 1. vydání. Brno : Masarykova univerzita, 2010, s. 57-64.

- vlastní pracovní tempo
- vytváření vlastních postupů řešení úloh, které umožňují kreativitu
- hluboké zájmy nebo více zájmů
- vhled do vlastního metaučení
- zvýšená motivace k rozšiřování základního učiva především ve vyučovacích předmětech, které reprezentují nadání žáka
- potřeba projevení a uplatnění znalostí a dovedností ve školním prostředí
- dobrá paměť, bohatá slovní zásoba
- zvědavost, kreativita
- flexibilita a originalita myšlenek

Přesto, že je nadaný jedinec stejně jako každý jiný člověk zcela autonomní, je možné při hlubším zamyšlení najít **společné projevy nadaných žáků**, charakteristické pro přírodovědně nadané, ale nejen pro ně. Patří zde:

- náročnost na okolí
- potřeba respektu k jejich osobnosti
- touha experimentovat (prakticky i teoreticky), přecházející až v hravost s tématem jejich zájmu, řešení olympiád
- potřeba individuálního přístupu (otázka inkluze X selekce talentů)
- schopnost pracovat s abstraktními symboly
- schopnost originálního a kreativního myšlení
- motivace vlastním úspěchem (stačí vyřešený příklad)
- nespokojenost s vlastní neznalostí
- často „multidimenzionální“ jedinci, kteří mají k primárnímu nadání ještě „něco navíc“ např. hru na jeden nebo více hudebních nástrojů, úspěchy ve sportu, předpoklady pro logické hry (go, šachy, poker,...)
- nespokojenost s málo dynamickou výukou („stačí“ i běžné vyučovací metody a formy práce, ale musí být častěji střídané, intenzivněji aplikované a efektivněji využíváné, nutnost využívat různé vzdělávací strategie)
- uznání a úcta k učiteli, který „umí“, schopnost vyjádřit obdiv k jeho práci, schopnost svého učitele nadchnout

Je však také potřeba zmínit **odlišné projevy přírodovědně nadaných žáků**. Jsou jimi např.:

- jedinečné způsoby chování ve výuce, od klidné až velkorysé tolerance k bouřlivé argumentaci „za každou cenu“ (zraní osobnosti)
- přístup k přijímání didaktických informací (od deklarované pozornosti po „hlavu voblacích“)
- individualismus
- vnějšková stylizace – mnohdy specifický fyzický vzhled (účes, oděv, obuv...)
- smysl pro humor (koření práce učitele)
- negativní projevy chování (méně časté, ale pak je potřeba vzájemně si „vymezit teritorium“)

- náladovost
- snaha nachytat učitele (oběť vlastní důležitosti)

Jaké tedy jsou základní pedagogické přístupy k nadaným žákům na střední škole?

Efektivní přístupy

- nechat žáky přemýšlet, objevovat a diskutovat (místo klasického vysvětlování učiva)
- ukázat žákům vlastní omylnost, nemít pravdu za každou cenu
- nechat učební proces vést jejich otázkami a zájmy i za cenu toho, že se odbočí od tématu
- používat racionální argumenty, zdůvodňovat požadavky
- poslouchat žáky a učit se od nich
- podporovat vnitřní motivaci (jejich vnitřní touhu po poznávání a činnosti)
- poznávat a vykonávat aktivity společně s žáky a s nadšením
- připravovat dostatečně stimulující úlohy, zadávat úlohy jako problém k řešení
- diferencovat úkoly podle zájmu a schopností žáků (připravovat různé stupně, druhy a úrovně aktivit)
- projevit zájem o jejich vlastní způsob řešení (byť není dokonalý)
- nabídnout dostatek zájmových aktivit, ale neočekávat, že se jich stejně ochotně zúčastní každý žák
- hodnocení výkonů podávat formou diskuse, ptát se na názor žáka
- pozitivní hodnocení (zdůrazňování pozitivní stránky výkonu, nikoli chyb)
- být žákům partnerem, pomocníkem, řešit, poznávat a bádát spolu s nimi (neobávat se jich!)

Nevhodné přístupy

- očekávat bezvýhradnou poslušnost k autoritě
- prosazovat stanovené způsoby a algoritmy řešení
- procvičovat mechanické zručnosti
- požadovat od žáků formální zápisy, postupy a odpovědi
- očekávat dokonalost a bezchybnost
- všímat si více chyb než pozitiv výkonu žáka
- využívat žáka na neustálé pomáhání slabším spolužákům
- vytvořit v kolektivu prostředí rivality častými individuálními soutěžemi v rámci školních činností
- používat nadaného žáka jako příklad celé třídy (nadaný žák má být pro učitele objektem rozvíjení a ne prostředkem zvyšování úrovně celé třídy)
- nadměrně používat vnější motivaci (známky, autoritativní hodnocení)
- nutit žáky dělat věci, ke kterým mají odpor (někdy je lepší nechat je být, nemusí se zapojit do každé aktivity)

Návrh vybraných pravidel pro učitele nadaných žáků¹³

Učitel

- musí aktivně pracovat na svém dalším vzdělávání (autoedukace)
- musí dbát na přehlednost učiva
- nesmí slevit z náročnosti (např. na úkor zpestření a aktualizace učiva)
- nesmí autoritativně a bez možnosti dialogu s žákem trvat na zažitých formulacích, uvedených v učebnicích
- musí hledat argumenty na vědecké bázi, které v diskusi obstojí, ne dohadovat se a domýšlet řešení, která si neověřil
- musí být připraven jak odborně, tak pedagogicky a psychologicky, aby dokázal řídit edukační proces jednoznačně, avšak demokraticky a velkoryse
- velmi často musí kreativně a invenčně jednat v jediném okamžiku
- musí připustit nedostatečnou znalost a hledat nápravu v dodatečném dostudování (řešením je například odsunutí odpovědi do následující hodiny)
- musí umět využít potenciálu žáků pro zefektivnění výuky, například:
 - zpracování počítačových programů
 - příprava demonstračních experimentů včetně fundovaného komentáře
 - zapojení do soutěží
 - tvorba jednoduchých vědeckých projektů
 - příprava aktualit z různých informačních zdrojů, vztahujících se k právě probíranému tématickému celku nebo dokládající jeho spojení s jinými odvětvími
- musí individuálně přistupovat k jednotlivým žákům a nebagatelizovat jejich neustálé otázky
- musí být ochoten konzultovat s žáky také mimo vlastní vyučování (je však nutné hned zpočátku žákům vysvětlit, že mnoho jejich dotazů učivo předbíhá a dát jim ke zvážení, zdali není lepší s otázkami chvíli počkat, aby se s problematikou více seznámili)
- nesmí připustit, aby došlo k utlumení zájmu žáků. Z toho plyne, že si učitel
- musí čas ve vyučovací jednotce zorganizovat tak, aby žáci zmíněný časový tlak nepocítovali příliš intenzívně

Posloupnost, v níž jsou pravidla uvedena, není závazná a neodráží jejich hierarchii.

¹³ ŠKRABÁNKOVÁ, J. Pedagogické přístupy k nadaným žákům (Se zaměřením na vzdělávání nadaných žáků v přírodovědných předmětech.). In ŠIMONÍK, O. (ed.). *Vzdělávání nadaných žáků*. 1. vydání. Brno : Masarykova univerzita, 2010, s. 57-64.

Je potřeba si uvědomit, proč by se měla věnovat nadaným žákům zvýšená pozornost. Jestliže učitelé mají zájem vzdělávat se v této oblasti, mělo by jim to být umožněno v co nejširší míře a v kvalitních podmínkách. Důvody jsou ekonomické i etické. Jedinci, jejichž nadání bylo v době školní docházky správně podchyceno, podporováno a rozvíjeno odpovídajícími pedagogickými přístupy a vzdělávacími strategiemi v duchu HET (high effectivity teaching), mohou být v dospělosti výrazným společenským přínosem. Mohou se uplatnit v mnoha sférách produktivního života a posouvat kvalitu i výkony celé společnosti. Važme si tedy jako pedagogové existujících „ostrůvků pozitivní deviace“, kterými nadání jedinci bezesporu jsou, a vybírejte mezi sebou ty učitele, kteří jsou ochotni a schopni s těmito žáky pracovat na odpovídající úrovni.

5.7. Model logické struktury edukačního procesu pro nadaného žáka

Na tomto místě nabízím analyticko-syntetický model edukačního procesu pro nadaného žáka¹⁴, ve kterém nabízím pohled na vzdělávání nadaných žáků v globálním pojetí. Usiluji však také o analýzu základních potřeb nadaného žáka v současné škole a poukazuji na nutnost propojení všech činitelů, participujících na vzdělávání žáků. Tento model by měl umožnit určit navzájem interagující subsystémy pro výuku nadaných žáků v souvislosti se získáváním a rozvojem aktuálních souborů jejich klíčových kompetencí. Klíčovými kompetencemi zamýšlím kompetence, které jsou popsány v RVP ZV jako soubory vědomostí, dovedností, schopností postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj jedince, jeho aktivní zapojení do společnosti a budoucí uplatnění v životě. V etapě základního vzdělávání jsou za klíčové považovány:

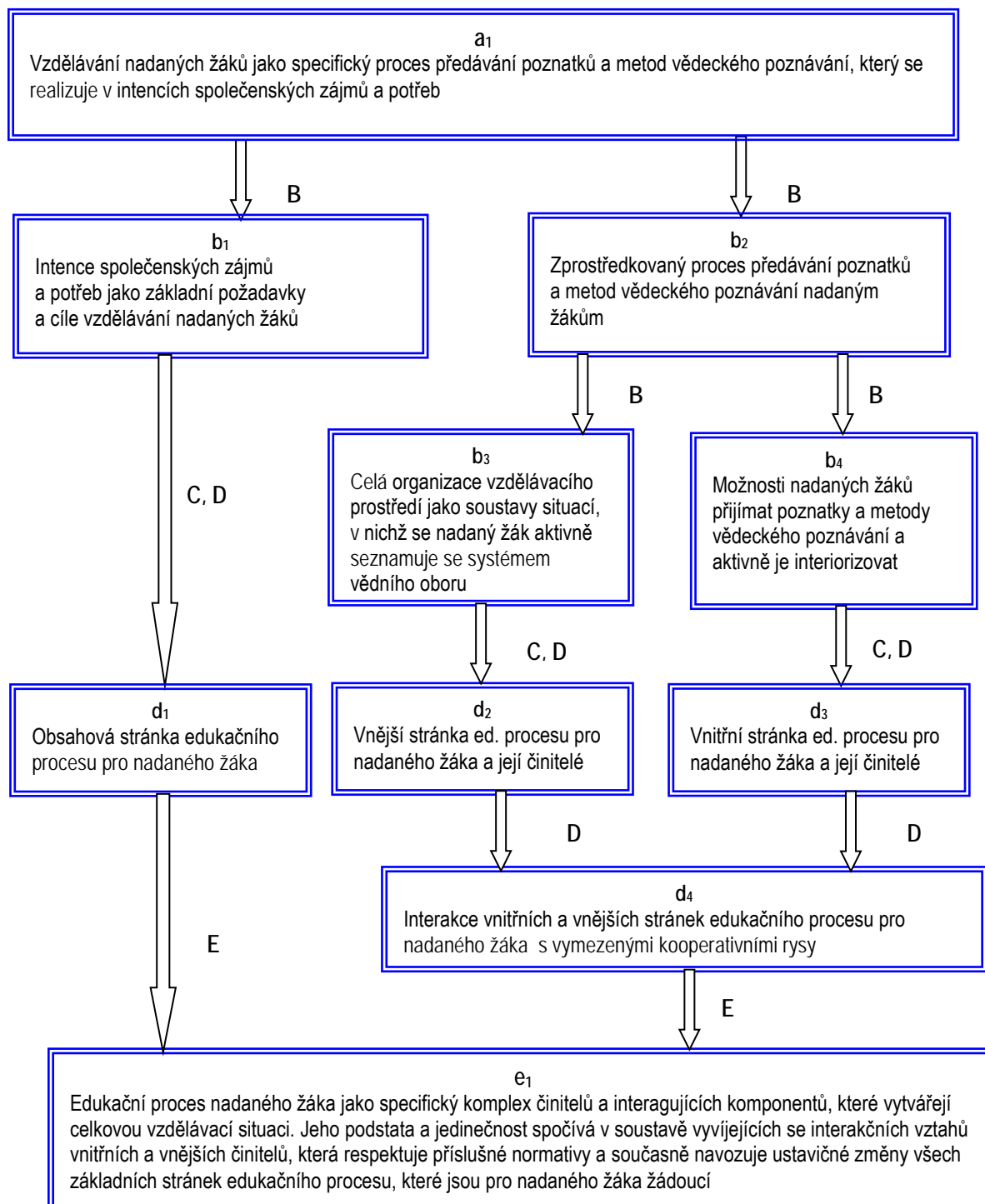
- kompetence k učení
- kompetence k řešení problémů
- kompetence komunikativní
- kompetence sociální a personální
- kompetence občanské
- kompetence pracovní.

Zobrazení vymezené logické struktury edukačního procesu pro nadaného žáka orientovaným grafem lze popsat takto: následující schéma vystihuje v rámci deduktivního přístupu pouze globální zařazení poznávacího procesu nadaného žáka do didaktického systému na českých školách. Vycházím z vymezení vstupního univerza a_1 , které lze pro naše potřeby popsat jako oblast, ve které nadání žáci získávají klíčové kompetence, popsané v RVP ZV.

¹⁴ ŠKRABÁNKOVÁ, J. Model logické struktury edukačního procesu pro nadaného žáka. In *Výchova a nadání* 3. 1. vydání. Brno : Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2009, s. 11-19.

Pak následuje analytické rozčlenění na dílčí jevy a objekty (**b₁**, **b₂**, **b₃**, **b₄**) a vymezení relací mezi nimi, které jsou označeny písmenem **B**. Pro naše potřeby interpretujeme uvedené dílčí jevy a objekty jako soubory kompetencí, k nimž směřuje vstupní univerzum a soubory didaktických forem a metod, kterými jsou tyto kategorie realizovány.

Oblast **b₄** je ovšem podmíněna nejen intelektuálními možnostmi nadaných žáků, ale zejména jejich osobnostními vlastnostmi.

Relace mezi oblastmi **b** a oblastmi **c** jsou označeny písmenem **C**. Vymezováním vazeb mezi prvky **c₁**, **c₂**, a **c₃** lze syntetickou cestou dospět k zákonitostem a vztahům **d₁**, **d₂**, **d₃**, **d₄** (relace mezi nimi jsou označeny písmenem **D**).

- **d₁**...obsahovou stránkou edukačního procesu pro nadaného žáka zamýšlím v podstatě veškerou náplň jednotlivých předmětů, které v rámci své školní docházky žák absolvuje
- **d₂**...skupina vnějších činitelů edukačního procesu pro nadaného žáka zahrnuje řízení a organizaci výchovně-vzdělávacích institucí a jejich materiální zabezpečení, učitele a jejich další vzdělávání, metody a formy edukačních aktivit, materiální a nemateriální didaktické prostředky a také výběr, organizaci a uplatnění vhodných vyučovacích metod
- **d₃**...skupina vnitřních činitelů edukačního procesu pro nadaného žáka zahrnuje pohnutky, postoje a přesvědčení takového jedince ve vztahu k vlastnímu vzdělávání a k získávání klíčových kompetencí
- **d₄**...interakcí vnitřních a vnějších stránek edukačního procesu s vymezenými kooperativními rysy mám na mysli vzájemné horizontální propojení definovaných činitelů a jejich následnou interaktivní spolupráci a vzájemné dotváření konkrétních didaktických situací pro nadaného žáka

Celá tato poznávací cesta končí vymezením obsahu a rozsahu cílového pojmu **e₁**, který představuje myšlenkovou reprodukci zkoumaného vstupního univerza (relace mezi objekty **d₁–d₄** a objektem **e₁** jsem označila písmenem **E**). Jedná se tedy o poznání, že edukační proces nadaného žáka představuje specifický komplex činitelů a vzájemně se ovlivňujících komponentů, které vytvářejí pro nadaného žáka celkovou intenzivní vzdělávací situaci. Podstata a jedinečnost tohoto poznání spočívá v soustavě dynamicky se vyvíjejících interakčních vztahů vnitřních a vnějších činitelů, která respektuje příslušné normativy a současně navozuje ustavičné změny všech základních stránek edukačního procesu, které jsou pro nadaného žáka žádoucí.

V logické struktuře cílového pojmu **e₁** můžeme vysledovat určitou hierarchizaci v uspořádání skupin pojmů. Pojmy skupiny **a₁** lze zařadit do **vstupní** (realitní) pojmové roviny, **b₁–b₄** do roviny **analytické**, dále uváděné pojmy **c₁–c₁₄** do roviny **abstraktní**, **d₁–d₄** do roviny **syntetické** a **e₁** do **cílové** roviny pojmů.

Provedení deduktivní projekce logické struktury cílového pojmu na konkrétní specifikum umožňuje získávat aplikační pojmy, které lze považovat za prvky **aplikační** pojmové roviny.

V našem případě vnímám jako součást aplikační pojmové roviny to, že nadaný žák získá soubor klíčových kompetencí, které jsou výsledkem správného fungování specifického komplexu činitelů a dalších komponentů, vytvářejících jeho celkovou vzdělávací situaci.

Závěrem považuji za důležité konstatovat, že jsem se při konstruování tohoto modelu snažila naplnit vizi, že nová sdělení mají být předávána systematicky, přehledně, úsporně a elegantně, ale hlavně plodně. Mají umožňovat kladení nových výzkumných otázek a formulování takových hypotéz, na jejichž základě by bylo možné modelovat nové logické struktury a ukazovat tak známé, nové či skryté souvislosti.

Literatura:

- BARTOŇOVÁ, M., BAZALOVÁ, B., PIPEKOVÁ, J. *Psychopedie*. 2. vydání. Brno : Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-161-4.
- HÁJKOVÁ, V., KVĚTOŇOVÁ, I., STRNADOVÁ, I. Otázka připravenosti českých pedagogů na inkluzivní vzdělávání z pohledu hlavních aktérů vzdělávacího procesu na středních školách. In *Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami IV*. Brno : Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-201-7.
- JURÁŠKOVÁ, J. Vzdelanie [online]. c2006. [cit 2010-03-16]. Dostupné na WWW: <http://www.nadanie.sk/index.php?ID=5>
- LAZNIBATOVÁ, J. *Nadané dieťa*. Jeho vývin, vzdelávanie a podporovanie. Bratislava : IRIS, 2001. ISBN 80-88778-32-8.
- NOVOTNÁ, M. Informovanost učitelů o problematice nadání. In *Sborník referátů z mezinárodního semináře Nadaní žáci - výzva pro učitele*. Brno : MSD, 2009. ISBN 978-80-210-5039-6
- POKORNÁ, V. *Vývojové poruchy učení v dětství a dospělosti*. Praha 8 : Portál 2010. ISBN 978-80-7367-773-2.
- ŠKRABÁNKOVÁ, J. Intelligence, talent a nadání jako atributy žáků v současném vzdělávacím systému. In *SVOBODOVÁ, J.(ed.). Výběr z reformních i současných edukačních koncepcí (Zdroje inspirace pro učitele)*. Brno : MSD, 2007. ISBN 978-80-86633-93-0.
- ŠKRABÁNKOVÁ, J. Algoritmické postupy a programované učení. In *XXI. mezinárodní kolokvium o řízení osvojecího procesu: sborník abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROMu*. Vyškov : 2003. ISBN 80-7231-105-0.
- ŠKRABÁNKOVÁ, J., NĚMEČKOVÁ, A. Charakteristické rysy učitelů nadaných žáků. In *Sborník referátů z mezinárodního semináře Talent a nadání ve vzdělávání*. 1. vydání. Brno : PdFMU, 2010.. ISBN 978-80-210-5330-4.
- ŠKRABÁNKOVÁ, J. A Model of the Logical Structure of the Educational Process. In *Brochure of conference „Modern Science and Textbook Creation“*. (volume 2: *Modern tendencies in textbook creation*).“ Frankfurt am Main. Bratislava : The Educational Publisher Didaktis Ltd., 2006, p. 61-79. ISBN 80-85456-12-3.
- ŠKRABÁNKOVÁ, J. Model logické struktury edukačního procesu pro nadaného žáka. In *Výchova a nadání 3*. 1. vydání. Brno : Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2009. ISBN 978-80-210-5117-1.
- ŠKRABÁNKOVÁ, J. Pedagogické přístupy k nadaným žákům (Se zaměřením na vzdělávání nadaných žáků v přírodovědných předmětech.). In *ŠIMONÍK, O. (ed.). Vzdělávání nadaných žáků*. 1. vydání. Brno : Masarykova univerzita, 2010. ISBN 978-80-210-5349-6.
- ZÁŠKODNÝ, P., TARÁBEK, P. Didactic communication and educational sciences. In *Brochure of Conference „Analytical – synthetic modelling of cognitive structures.“* New York. Bratislava : Educational Publisher Didaktis Ltd., 2002. ISBN 80-85456-77-X.
- ZÁŠKODNÝ, P., TARÁBEK, P. Theoretical basis. In *Brochure of conference „Structure,Formation and Design of Textbook.“* London. Bratislava : Educational Publisher Didaktis Ltd., 2003. ISBN 80-85456-09-5.

Editoři: Markéta Janíková, Roman Zajíc

Katedra společenských věd, VŠB-TU Ostrava

Problematika mimořádného nadání v současném českém školství

Jan Šťáva, Magdalena Novotná, Miroslav Janda, Gabriela Věchtová, Jiří Dan,
Jana Škrabánková

Ostrava 2012, 1. vydání

Tisk: Ediční středisko, VŠB-TU Ostrava

72 stran

Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava
ISBN 978-80-248-2673-8

Publikace vznikla v rámci projektu OP VK reg.č. CZ.1.07./1.2.00/08.0126 „Rozvoj poradenských služeb pro mimořádně nadané žáky SŠ se speciálními vzdělávacími potřebami“

